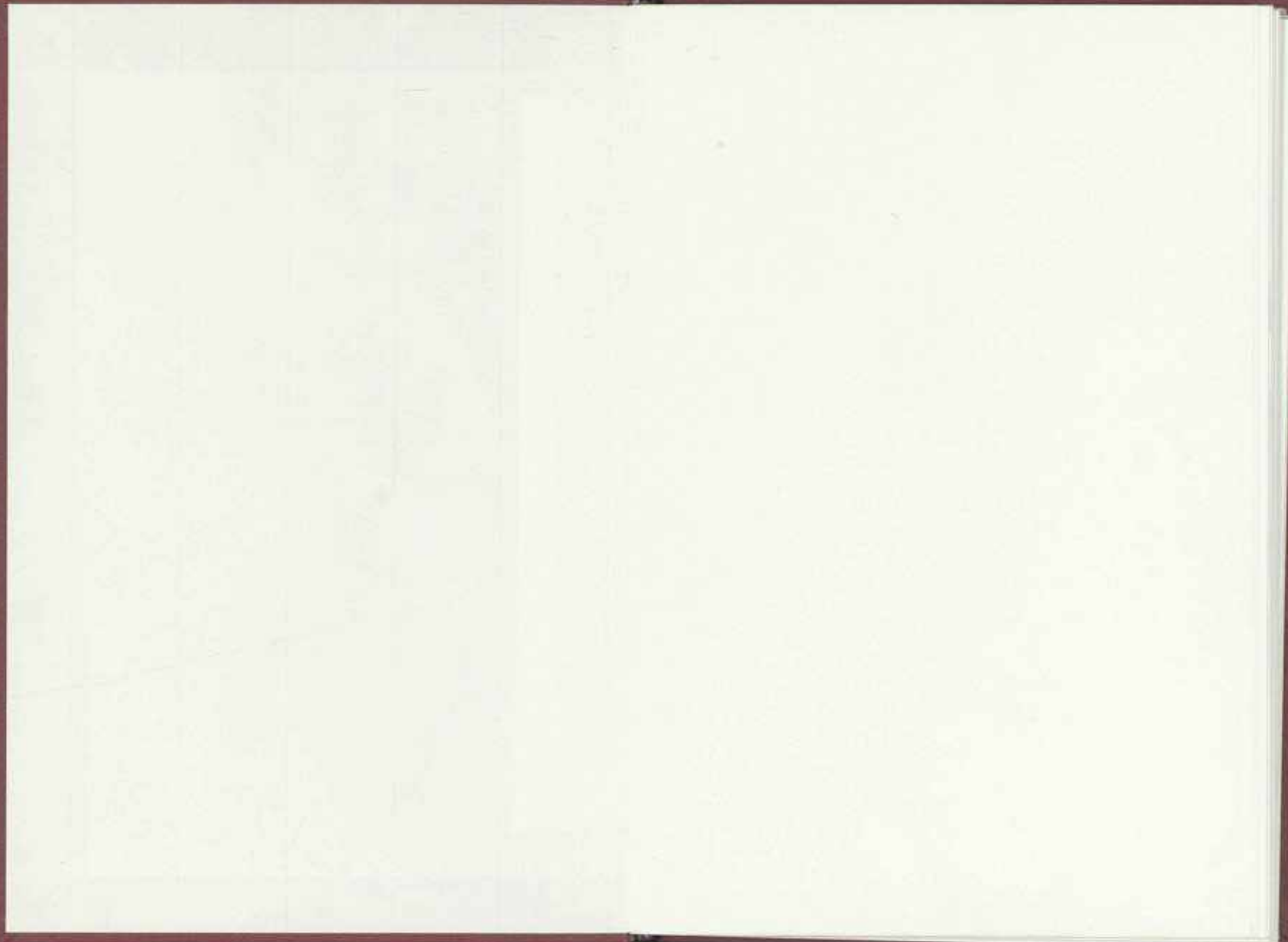
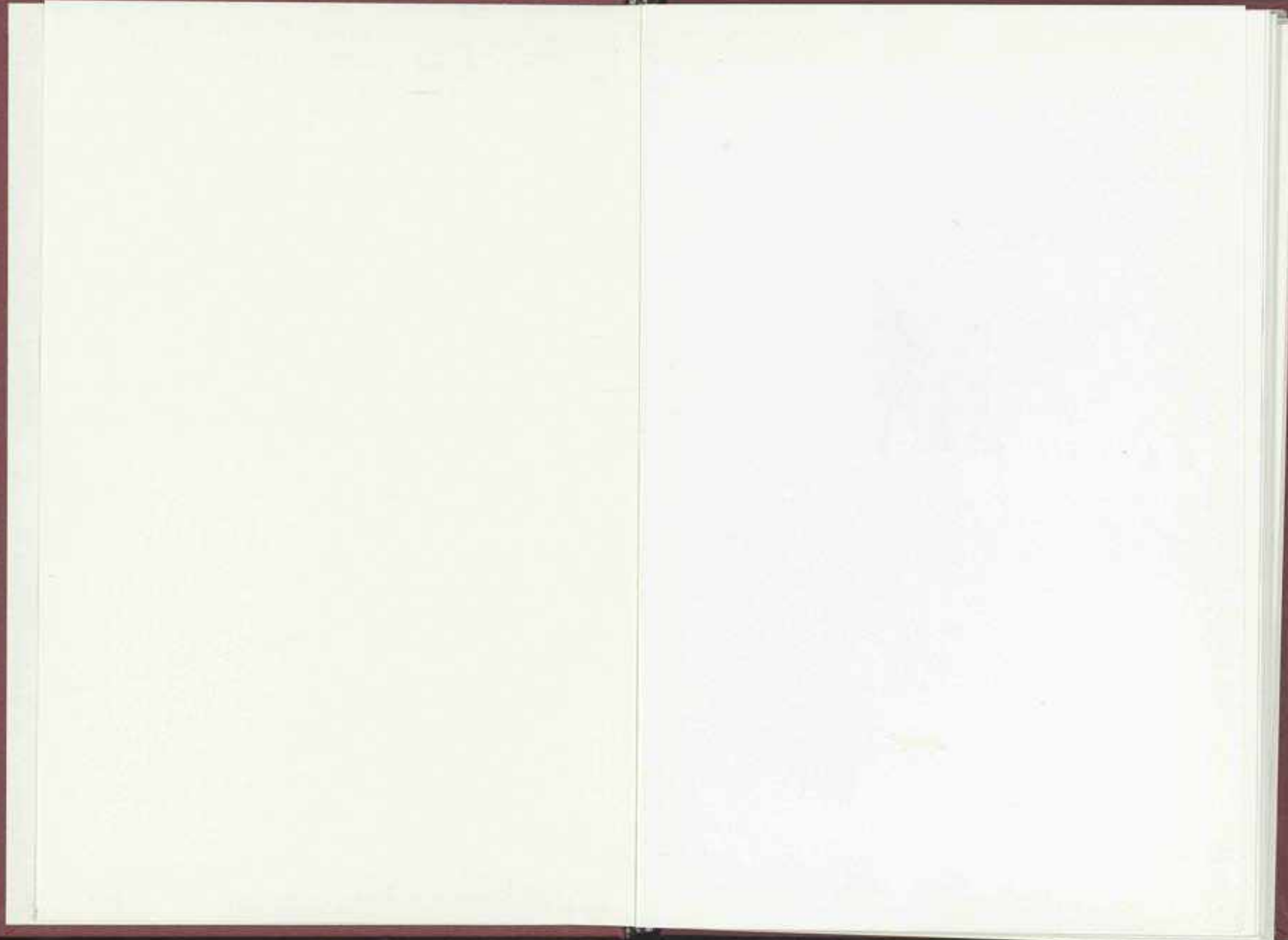

ARMAMENTARIA

J. A. van Ravesteijn (1572—1657)

„Officersportret“

Olieverf op linnen

113 x 90 cm

Niet getuend

In bruikleen van 's Rijks Dienst voor Verspreide Kunstvoorwerpen / Mauritshuis / 's-Gravenhage bij het Nederlands Legermuseum te Leiden.

Aflevering IV / Zomer 1969

ARMAMENTARIA

Publikatie van de Stichting
Het Nederlands Leger- en Wapenmuseum
„Generaal Hofer”

Musea te Leiden en Delft

J.A. van RAVESTEIJN
1572? - 1657

Inhoud

	pagina
Samenstelling van het bestuur	5
Afscheid	6
Ten geleide	7
Reünie stafleden van de Staf Bevelhebber Binnenlandse Strijdkrachten	9
Biologie van de uniform	11
Het Jassenboekje	48
Japanse decoraties	53
Het Stormgeweer	55
De ontwikkeling van de Nederlandse gevechts- wagens en tanks tot ± 1940	60
Modernisering Legermuseum	66
Kinderen ... in 't geweer	69
Aanwinsten	74

Samenstelling van het bestuur

Beschermer: Z. K. H. Prins Bernhard, Prins der Nederlanden

Bij het verschijnen van deze vierde aflevering van „Armamentaria” is het Bestuur als volgt samengesteld:

Erelid: M. R. H. Calmeyer, Luitenant-Generaal van de Generale Staf b.d., v.m. Staatssecretaris van Defensie

Voorzitter: W. A. Feitsma, Brigade-Generaal der Artillerie b.d.

Vice-voorzitter: Jhr. Mr. E. H. van Kinschot, oud-Burgemeester van Leiden

Secretaris: S. de Jong, Administrateur Ministerie van Defensie, Hoofd Voorlichting

Penningmeester: L. van Eyk, Hoofdadministrateur bij het Ministerie van Defensie

Door Z. E. de Minister van Defensie aangewezen leden:

P. J. Doornbal, Brigade-Generaal der Infanterie, Inspecteur der Opleiding

Mr. Ch. L. M. Schaeplman, Raadadviseur bij het Ministerie van Defensie

Overige leden:

Jhr. Mr. G. W. van der Does, oud-Landsadvokaat

Mr. C. H. Evers, Directeur Rotterdamsch Nieuwsblad

Mr. J. V. M. Hellegers, Directeur Personeelszaken van de Koninklijke Sphinx-Céramique te Maastricht

J. C. Hopperus Burns, Majoor der Cavalerie

D. F. Lunsingh Scheurleer, Rijksinspecteur Roerende Monumenten

Mr. J. M. Ravesloot, Burgemeester van Delft

F. J. H. Th. Smits, Referendaris bij het Ministerie van Defensie

Dr. F. G. de Wilde

Mr. G. C. van der Willigen, Burgemeester van Leiden

Afscheid

Een drietal leden van het bestuur, t.w. Jhr. Mr. G. W. van der Does, Jhr. Mr. F. H. van Kinschot en Jhr. Mr. P. Th. Six, hebben de wens te kennen gegeven hun bestuursfunctie te beëindigen.

Hoewel zij dit doen op grond van respektievelijk leeftijd en vestiging in het buitenland, zien wij deze prominente bestuursleden met leedwezen vertrekken. Het verbeugt ons dan ook, dat wij de nestor van ons bestuur bereid hebben gevonden deze aflevering van „Armamentaria” te willen introduceren.

Onze allerbeste wensen worden bij deze de heren aangeboden.

Het Bestuur.

Ten geleide

Aan de vererende uitnodiging van het bestuur van het Nederlands Leger- en Wapenmuseum deze vierde aflevering van „Armamentarium” in te leiden, voldoe ik enerzijds gaarne, anderzijds vervult het mij met een zekere weemoed.

Vele jaren geleden toen de generaal Snijders, onze oud-Opperbevelhebber gedurende Wereldoorlog I, nog zitting had in het bestuur, aanvaardde ik de functie die ik tot heden heb mogen vervullen.

Als oudste bestuurslid, schrijf ik thans dit „geleide”-woord, hetgeen tevens mijn afscheidswoord zal zijn.

Ik heb gemeend tegen het einde van dit jaar mijn functie te moeten neerleggen, wetende dat het werk zal worden voortgezet door hen die na mij komen en die — op hun beurt — niets zullen nalaten het welzijn van dit museum, hetwelk mij zeer dierbaar is, naar beste krachten en weten te bevorderen.

Dwalend door de vele zalen van het reeds ten dele verjongde museum, realiseert men zich hoeveel toewijding en energie generatie na generatie aan de landverdediging hebben gewijd en met hoeveel vindingrijkheid wordt gepoogd het museum te maken tot een waardige representant van onze krijgsmacht.

Waarom zo velen dit doen, is moeilijk met woorden weer te geven. Een van mijn vrienden, die thans een ervvolle militaire loopbaan achter de rug heeft, vertelde mij eens het volgende. Toen ik dreef naar toelating tot de Koninklijke Militaire Academie, werd mij onder meer gevraagd: „Waarom wilt gij officier worden?” Daar wist ik eigenlijk geen antwoord op te geven. Ik voelde, dat ik in het leger hoorde, maar waarom kon ik niet omschrijven.

Om diezelfde reden is het mij niet wel mogelijk exact te formuleren, waarom ons Legermuseum steeds in zo sterke mate mijn hart heeft gehad.

Moge het nog tot in lengte van dagen aan velen iets doen voelen van de geest, welke steeds weer zonen van ons volk er toe brengt hun beste krachten aan 's lands weermacht te willen wijden.

En moge het vooral velen de hoge verworvenheden doen beseffen die ons volk tot op heden de zijnen mag noemen.

Het Legermuseum is en wordt wat alle „Vrienden” en belangstellenden er tezamen van maken. Als afscheidswoord moge ik daarom de Latijnse dichter Plautus citeren: „Non sum occupatus unquam amico operam dare” (nooit ben ik te bezet om een vriend van dienst te zijn).

Jhr. Mr. G. W. van der Does,
Oud-Landsadvocaat.

Z. K. H. Prins Bernhard voor de ingang van het Legationmuseum, bij gelegenheid van de jaarlijkse reünie van de v.m. Staf van de Binnenlandse Strijdkrachten (in de jaren '44-'45) o.m. in gezelschap van de Secretaris-Generaal van het Departement van Defensie, drs. G. H. J. M. Peijnenburg.

Reünie stafleden van de v.m. Staf Bevelhebber Binnenlandse Strijdkrachten op 25 mei 1968

Van de heer des. G. H. J. M. Peijnenburg, secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, mocht het museum in de aanvang van 1968 het vererrende verzoek ontvangen als gastheer te willen optreden voor de jaarlijkse reünie van de officieren, die gedurende de jaren 1944-1945 verbonden zijn geweest aan de Staf van de Bevelhebber der Binnenlandse Strijdkrachten (Prins Bernhard), wiens stafkwartier destijds te Breda en daarna te Apeldoorn was gevestigd; Z.K.H. de Prins der Nederlanden zou de te houden reünie persoonlijk bijwonen.

Na door Zijne Koninklijke Hoogheid in de morgenuren op het Huis ten Bosch te zijn ontvangen en na een gezamenlijke lunch arriveerde het uitgebreide gezelschap te 14.30 uur bij het museum.

Een niet onbelangrijk aantal der reünisten kende het museum niet; voor velen vormden de omvang en in het bijzonder de nieuw ingerichte zalen een verrassing. Het toeval wilde dat het uit 1658 daterende gebouw, herwelk gedurende negen maanden — in verband met herstelwerkzaamheden — gesloten was geweest, juist op de dag van de bijeenkomst wederom voor bezoek kon worden opengesteld.

Een bijzondere attractie voor alle oud-stafleden vormde het weerzien met de jeep nr. M 58-455-86, die ten tijde van de bevrijding van Nederland ten dienste stond van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten.

Door de goede zorgen van de Majoer der Cavalerie J. C. Hopperus Buma, thans verbonden aan de Staf van de Inspecteur-Generaal, werd de jeep in een voortreffelijke staat teruggebracht en heeft — voorzien van alle kenmerkende bijzonderheden — een plaats in het museum gevonden.

„Weerzien doet gedenken”, ook ten aanzien van dit thans historisch geworden vervoermiddel.

Na het bezichtigen van de nieuw ingerichte zalen, verbleef men nog geruime tijd bijeen op de fraaie 17e eeuwse binnenplaats, die was overgoten door de fraaiste voorjaarszon die men zich kon denken.

Ok het ideale voorjaarsweer heeft er toe bijgedragen deze reünie voor alle deelnemers tot een vreugdevol weerzien en een goede herinnering te doen zijn. Ter herinnering aan deze geslaagde reünie werd aan Zijne Koninklijke Hoogheid het in brons uitgevoerde embleem van het museum aangeboden. Op uitnodiging van de voorzitter van de stichting, werd dit kunstig en zeer fraai uitgevoerde embleem door de maker, de heer A. Smit, aan Zijne Koninklijke Hoogheid overhandigd.

Biologie van de uniform

Introductie

Ik acht het een groot voorrecht het door Prof. Dr. Otto Koenig, verbonden aan het „Institut für vergleichende Verhaltensforschung der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften” te Wenen, met een enkel woord bij u te mogen inleiden.

Voor alle in de militaire geschiedenis geïnteresseerden, zijn de bronnen waaruit de hulpwetenschap der uniformkunde put bekend: de historische documenten, schilderijen, tekeningen, de veelal vermaarde prentencollecties, de populaire plaatwerken, kledingvoorschriften etc.

Velen die zich met deze materie bezighouden, zal het wellicht gegaan zijn als mij. Hoe verder men zoekt en hoe dieper men graaft, hoe nadrukkelijker de vraag naar het waarom naar voren treedt. Waarom en waardoor treden veranderingen op? Hoe komt het dat uniform- en uitmonsteringsstukken op een bepaald ogenblik verdwijnen om in een later tijdsbestek wederom — doch dan veelal als ornament zonder werkelijk nut — in zwang te komen?

Zijn er zekere invloeden aan te wijzen, waaronder deze veranderingen plaatsvinden en zou aan deze invloeden het begrip wetmatigheid kunnen worden toegekend? Zo ja, zouden dan tussen deze optredende wetmatigheden parallellen zijn aan te wijzen met het gedragspatroon van andere levende wezens dan de mens, en omgekeerd.

Op deze en meerdere hiermede verband houdende vragen heeft Prof. Koenig op een even boeiende als diepgaande wijze de aandacht van de geïnteresseerde lezer weten te vestigen. Zijn betoog bevat vele van essentieel belang zijnde punten en getuigt van een hoogst oorspronkelijke visie.

Op deze plaats past een woord van welgemeende dank, dat de auteur die in wetenschappelijke kringen een grote vermaardheid bezit, wel zijn toestemming heeft willen verlenen zijn publikatie in „Armamentaria”, in een voor Nederlandse geïnteresseerden (niet-biologen) speciaal geschreven bewerking, te doen verschijnen. In deze dank wil ik tevens gaarne betrekken mijn medewerkers Drs. J. W. A. van Eyk, Drs. J. G. Kerkhoven en A. W. M. Schaffer, die hun beste krachten aan de zo exact mogelijke vertaling en bewerking hebben gegeven.

A. C. Paardekooper, directeur.

Biologie van de uniform

Oorspronkelijke auteur: Prof. Dr. Otto Koenig
Nederlandse versie: A. W. M. Schaffer, (vertaling)
Drs. J. G. Kerkhoven, (uniformkundige bewerking)
Drs. J. W. A. van Eyk, (inleidingstekst)

Het woord, de term „biologie” is van Griekse herkomst. Bios = leven, logos = leer.

Biologie is derhalve de leer, de wetenschap van het leven.

Uniform is afgeleid van het Latijnse adjektief „uniformis” dat gelijkvormig of eenvormig betekent.

De filosofie (de begeerte naar wijsheid, de wijbegeerte) onderscheidt al wat is, al wat bestaat, in „gedachten”, in het Latijn aangeduid als „genus”.

Zo is er het geslacht, het genus van levende wezens. De levende wezens worden onderscheiden in „species”, in „soorten”.

Welnu, er zijn drie soorten levende wezens:

- planten
- dieren
- mensen

De Weense professor Dr. Otto Koenig wil in het nu volgende, voor Nederland bewerkte, essay bewijzen dat er een duidelijke relatie, een bepaalde overeenkomst, bestaat tussen de ontwikkeling in de (militaire) uniformering bij de mens en de evolutie in de „opsticht” in het dierenrijk.

Deze these van professor Koenig opent voor de uniformkunde een volkomen nieuw perspectief.

De „Wet van Dollo”

Elke wetenschap is gebaseerd op zogenaamde „wetten”, stellingen welke onomstotelijk vast staan.

Zo bestaat er in de biologie een wet, de „Wet van Dollo”, welke geformuleerd werd door de Belgische geleerde Louis Dollo, die zich specialiseerde in de palaeontologie, de wetenschap der uitgestorven dier- en plantsoorten, de leer van de versteende, voorwereldlijke levensvormen. De „Wet van Dollo” luidt als volgt:

„de ontwikkeling van soorten of afzonderlijke organen kent geen „wegterug”, zij is niet omkeerbaar”

Een voorbeeld maakt deze stelling duidelijk:

een zoogdier, dat door bepaalde omstandigheden in zijn omgeving gedwongen wordt tot een leven in het water, kan beslist geen vis worden, maar blijft een warmbloedig dier met ademende longen.

In dit essay wordt, met de uniformgeschiedenis als voorbeeld, voor het eerst bevestigd dat de hierboven omschreven stelling uit de biologie ook geldt voor de ontwikkeling in de menselijke cultuur, en voorts dat er nog enige andere wetmatigheden schijnen te bestaan, welke zowel de biologische afstammingsgeschiedenis als de menselijke cultuurgeschiedenis op gelijke wijze beïnvloeden.

De bijzondere betekenis en de diepere achtergronden van de zojuist geschetste overeenkomstigheden zijn te herleiden tot het door de wetenschap ontdekte gegeven, dat de hersens van de mens, het orgaan van onze veronderstelde vrije rede, óók daar waar wij menen willekeurig en ongedetermineerd werkzaam te zijn, nog altijd die wetten volgen, onder invloed waarvan de hersens zelf als biologisch orgaan zijn ontstaan.

De uniform als verschijningsvorm van het menselijke leven

Iemand heeft eens gezegd, dat de uniform „het bruiloftskleed is van de mannetjes-mens". Deze uitspraak is bijzonder treffend, wanneer men denkt aan de vaak kakelbonte bruiloftstooi van verschillende vis- en vogelsoorten en men deze vergelijkt met de uniformen uit de vorige eeuw. Immers, in deze veel omstreden 19e eeuw waren niet alleen de officieren maar evenzeer de manschappen bonter en pronkvoller gekleed dan wat wij noemen het „vrouwelijk schoon". Vergelijken met een militair, was een burgerman eigenlijk niet meer dan een „vogelmanneetje in de ruiveren".

Het voorkomen van een officier uit die dagen naast dat van een overigens mooie vrouw prikkelt ons onweerstaanbaar tot de vergelijking als die tussen haan en hen.

In deze zich spontaan opdringende en misschien enigermate lachwekkende vergelijking ligt evenwel meer verscholen dan menigeen zou vermoeden. Inderdaad is het de moeite waard de bonte uniform als interessante verschijningsvorm, tussen al wat deze wereld aan pronk en praal hiedt, eens vanuit biologisch standpunt nader te beschouwen.

De „uniform" duidt op een eenheid, op gelijkheid in kledingsvorm. Men verstaat er onder een voor de dienst voorgeschreven eenheidskledij van een bepaalde organisatie, welke primair het eigen karakter er van wil demonstreren.

Deze beknopte definitie mag in het totale beeld van de vreemdssoortigste uniformen wellicht droog en kleurloos schijnen, maar toch houdt deze in de essentiële karakteristiek en daarmee ook alle vóór en tegen van deze zo veel bediscussieerde, gemaakte, vereerde, overschatte maar ook ondergewaardeerde en soms zelfs gehoonde verschijningsvorm van het menselijk leven.

De secundaire karakterisering bij mens en dier

Hetgeen dit essay wil bewijzen, begint hiermede dat de meeste volken, rassen of stammen bij de mens, tengevolge van gemeenschappelijke kenmerken, zich even zo goed zoölogisch systematisch laten beschrijven als welke groep dan ook bij de dieren.

Tussen de enkelingen, de individuen van een soort ziet men overal overgangsvormen, verschillen en varianten. Wie een bepaalde groep van dieren precies kent, zal de individuele exemplaren er van zonder moeite kunnen precisieren. Zonder extra inspanning is het ook mogelijk bij de mensen de individuele verschillen te onderkennen ook al lijken, voor de Europeaan bijvoorbeeld, alle Japanners zo

sterk op elkaar, hetgeen echter evenzeer omgekeerd geldt. Op analoge wijze komen ons, westerlingen, de lichaamskenmerken van de Eskimo's, de Bosjesmannen, de Singalezen of Papoes's, even typisch en karakteristiek voor als bijvoorbeeld het verenkleed van een parkiet. Wij treffen hier geen principieel verschil aan tussen mens en dier, maar wel de hier in discussie zijnde secundaire karakterisering, de presentatie van de mens door kleding en opsmak.

Wij keren terug naar de dierenwereld. De larven van de kokervlieg, bijvoorbeeld, kleven een cocon om zich heen, welke is samengesteld uit de meest uiteenlopende voorwerpen, welke zij in hun levensruimte ontmoeten. Aan hun verschillende cocoon, aan hun „kleed" kan men de larven individueel herkennen.

Weliswaar nemen kluizenaarskreeften hun intrek in slakkenhuizen en overdekken sommigen deze nog met zee-anemonen, of beplakken bepaalde krabben hun corpus ter camouflage met stukken zeewier, doch in al deze gevallen gaat het dan om betrekkelijk eenvoudige manipulaties, welke de bescherming van het dier beogen en welke altijd slechts op die bepaalde wijze en niet anders kunnen worden verricht. Zodoende worden deze tot een secundair soort kenmerk.

Een verbluffende prestatie van de mens in de evolutie

De „bekleding" van het dier, waarvoor het zelf zorgdraagt, is gebonden en beperkt door een bepaald, aangeboren gedragspatroon, van mode is geen sprake en zij blijft in haar oervormen even lang bestaan als de categorie, waartoe het dier behoort.

De verschillen in „kledij" bij de dieren vinden uitsluitend hun ontstaan in de verscheidenheid van de ter beschikking staande objecten, maar nauwelijks of niet door het streven naar een beter effect.

De mens met de hem typerende kleding, welke gekarakteriseerd wordt door een welhaast grillige mobiliteit, neemt onder het geslacht der levende wezens een volkomen unieke plaats in. Hij is het enige levende wezen, dat de weg heeft gebaan tot een geheel eigen, exclusieve presentatie van zichzelf en dat daardoor voor het eerst in de gehele wordingsgeschiedenis een optimaal signalement schiepte van een sociaal verfijnde structuur, een signalement overigens dat hij zelf voortdurend wijzigt en aanpast aan de eisen en wensen van het ogenblik. Dit is een waarlijk verbluffende prestatie, en de wetenschappelijke onderzoeker die het gedragspatroon volgt van de levende wezens, in casu bij mens en dier, als ook de functie en de betekenis van de karakteristieken van de onderscheidene soorten in de diverse groeiprocesstadia nagaat om tenslotte te komen tot de strijd- en geldingsmiddelen, de klimaatadaptaties en camouflagemogelijkheden bij de mens zelf, gaat zich afvragen in welk stadium van deze voortschrijdende evolutie de mens zelf die ontwikkeling in de meest ware zin van het woord in handen heeft genomen.

De analogie tussen de functie van het bonte pronkkleed van een mannetjesvogel en die van een parade-uniform uit de Napoleontische tijd is zo evident, dat de vraag zich opdringt of hier ook geen sprake is van een analogie tussen de respectievelijke vormgevende wetten en of hier wellicht niet een punt is bereikt waar de fundamentele gelijkheid in wetten voor al wat leeft duidelijk wordt.

De Uniformkunde: ideaal onderzoeksterrein

De zojuist geformuleerde vraag zal door levensbeschouwelijk ingestelde antropologen (anthropos = mens, logos = leer) worden beantwoord met de rhetorische wedervraag of er misschien niet in het dierenrijk een navenante vorm van eigen „image“-creatie kan worden gevonden als bij de mens het geval is.

Hierop kan men slechts zeggen, dat het zoeken er naar beslist geen zin heeft. Het zou hetzelfde zijn, op grond van een verre verwantschap tussen leeuwen en éencellige wezens, als het zoeken naar een brullend slijmduertje. Niet in het oude hebben wij het nieuwe te zoeken, maar in het nieuwe het oude zoals wij bij het vaderschapsproces in het kind de ouders zoeken. Derhalve wordt het in dit verband, de taak van de wetenschappelijke onderzoeker naar de gedragingen der levende wezens de evolutie na te gaan in de „bekleding“ van de mens.

Omdat wij evenwel, zoals Lorenz zo treffend heeft gezegd, niet kunnen weten of wij „niet tobben met een ondeugdelijk objekt terwijl het dier, waarin de gezochte wetmatigheid op de meest zuivere wijze tot uiting komt, nog onopgemerkt in de dichtbijzijnde sloot zwemt“, kan het zijn voordeel hebben wanneer wij op zoek gaan naar een geschikt aanknopingspunt.

Welnu, dat is, dank zij de goede geïnventariseerde kennis welke wij mensen omtrent de menselijke prestaties hebben, lang niet zo moeilijk als op het gebied van de zoölogie, de dierkunde, aan de hemel waarvan zich vele nevelige vlekken vertonen.

Een onderzoeksterrein dat voor het stellen van de hierboven geformuleerde vraag bepaald ideaal is te noemen, blijkt de uniformkunde te zijn. Immers, tengevolge van de militair-bureaucratische nauwkeurigheid, is de uniformkunde, vergeleken met alle overige klederdrachtbeschrijvingen, het beste gedocumenteerd door afbeeldingen en documenten, zodat wij de ontwikkeling op de voet kunnen volgen.

Bovendien hebben wij hier met een betrekkelijk kort, maar tevens zeer intensief proces te maken.

Geen verschil tussen verenigingsinsigne en verplichte rokkestuum

Dit proces van de ontwikkeling in de uniformen loopt vanaf het eerste begin na de Dertigjarige Oorlog tot de algehele uniformering van vrijwel alle Europese legers na 1700, verder via de overdadige praal en pronk in het Napoleontische tijdvak tot de Eerste Wereldoorlog. Dit gehele proces kan nauwkeurig worden gevolgd en tot in de kleinste details worden geanalyseerd. Men zou kunnen zeggen: de uniformkunde is het model van een evolutiegeschiedenis zonder „missing links“.

De mens, die als sociaal wezen in klein verband leeft, heeft ontegenzeggelijk een aangeboren tendens tot een zelfde „opmaak“, derhalve een neiging tot het demonstreren van saamhorigheid. In hoeverre en in welke vorm zulks wordt gedaan, hangt, biologisch uitgedrukt, af van de „oikologische situatie“, d.w.z. de „huiselijke omstandigheden“ van de groep.

In ons Europees beschavingsgebied demonstreert zich het elementaire begin er

van bij de kleine vriendenkring in de jongelingsjaren. Bij het naar buiten trekken steken zij zich in gelijke jassen en broeken of althans in jassen en broeken van overeenkomstige kleur, waardoor het innerlijke gevoel van gezamenlijk optreden wordt vergroot, hetgeen de uiterlijke demonstratie van saamhorigheid ten goede komt.

Het is dat stimulerende „in-de-pas-gaan-lopen“ dat hier wordt beleefd en dat men in alle geledingen en lagen van de menselijke samenleving in ontelbaar vele varianten kan onderkennen, van het goedkope verenigingsinsigne tot het verplichte rokkestuum bij het Weense operabal toe.

De invloed van het landschap op de klederdracht

De klederdracht op het platteland is gebaseerd op dezelfde psychologische principes en is aan dezelfde „oikologische“ wetten, de determinatie door de omgeving, onderworpen als hierboven werd gekenschetst.

Klederdracht is een door oikologische en sociologische factoren ontstane eenheidskledij, welke de dragers er van karakteriseert als leden van bepaalde regionale of functionele groepen.

Menigeen die geesteswetenschappen bestudeert zal bij de zojuist geformuleerde definitie worden gestoord door het woord „oikologisch“. Evenwel, de sterke invloed van diverse factoren in de ons omringende omgeving is, nog afgezien van het klimaat en de voor-handen-zijnde materialen, niet te loochenen.

Vóór alles zal de structuur van het landschap nader moeten worden bezien. Vergelijkt men de klederdrachten van wijde, open gebieden met die van rijk gestructureerde landstreken, dan blijkt in het eerste geval een betrekkelijk gering variantenpatroon, in het tweede echter een overvloed van allerlei vormen en kleuren de kleding te bepalen.

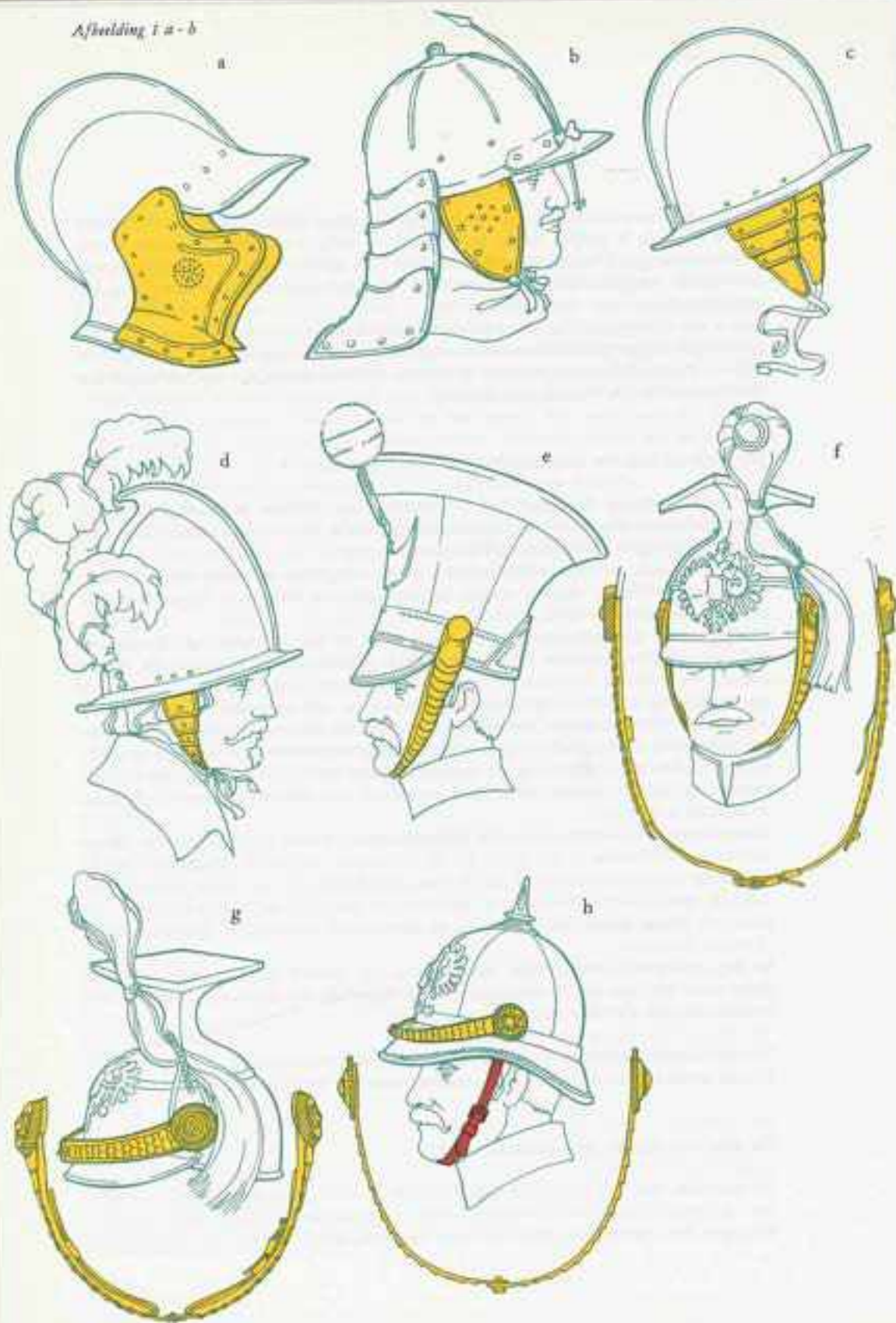
In de Hongaarse vlakke zien wij klederdrachten welke nauwelijks van elkaar verschillen. Hetzelfde is het geval bij de Oekrainers of bij de Mongolen, bij de Arabische steppen-nomaden of bij de prairie-Indianen. In het landschappelijk zo overrijkelijk geschakeerde Joegoslavië daarentegen wisselen de klederdrachten van plaats tot plaats. Hetzelfde geldt voor de gevarieerde kledij in de dalen van Tirol of van de Kaukasus.

In de „zoologisch-oikologische“ spreekwijze (de manier waarop men zich uitdrukt in de leer van de determinatie door de omgeving op dierkundig gebied) formuleert men dit als volgt:

- * wijde, open gebieden — weinig varianten — veel individuen;
- * rijk gestructureerde gebieden — veel varianten — weinig individuen.

De uniform maakt gebiedenis

De oorzaken van het hierboven gesignaleerde gegeven zijn gemakkelijk aanwijsbaar: gebergten, rivieren, moerassen, bossen scheppen hindernissen bij de verbreiding van het aanwezige potentieel. Zij dammen het landschap in, creëren kli-

Uit deze serie afbeeldingen blijkt dat een onderdeel van de helm, hetwelk oorspronkelijk diende ter bescherming van de wangen wordt getransformeerd tot een zogenaamde „schubben-ketting”, welke louter als versiering dient. Dit ontwikkelingsproces geschiedt in jaren. Tijdelijk is er nog een reële functie, n.l. het bevestigen van het hoofddekkel onder de kin.

Tenlotte vervalt ook deze functie en blijft er slechts een ornament over. De „Wet van Dollo” blijkt hier wel heel duidelijk. Deze wet van de irreversibiliteit, de onomkeerbaarheid van een evolutie-proces, waarbij de „weg terug” niet mogelijk is, demonstreert zich hier op een zeer frappante wijze.

Immers, wanneer in een der tussenstadij de helmband, gegroeid uit een onderdeel van de helm zelf, zich heeft geëvolueerd tot een louter ornament boven op de helm zonder enige aanwijsbare reële functie, en nadien wederom de behoefte wordt gevoeld aan een helmband, verkrijgt de aan de helm bevestigde iorband niet zijn vroegere functie, maar wordt een volkomen nieuw sittingsstuk gecreëerd dat als stormband gaat fungeren.

De „Wet van Dollo” blijkt derhalve niet alleen van toepassing te zijn op het biologische evolutieproces, doch evenzeer op de cultuurhistorische ontwikkelingsgang.

De 8 afbeeldingen (1a-b) volgen zulk een ontwikkelingsgang, zonder enig biaat, op de voet.

- Helm van omstreeks 1600 met vastgeklonken, niet beweegbare kleppen ter bescherming van de wangen.
- Beweegbare kleppen, doch nu van kleiner formaat, ter bescherming van de wangen zoals deze worden gedragen door de Oostenrijkse kurassiers, laatstelijk ten tijde van Maria Theresia. Aan de onderzijde van deze kleppen waren lederen riemen bevestigd om de helm onder de kin te kunnen vasthouden.
- Helm gedragen door voetvolk en dragonders uit het midden van de 17e eeuw. Ter bescherming van de wangen zijn nu vier beweegbare ijzeren plaatjes geconstrueerd. Aan het onderste plaatje is de kinriem bevestigd.
- Bij deze pikiniershelmen dienen de nu nog kleiner geworden plaatjes in feite al meer tot ornamentering van de kinriem dan ter bescherming van de wangen.
- Württembergse ruiter uit de Napoleontische periode met lederen sbako. Uit de min of meer decoratieve kinriem van de pikiniershelm (zie afbeelding d.) is nu de puur decoratieve schubben-ketting gegroeid. De ijzeren plaatjes zijn thans van nog kleiner formaat, maar groter in aantal geworden. Opvallend is dat de schubben-ketting aan de binnenzijde van de sbako is bevestigd, omhoog kan worden geslagen en op de voor-klep van de sbako kan worden gelegd (vergelijk afbeelding g.). Aan de achterzijde van de sbako ziet men de halsklep. Deze kan oorspronkelijk op- en naar worden geslagen, doch is nu aan de sbako vastgenaaid. De oorspronkelijke functie is teloor gegaan en het ornament is er voor in de plaats getreden.
- Oostenrijkse slaan (1914) met een onder de kin vastgegrepte schubben-ketting, welke eveneens omhoog kan worden geslagen. Het belangrijkste er van is de lederen riem met de gesp. Overigens is deze schubben-ketting, mede door de slonkering en de speelse vorm, zeer decoratief.
- Uit de schubben-ketting is nu een schubben-riem gegroeid zoals bij deze Oostenrijkse slanen-chapka is te zien. De riem is thans op de sbapka bevestigd. Elk schubje is afzonderlijk aan de riem vastgehecht. De beide delen van de schubben-riem zijn door een sluiting met elkaar verbonden.
- Oostenrijkse gendarmerie-helm (1914) met een uit blink gepolijst louter decoratieve schubben-ketting, wederom boven op de helm gedragen. Zelfs de sluiting tussen de beide schubje is afzonderlijk aan de riem vastgehecht. Immers, van een sluiting als zodanig is geen sprake meer. Omdat wederom de behoefte wordt gevoeld aan een helm-riem, thans stormriem, liet men evenwel de oorspronkelijke kinriem, waaraan de ornamentale schubben-ketting of schubben-riem was gegroeid, onaangetoerd en creëerde men een nieuw sittingsstuk, in casu de stormriem. Zoals gezegd, is hier de „Wet van Dollo” op frappante wijze van toepassing.

maatsgrenzen, wijzigen de voedingsmogelijkheden en beletten de vermenging der bevolkingen. De oikologische „druk” vindt zijn weerslag in de evolutie der diersoorten en, in gelijke mate, in de economische structuren en in de klederdrachten bij de mens. Ja zelfs bij een volledige integratie in oikologisch overeenkomstige gebieden, moet een onoverkomelijke scheidingswand zoals deze bijvoorbeeld wordt gevormd door een hoog gebergte, waarin passen ontbreken, in de loop der tijden tot uiteenlopende ontwikkelingen leiden.

De mens evenwel zag kans de bestaande hindernissen te overwinnen en wist, geheel uit eigen kracht, door beroepspecialisatie functionele structuren te creëren welke, analoog met de landschapsstructuren, eveneens een profilerende uitwerking hadden op de klederdracht en op de menselijke gebruiken en gewoonten.

Het meest in het oog springende voorbeeld hiervan is wel de geschiedenis van de ontwikkeling in de uniform. Zolang de afzonderlijke regimenten door kolonels werden aangeworven en voor eigen rekening werden uitgerust, kon, tengevolge van de zeer uiteenlopende mogelijkheden en belangen van de regimentsaanvoerders, geen sprake zijn van eenheidskledij bij het leger.

Met de „verstaatsing” der troepen, derhalve met de ontbinding van de individualistische structuur, kwam er ook meer eenheid in de uniform, althans voor de functioneel homogene infanterie. De cavalerie welke in alle legers, afgezien van de direkte aanval zeer uiteenlopende taken kreeg toebedeeld zoals verkenning, flank- en rugdekking, verstoring van de vijandelijke aanvoer, het overbrengen van berichten en transportbegeleiding, deze cavalerie met haar zeer gevarieerde takenprogramma, droeg de bonte uniformen gedurende een veel langere tijd.

Ja, de huzaren, het ruiterskorps dat wel de meest veelzijdige functies had te vervullen, behielden bij nagenoeg alle staten zelfs tot de Eerste Wereldoorlog de van regiment tot regiment sterk verschillende uniformen. Hetzelfde geldt voor de Russische kozakken. Toen men in Oostenrijk reeds vóór 1914 de zogenaamde „snoekgrijze” uniform algemeen wilde invoeren, wees de cavalerie in al haar geledingen dit hotweg af en bleef zij de kleurrijke uniform trouw.

Marine en luchtvaart: anders dan anders

In dit verband zij ook vermeld dat de cavalerieregimenten doorgaans één derde van de sterkte aan manschappen bij de infanterieregimenten bezaten. Biologisch uitgedrukt zijn de cavalerie-regimenten representanten van „functioneel veelzijdig gestructureerde mini-groepen”.

Geheel overeenkomstige verschijnselen zou men nog kunnen onderkennen bij alle vrijwilligerskorpsen, bij jagersafdelingen en andere speciale troepen. Deze wetmatigheden vigeerden tot in de tijd van het veldgrijs toe. De Duitse huzaren droegen in de Eerste Wereldoorlog op hun grijze eenheidsuniformen talrijke specifieke regimentsonderscheidingsstekens terwijl de pantertroepen, als functionele en traditionele opvolgers van de oude cavalerie, nog heden ten dage uniformen dragen, welke in zeer vele landen anders zijn gesneden dan die van het overige leger. Voor parachutisten en commandotroepen met hun veelal bijzondere (gekleurde) baretten geldt hetzelfde.

Daartegenover staan twee onderdelen van de krijgsmacht, waarvan de uniformen een mondiaal karakter vertonen: de marine en de luchtmacht. De onbegrensde wijde van zee en lucht en de oorspronkelijke homogeniteit in de gestelde eisen voor toelating bij de marine resulteerden vanzelfsprekend ook tot een mondiale homogeniteit in de uniformering.

Het werk op een klein schip verschilt niet wezenlijk van dat op een groot schip zoals, op analoge wijze, er geen essentieel verschil is tussen de activiteit welke de infanterie en die welke de cavalerie ontplooiën. Bovendien komt, in geval van actie, immers bijna uitsluitend het schip zelf of bij de luchtmacht het vliegtuig als herkenbare eenheid naar voren, maar nauwelijks de bemanning er van. Hier ontbreekt, zoals bij elke militaire eenheid te land het geval is, de optische functie en bijgevolg bleef ook het creëren van groepsonderscheidingsstekens met hun optisch effect achterwege. Het zou een overbodige luxe zijn geweest, wanneer men de bemanning van elk fregat of van iedere kruiser verschillend had geïnformeerd, zoals bij de huzarenregimenten. Schepen en vliegtuigen kunnen verloren gaan, maar de bemanning kan elders worden ingezet en diversiteit in uniformering zou daarbij hinderlijk zijn geweest.

Futurologische visie: gestroomlijnde eenheidskledij

Wel echter moest zich vooral bij de marine en in mindere mate bij de luchtmacht een individueel functie-kenteken ontwikkelen ter aanduiding van de specialisten, benodigd voor de bediening van de zeer gevarieerde apparatuur.

Al bij al is het nu duidelijk, dat het de landschaps- en de functie-structuren zijn welke de klederdracht en de uniform determineren. Evenwel, de moderne techniek, in het bijzonder het bliksemsnelle communicatiewezen, weet alle terreinvormen met hun separerende en verkeersstremmende tendenzen te overbruggen. Mede hierdoor is de prognose gerechtvaardigd dat uit de moderne civilisatie een eenheidskledij zal ontstaan, welke zich vanuit de industriecentra zal uitbreiden tot over de gehele „prairie van de supercultuur”. Wanneer alle mensen in een wereld van steeds toenemende openheid door de media der massacommunikatie zowel geestelijk als materiaal nagenoeg geheel zullen zijn gelijkgeschakeld, moet op het gebied van de kleding iets analoogs aan het daglicht treden zoals bij de marine-uniform kan worden aangetoond.

Afgezien van zeer geringe nationale verschillen, kunnen nog slechts overvrijdijkelijke functionele kenmerken levensvatbaarheid hebben. Overigens, ook de steppe-dieren in deze wereld lijken veelal op elkaar in kleur en vorm.

Dramatraal hiertegenover stonden eens de individuele strijders van weleer die, een voor een, zichzelf typeerden en karakteriseerden. Hiertoe behoort de esthetische bewerking van schilden en helmen van de middeleeuwse ridders, de individuele strijders „par excellence”. Ook als de relatief kleine ridderslegers, in dichte massa nauw aaneengesloten, op elkander botsen, loste het geheel zich toch spoedig weer op in afzonderlijke tweegevechten, waarbij het van belang was de persoonlijke tegenstander te kunnen onderkennen. Dit nu is allen mogelijk bij een zeer individuele markering.

Uniforme karakteristiek bij ridder en kempbaan

Als typische pendant van de ridders met hun individuele uiterlijke tooi zou de kempbaan worden genoemd.

De mannetjes van deze vogelsoort dragen in de paringstijd grote halskraagveren, welke qua kleur individueel sterk verschillen, en voorts houden zij onderling zeer heftige „turnoaien” op eigen „turnoovelden”. De opstaande verenkraag dient weliswaar ter opvang van de punt van de snavel van de tegenstander, maar tevens is deze een persoonlijk eigen kenteken dat, in het geheel van de rangindeling, een snelle individuele herkenning mogelijk maakt, hetgeen in zulk een „turnooi” uiterst belangrijk is.

Met het einde van de strijdtaktiek van het riddertijdvak, eindigt ook de pracht en praal van de helm. Het devalucert tot een heraldiek ornament in het adellijke wapen. Ook de verfijnd gespecialiseerde harnassen verliezen allengs hun oorspronkelijke functie. Zodra de ridder zijn exclusieve strijdfunctie delegeert, gaat ook zijn harnas over op degene die zijn strijdtaktiek overneemt, in casu de kurassier. Allereerst vervalt het voet- en beenpantser, de soldij genietende „new look”-kurassier moet zonder hulp van een schildknaap kunnen op- en afstijgen.

Vervolgens verdwijnt de ijzeren handschoen van de rechterhand, waarvan de vingerplaatjes gemakkelijk kunnen blijven haken in de beugels van de nieuw ingevoerde pistolen.

Na de Dertigjarige Oorlog wordt het eens zo fraaie ridderharnas gereduceerd tot een op utiliteit gerichte helm en borst- en ruggpantser.

En omdat de bevestigende functie van de halskraag vervalt, betekent dit tevens het einde van de halskraag zelf.

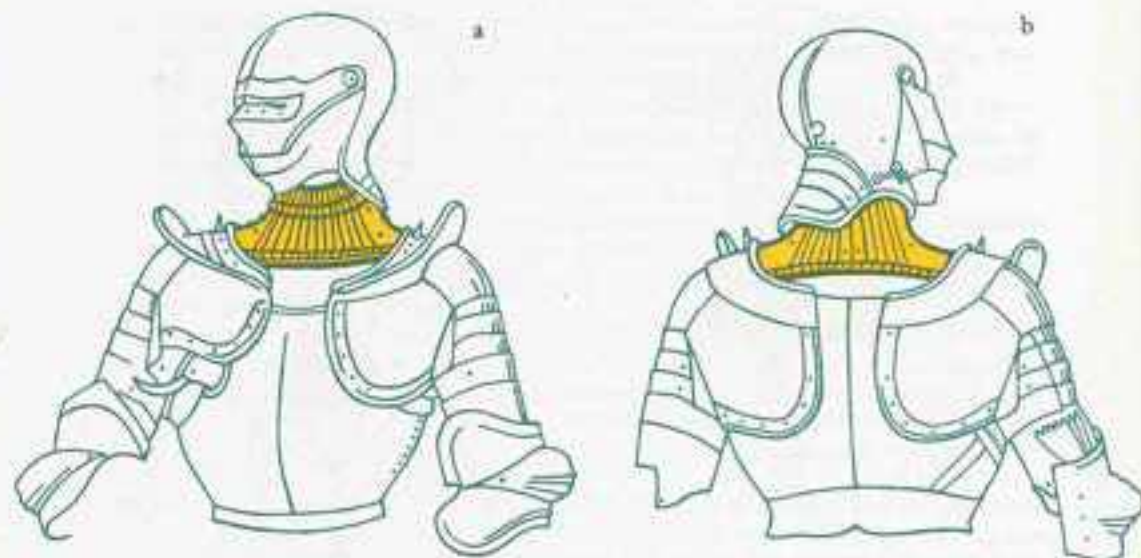
Na de Napoleontische oorlogen dragen de meeste kurassierregimenten nog slechts het borstpantser als „eenheids-kuras” dat ter bescherming dient van het hart (cor, cuore, cocur). Tenslotte valt, tengevolge van de verbetering der vuurwapens, ook dit laatste restant van het aloude ridderschap weg en na 1900 heeft het nog slechts een ornamentale functie bij parades. Wel blijft het langst de oude, traditionele benaming „kurassier” in stand.

Het ridderharnas: van defensief wapen tot statussymbool

Het ridderharnas raakte dus niet zo maar zonder meer uit de tijd om tenslotte geheel te worden afgedankt, maar evenals het certijds onder druk van het toenmalige milieu werd gecreëerd om zijn vitaal belangrijke beschermende functie, zo werd het eveneens onder druk van een ander, later milieu tot nul gereduceerd.

Wie zich de moeite wil getroosten, ter vergelijking, phylogenetische mutatieprocessen er bij te betrekken, d.w.z. de ontwikkelingsgangen, in de diverse stadia, van een groeiende complex van veranderingen, zal gemakkelijk analoge gevallen ontdekken.

Hoewel het riddelharnas op de hierboven omschreven wijze werd ontluisd, liet het onder invloed van een nieuwe „oekologische situatie”, een situatie welke door de gegeven omstandigheden werd gedetermineerd, bovendien nog een tweede, geheel nieuwe functie er van ontstaan. Omdat de weerbaarheid en adel nauw

Gelidelijke ontwikkeling van de „ringkraag” (in gele kleur aangeduid).
a - b. Harnas, daterend van circa 1500, met de zogenaamde „halsberg”, zowel van voren als van achteren gezien.

met elkaar waren verweven, is het harnas, als het defensieve wapen van de ridder, tevens een statussymbool. Het harnas vervult dus naast zijn beschermende functie ook een waardigheidsfunctie.

Met de wijziging in de strijdtaktiek, welke zich steeds verder ontwikkelt, werd de ridder als individuele strijder van weleer geroepen troepenaanvoerder te worden. De adel vergrootte zogezegd zijn schare van schildknappen, delegeerde aan deze zijn gevechtsfuncties, maar behield het commando over het geheel. Voor deze taak had hij een commando-kenteken nodig.

Niets lag meer voor de hand dan dit kenteken te distilleren uit het vervallen harnas, dat op geen enkele reële functie meer kon bogen.

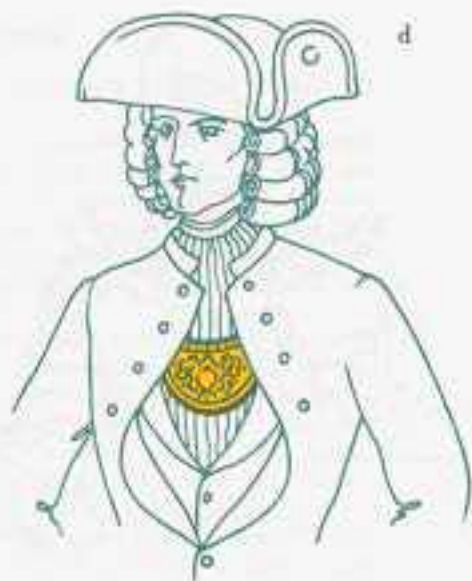
Ook in de phylogenie, de wetenschap welke zich bezighoudt met de wordingsgeschiedenis, de afstamming, wordt iets nieuws vrijwel altijd gecreëerd uit het niet meer benodigde „afgedankte materiaal”. Hierbij moge in dit verband worden herinnerd aan de biologische pendanten zoals de transmutatie van de kieuwboog tot gehoorbeentjes en van de hoornplaat tot veren of haren.

Transmutatie van harnas-onderdelen

Bij de metamorfose van ridder tot officier valt het onmiddellijk op dat de ontlasting van het harnas veel langzamer in haar werk gaat bij de legerleiding dan bij

c

d

e

- c. *Officier van het Keurvorstendom Brandenburg rond 1690 met grote ringkraag. Duidelijk is nog te zien dat deze is ontstaan uit de halsberg.*
- d. *Brandenburgse infanterie-officier rond 1710 met de inmiddels veel kleiner geworden ringkraag, welke fungeert als standersymbool.*
- e. *Een zogeheten „osceola”, een opperhoofd der Seminolen, met een drievoudige ringkraag welke door zijn decoratieve aard slechts beuigt ondergeschikten te imponeren.*

de manschappen. Voorlopig droegen de superieuren nog het fraaie, complete pantser. Toen de kurassiers reeds de ijzeren handschoenen hadden afgedankt, werden deze nog veelvuldig gedragen door de kurassiers-officieren.

Bij de infanterie bleef de officier nog tot in de 20e eeuw bereden, hoewel hij — de ridder van weleer — het paard in geen deele kon gebruiken. Nog beden, in een tijd van algehele motorisering, leert men op de officiersakademies paardrijden, doch nauwelijks meer bij de opleiding van de manschappen.

Ook in de officiersetiquette houden zich restanten van de oude riddertraditie hardnekkig staande tot in onze dagen. Ja zelfs het zwaard, nu omgevormd in een sabel, is, althans als paradewapen, nog altijd behouden gebleven zelfs bij de hyper-gemoderniseerde legers.

Maar terug naar het harnas. De uit de ridder ontpopte officier droeg het harnas tenslotte nog slechts in symbolische zin. Alle harnas-onderdelen waren vervallen met uitzondering van de „halsberg”, welke eens de schouders en het bovenste rug- en borstgedeelte van de ridder beschermde, juist dat stuk, het welk vroeger het eerst moest worden geplaatst om de andere delen van het pantser er aan te kunnen bevestigen (zie afbeelding 2).

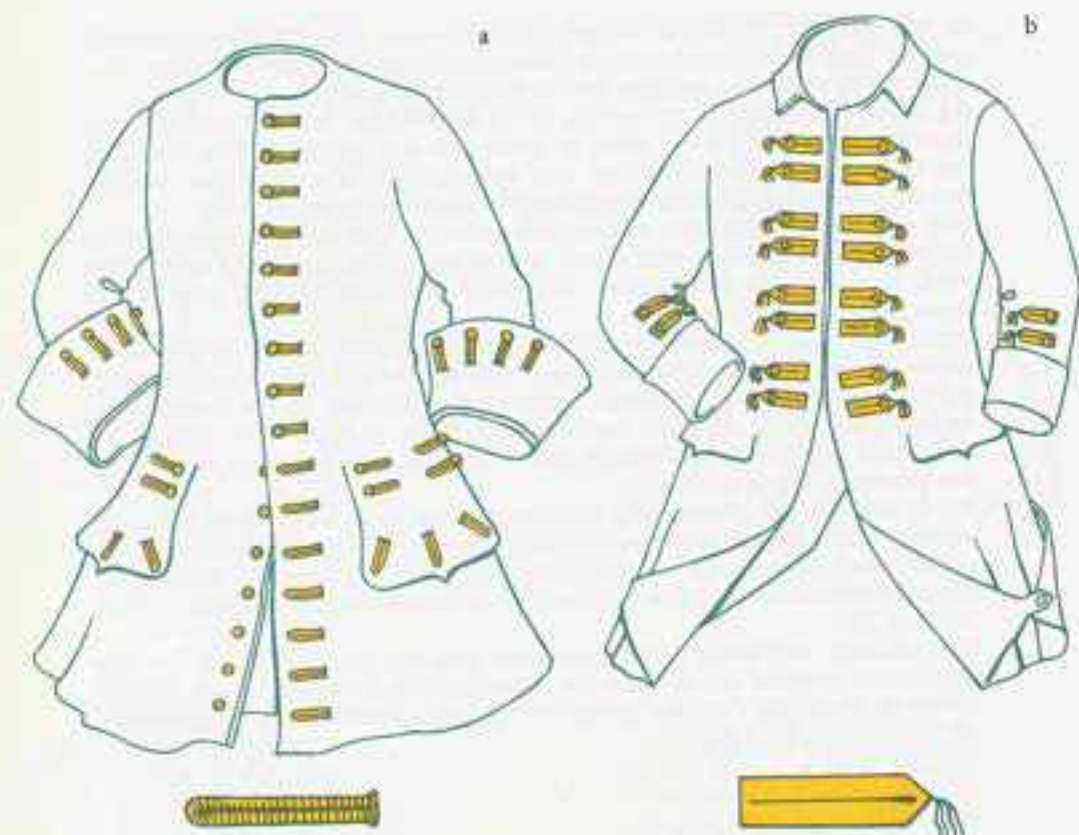
Bij de voortdurende afbrokkeling van deze halsberg in de loop van de tijd, bleef tenslotte alleen nog het nu extra verfraaide gedeelte over dat als een ketting om de hals werd gedragen. En ook dit kromp nog in tot een minimaal borstschildje, bekend bijvoorbeeld als dienst-kenteken bij de Brandenburgse officieren (zie afbeelding 2d).

De „halsberg”, het laatste optisch effectieve stuk van het oude harnas dat juist daarom was geëigend om als teken van waardigheid te fungeren, groeide derhalve uit tot de „ringkraag”, een fier op de borst gedragen kenteken van de bevelsfunctie.

De biologie van het harnas

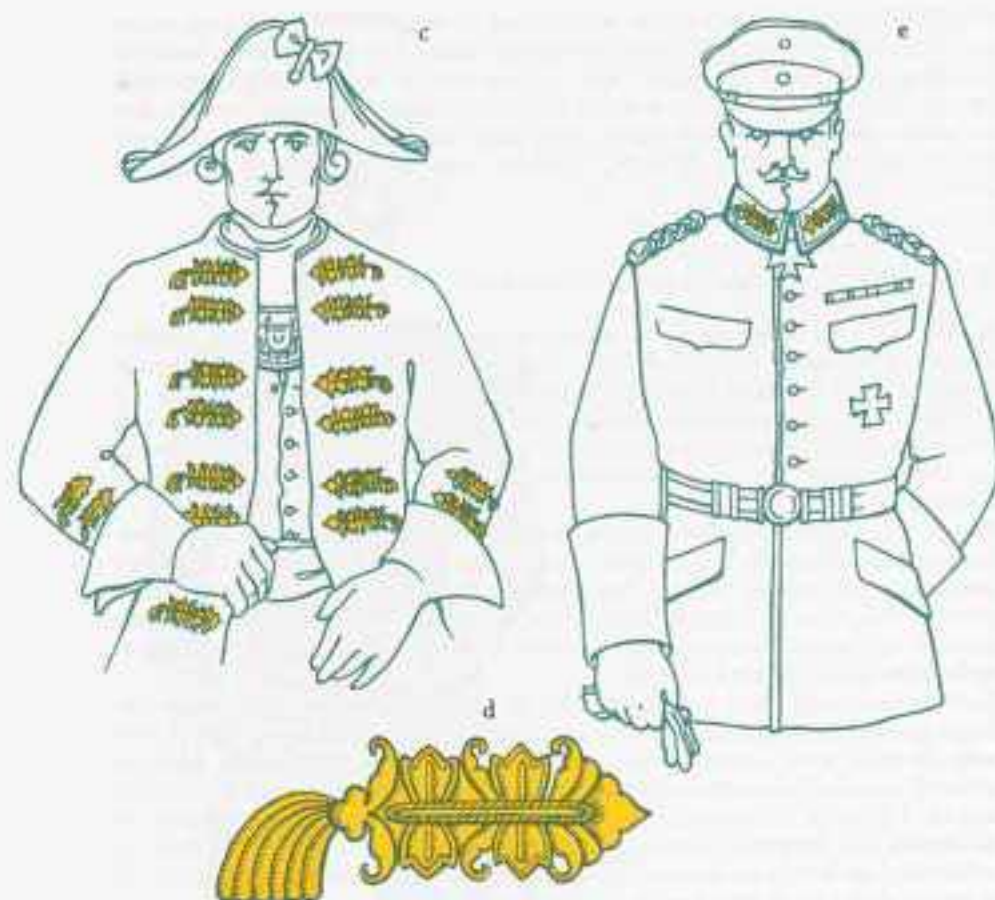
Met het delegeren van de oorspronkelijk voor hogere officieren gereserveerde taken, in het bijzonder de nachtelijke wachtcontroles en andere toezichthoudende diensten, aan onderofficieren — krachtens zijn bevelsbevoegdheid ontdeed de officier zich allereerst van deze minder aangename bezigheden — kwam het laatste restant van het ridderharnas, dat werd vervoemd tot ringkraag, binnen het bereik van de „lagere rangen”. Deze droegen het voor het laatst bij de Feldgendarmeerie van de Duitse Weermacht. In het keizerlijke Oostenrijk viel het ten deel aan de politie. In sommige landen maakte de ringkraag deel uit van de uniform van de vaandeldragers die de opvolgers waren van de oorspronkelijke adellijke, dus ridderlijke banierdraggers. Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat de Engelsen de officiers-ringkragen als blijk van waardering en hoogachting hebben verleend aan de opperhoofden der Indianen. Verscheidene stammen vervaardigden de ringkragen zelf van zilveren of beenen platen en gebruikten deze als sieraden.

Beide evoluties van het harnas — de ontwikkeling van het harnas als orgaan ter bescherming en de ontwikkeling van het harnas als teken van waardigheid — volgen derhalve een biologisch absoluut konsekwente weg, welke in geen enkele fase los staat van het verleden.

Wijzigingen welke het knoopsgat heeft ondergaan

- a. Brandenburgse wapenrok omstreeks 1700. De knoopsgaten zijn met koordzijde gefesteneerd en als ornament vastgenaaid op de mouwvellingen en de zakkleppen. Het naar binnen gekoorde einde van de knoopsgaten dat het meest aan slijtage onderhevig was, werd rond gefesteneerd.
- b. Pruisische infanterie-rok uit 1756. De knoopsgaten zijn symmetrisch gerangschikt en hebben hun oorspronkelijke functie verloren. De knopen dienen nog slechts als decoratie van de knoopsgaten. Opvallend is daarbij dat de knopen naar de buitenzijde van het knoopsgat zijn vastgelegd, zulk om de beoogde symmetrie te kunnen realiseren. Om het onvermijdelijke rafelen van de uiteinden van de knoopsgaten te voorkomen, werden er kleine rosettes (kwastjes) aan bevestigd. Teneinde het marcheren te vergemakkelijken werden de voorste en achterste slippen van de rok aan elkaar geknoopt. Hiervan ontstonden later de sjaapanden.

- c. Officier van het Pruisische Infanterie-Regiment Nr. 26 tijdens de regering van Frederik de Grote wiens uniformjas met nog Franse knoopsgatstijls is belegd.
- d. Detailafbeelding. Dit stelsel op de rok van de officieren van het Pruisische Infanterie-Regiment Nr. 26, welk regiment in 1805 na de gevechten in Labach werd ontbonden, werd in 1900 in de vorm van gouden trokorduurstels op de rode kruispijlers aangebracht bij Pruisische generaals die zich bijzonder hadden onderscheiden. Later werd dit door alle andere deelstaten van het Duitse Rijk overgenomen; zelfs thans wordt dit borduurwerk nog altijd gedragen als rangaanduiding in goud op rood fond.
- e. Pruisische generaal tijdens de Eerste Wereldoorlog in veldtenue met generaalstrepen op de kraag.

Orgaan en functie houden elkaar voortdurend in evenwicht en evolueren samen onder de druk van het zich steeds wijzigende milieu. Uit een oervoet, welke in de toenmalige wereld „en vogue” was — men zou het harnas het „dominerende fossiel” van de Middeleeuwen kunnen noemen — zijn, tengevolge van een fundamentele wijziging van het milieu, twee goed aangepaste nieuwe vormen ontstaan, welke, na een korte bloeitijd, op kleine restanten na weer in onbruik geraakten.

Revaluatie van verouderde uitrustingsstukken

In de ideale sfeer is het harnas als geheel behouden gebleven. Nadat het tenslotte alleen nog als teken van waardigheid fungeerde voor generaals en hoge gezagsdragers die zelf niet meer behoefden te vechten, ging het weldra over naar de zuiver ideale sfeer der symboliek. Ontlaan van het „zweet, bloed en tranen” van de historische figuren geworden ridders, wordt het harnas het zinnebeeld van hoogste krijgsmanschap op oorlogsgedenktekens en op standbeelden van beroemde heersersfiguren.

Er zijn vele voorbeelden aan te geven van verhoging van prestige en het optrekken in rangsduiding van en door oorspronkelijk overal gebruikte uitrustingsstukken op een tijdstip, waarop deze wegens ondoelmatigheid in onbruik waren geraakt. Zulke in de praktijk onbruikbaar geworden voorwerpen kunnen later weer te voorschijn komen en opleven dank zij een speciale behandeling en het toebedelen van een nieuwe functie.

Toen in Oostenrijk na de oorlog van 1866 de witte wapenrok uit praktische overwegingen werden afgeslankt en verwisseld voor een donkerblauwe, bleef niettemin die oude witte tenue voorbehouden aan de generaals en tenslotte zelfs uitsluitend aan de Keizer. De fraai versierde knoopsgaten, welke rond het midden van de 18e eeuw in zwang waren, werden wegens de hoge aanmaakkosten en de daarbij nog komende stijgende groei van de legersterkte afgeschaft, maar revalueerden als kraag- en mouwspiegels tot regimentsemblemen, welke heden ten dage nog slechts op de ceremonieele tenue wordt gedragen.

Zelfs de kraagborduursels op de uniformen der Duitse generaals zijn in origine niets anders dan de afgeslachte knoopsgaten van het beroemde Brandenburgse Infanterie-Regiment nr. 26 Alt-Larisch. De oorspronkelijke functie is nog duidelijk herkenbaar in de middellijn (zie afbeelding 3).

De herkomst van de admiraals-epauletten

Een ander voorbeeld in dit verband: de smalle, van passementhand gemaakte schouderpassanten van het Oostenrijkse leger, ontstonden uit de stremsnoeren voor de over de schouder gedragen ordelinten, respectievelijk de slechts kort door het officierenkorps gedragen epauletten (zie afbeelding 4). De forse epauletten zelf konden echter pas ontstaan, toen de speciaal voor de grenadiers ontworpen schouderpassanten hun functie ten dele weer hadden verloren. De grenadiers kregen namelijk voor het meervoeren der zware, oorspronkelijk uit glas gegoten kogel-

Afbeelding 4

Knoopsgaten in de meest nithundige en luxeuze uitvoering. Officier van de (Oostenrijkse) „Kaiserliche und Königliche Arzierenleibgarde” in gala-uniform, zoals deze tot 1918 werd gedragen. Dit geheel van schitterend goudborduurwerk op broek en mouwen is ontstaan uit de oorspronkelijke knoopsgatverfraaiingen, maar nu in wel bijzonder grote dimensies. Op de linkerzijde van de rok hebben de knoopsgaten nog hun normale functie behouden, maar op de rechterzijde zijn zij slechts aangebracht ten behoeve van het symmetrisch effect. Soortgelijke ornamentale knoopsgatverfraaiingen treffen wij ook aan bij de „Trabantensleibgarde” en voorts omstreeks 1820 bij de muziekkapellen van de infanterie. Deze decoratieve „knoopsgaten” behoren wel tot de grootsten die ooit werden gecreëerd.

vormige handgranaten een grote lederen tas, waarvan de draagriem over de schouder liep. Om het afzakken er van te beletten, werd op de wapenrok, schuin over het linkerschouderblad, een gesp gedragen, welke echter weldra tot op de schouder omhoog schoot.

Toen de soldaat nog een tweede draagtas kreeg, waarvan de riem nu over de rechterschouder liep, kreeg ook de rechterschouder een soortgelijke gesp.

Beide schouderpassanten bleven, ook na het afschaffen van de grenadierstas en de vervanging van de tweede kalfsleren tas door de bekende op de rug te dragen ransel, behouden. Nu de oorspronkelijke functie was vervallen, ontwikkelden deze schouderpassanten zich in vele legers, vooral bij de officieren, zeer spoedig tot de pompeuze epauletten, welke in bepaalde landen, zoals in Frankrijk en België, lange tijd ook door de manschappen werden gedragen. Thans ziet men de epauletten, behalve dan bij sommige Franse parade-uniformen, nog slechts in enkele staten bij de hoogste militaire bevelhebbers en dan, bij voorkeur, bij admiraals; dus uitgerekend bij hen die nimmer een bepakking hadden te dragen.

Analoge evolutie in de burgerkleding

Bij een meer nauwkeurige analyse van de afzonderlijke bestanddelen van de uniform, met name van die welke als „taches de beauté” kunnen worden aangeduid, blijkt dat elk afzonderlijk onderdeel zijn eigen geschiedenis heeft.

Oorspronkelijk was het uit een echte behoefte ontstaan, en pas bij het wegvallen van de originele functie wordt het tot een schijnbaar zinloos pronkstuk dat zijn ontstaan te danken schijnt te hebben aan een speelse fantasie.

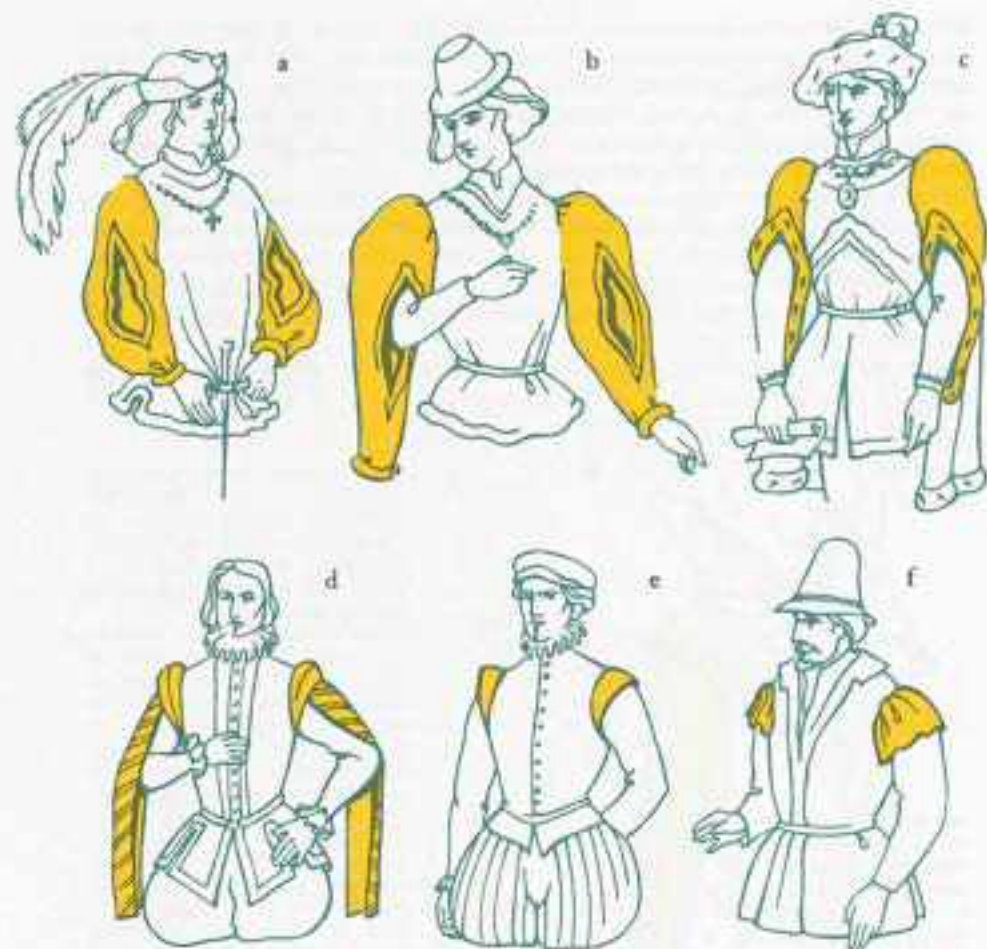
Deze ontwikkeling is niet alleen te onderkennen bij de militaire uniformen, doch evenzeer bij de oude volksdrachten en bij de meer gebruikelijke zogenaamde „burgerkleding”. Een voorbeeld kan men zien in de oeroude, nog vandaag-aan-de-dag in het Middellandse zeegebied gedragen mantel met kap. Meestentijds wordt deze los om de schouders gedragen en schiet men niet in de mouwen.

In Bosnië knoopte men de omlaag bengelende, niet-gebruikte mouwen samen met een klein haakje, verbond deze later met een vaste naad en bracht men, uitsluitend op optisch effect bedacht, tenslotte nog slechts de uitwendig zichtbare mouwstrook op de mantel aan. De naar de mantel toegekeerde binnenzijden van deze „schijnmouwen” waren reeds lang vervaardigd van gewoon linnen en een werkelijk „aantrekken” van de mantel was al eerder onmogelijk geworden door de ingekorte lengte van de mouwen.

Op deze geheel op utiliteit ingestelde weer-cape is geen enkele versiering aangebracht. Het „ineen-schrompelen” van de mouwen was het enige ontwikkelingsproces dat met het oog op de functie van de cape toelaatbaar was.

Parallel tussen uniformgeschiedenis en biologie

Langs dezelfde weg van het niet-langer-gebruiken, zoals hierboven werd gekenschetst, kon evenwel in een ander geval een geheel andere mouwvariant ontstaan (voor het navolgende zie afbeelding 5).

Het ontstaan van de „zwaluwnesten”.

a - b. Welgestelde jongelieden uit Frankrijk droegen eertijds met bont afgezette korte jassen. Opvallend zijn de „splitmouwen” met door-kijk op de ondermouw.

Afb. b. laat zien dat men de onderarm reeds door de spleet heen kan steken.

c. Bourgondische hertog. Uit de lengte en de breedte van de mouwen kan worden geconcludeerd dat deze nog slechts een ornamentale functie hebben. De armen kunnen nu gemakkelijk door de zeer lange spleten heen worden gestoken.

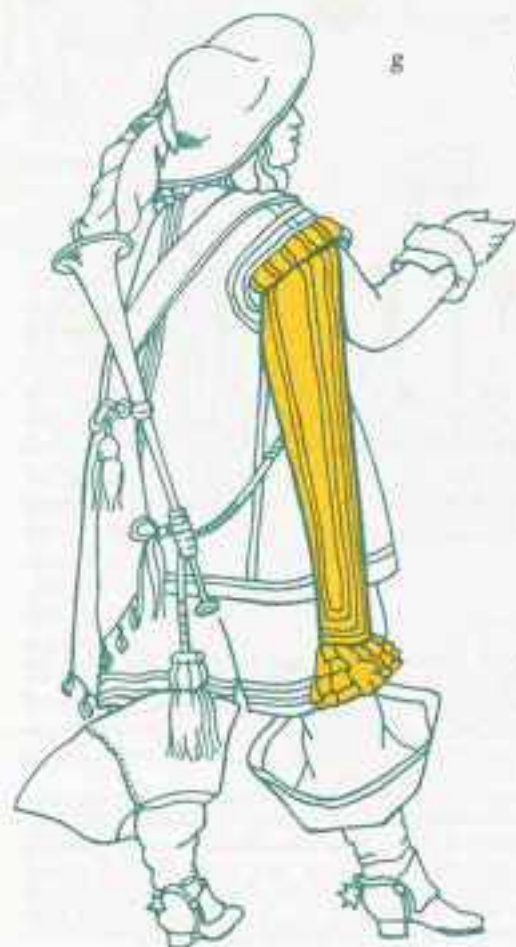
d. Frans edelman. De splitmouw, tevens polsmouw op de afbeeldingen a - c is nu uitgegrosid tot een zeer lange, loofte decoratieve strook stof. Op schouderhoogte is de strook versterkt. Aan de binnenzijde is deze verruimde „mouw” geheel opengelaaten.

e - f. Franse civiele kledij. Duidelijk onderkent men restanten van de vroegere splitmouwen. Deze restanten hebben geen enkele reële functie meer en dienen nog slechts als ornament. Bij afb. f. ziet men een begin van het ontstaan van het „zwaluwnest”.

Uit de Middeleeuwse herautengewaden ontwikkelden zich in de loop van de tijd de zogenaamde „trompettermouwen” (vleugels), welke niet meer waren dan stofstroken zonder enige praktische bruikbaarheid, doch bedoeld als distinctief voor de trompetters van de ruitery. Omdat deze mouwen de „herkenbaarheid” van de trompetters beoogden, werden deze, zoals trouwens bij de gehele trompetterskledij, nog eens extra verfraaid en verrijkt.

De nog heelen door militaire muziekkorpsen aan de mouwaanzet gedragen „zwaluwnesten” zijn, zoals trouwens ook hun overlangs versieringen aantonen, niets anders dan restanten van de eerder genoemde oude, losse „fladdermouwen” (vleugels). Anders dan bij de boerenmantel, kregen de mouwen hier een nieuwe functie, namelijk die van distinctief, waardoor een bonte ornamentering voor de hand lag.

Stellen wij de reeds eerder vermelde epauletten tegenover de zwaluwnesten, dan

g. De trompetters hadden tijdens de gerechten een uiterst belangrijke taak. Hun signalen vormden een onderdeel van de strijdtactiek. Zij waren markante figuren, reden veelal op schimmels en waren opvallend gekleed.

Daarbij droegen zij de exclusieve, oude klederdracht met de splitsmouwen. Bij een snelle rit fladderden deze mouwen achter hen aan, hetgeen een groots effect gaf. Het is niet verwonderlijk, dat deze typische mouwen de benaming kregen van „trompettermouwen”.

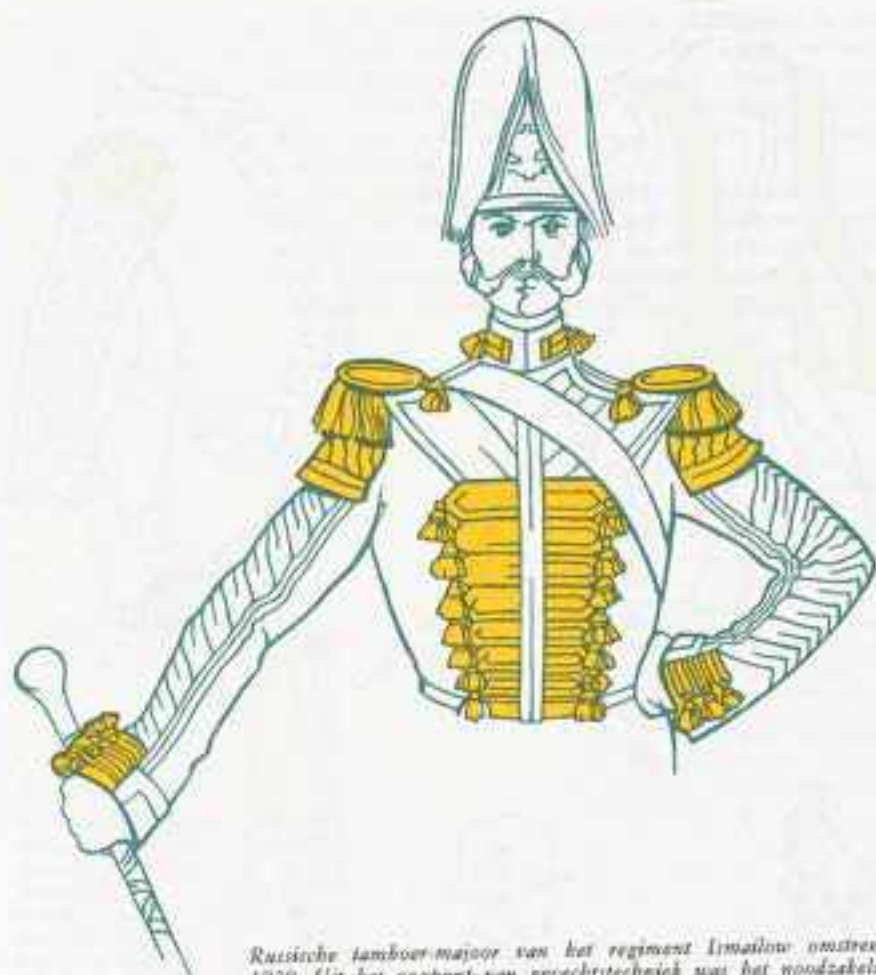
De opvallende ornamentering van de trompettermouw bij de schouder duidt reeds in de richting van het latere „zwaluwnest”. Ook de mouw zelf is zeer decoratief door de vele opgestikte naden. De figuur op deze afbeelding stelt voor de trompetter van een Nederlandse cavalerie-afdeling omstreeks 1600.

h. Jas van een trompetter van het Keizerlijk leger omstreeks 1720. Zeer opvallend zijn de zogenaamde „trompettervleugels”. Deze zijn ontstaan uit de restanten van de vroegere splitsmouwen, welke tot lange stroken werden verlengd en naar de rug werden verschoven. De kleur van de stroken contrasteerde tel met die van de wapenvoer zelf. Het geheel was, vooral tijdens de rit, uiterst opvallend.

i. Jas met „zwaluwnesten” van een Pruisische Jambouze omstreeks 1760. De fladderende trompettermouwen zijn nu verdwenen, maar het decoratieve cachet er van is nu in gecomprimeerde vorm overgebracht op de echte mouw. En hiermede doet het „zwaluwnest” zijn intrade bij de militaire uniformkleding. Alle militaire muziekkorpsen nemen de aloude traditie in de kledij van de trompetters over.

k. Huisjas van de Pruisische „Fusilier-Leibgarde” omstreeks 1704. Muzikant van de Duitse Weermacht tijdens de Tweede Wereldoorlog. De ornamentering bij de schouder van de oorspronkelijke palmouwen wordt hier in haar oude vorm overgenomen.

Russische tambour-majoor van het regiment Imslow omstreekt 1830. Uit het oogpunt van gevechtstechniek was het noodzakelijk dat de hoornblazer, die destijds als sleutelfiguur in het gevecht fungeerde, door een opvallende uniform kon worden herkend.

De bonte toos van de trompetters werd later overgenomen door de militaire muzikanten. Van oudsher heeft het de regimentcommandanten als het ware „in het bloed gezeten” zo veel mogelijk te pronken met hun regiment. Een der ware pronkstukken was uiteraard, hoe kon het anders, de kapel van het regiment. Voorsop marcheerde de tambour-majoor, die met praal moest worden overloden. Zijn borst was geheel bedekt met gouden trossen. De uniform van de hier afgebeeld Russische tambour-majoor is de inkarnatie van alle denkbare pracht en praal. Mouwen, schouders, borst en kraag, alles is bezet met dekoratieve en ornamentale elementen.

Bovendien is hier nog iets zeer uitzonderlijks te constateren, namelijk de combinatie van epauletten en zwaluwneuten. En hier komen wij terug op de quint-essens van dit essay. Immers, die samengaan, deze combinatie van epauletten en zwaluwneuten, is slechts mogelijk omdat beiden uit een verschillende wortel zijn ontsproten: de epauletten zijn gegroeid uit de schouderpassanten, de zwaluwneuten daarentegen uit de ornamentering bij de schouder van de splitsmouwen. Hier groeien twee analoge oervormen ineen.

blijkt dat wij te doen hebben met uiterlijk op elkaar gelijkende vormen, welke evenwel een differente herkomst hebben. Ontstonden de zwaluwneuten uit een reductie van de mouwen, de epauletten ontwikkelden zich door allongatie van de schouderpassanten, welke oorspronkelijk fungeerden om het afglijden van de draagrismen te voorkomen. Omdat beiden tenslotte elkaar op dezelfde plaats treffen en één geheel gaan vormen, nemen beiden dieneengevolge ook een overeenkomstige uiterlijke vorm aan. Uit dit voorbeeld kan worden geconcludeerd, dat wij bij de analyse van uniformen en klederdrachten, precies als in de biologie, ook hebben te maken met het vragencomplex van analogie en homologie, van samenhang en overeenkomstigheid. Zowel in haar geheel als in details, blijkt de geschiedenis van de uniformen en de klederdrachten derhalve een fenomeen dat in principe analoog is aan het evoluerend gebeuren in de biologie. Deze indruk wordt gewekt niet alleen door het ontwikkelingsproces bij de afzonderlijke karakteristieken, doch ook door het totale beeld van het verloop. Altijd en overal constateren wij aan de ene kant het selekterende en vormgevende ingrijpen van het determineren door de situatie van het milieu, en aan de andere kant de stuwende tendens van het materiële substraat tot verdere evolutie en differentiatie.

Wat erfelijkheid is in de biologie, is traditie in de uniformgeschiedenis

Ook in het vervolg van deze bijdrage zullen middels de uniformgeschiedenis verbazingwekkende bewijzen aan het daglicht worden gebracht voor de these, de stelling welke ten grondslag ligt aan dit essay, namelijk dat de evolutie en de traditie in het door mensen gecreëerde rijke geheel aan vormen, soortgelijke wetmatigheden kent als het geval is bij de evolutie van biologische structuren en organen. De wisselwerking van de steeds veranderende ontwikkeling en het selekterend ingrijpen door de situatie van het milieu op een bepaald ogenblik bewerkstelligt in de geschiedenis van de uniform een langzaam en bedachtzaam steeds verder tasten.

Bij een nieuwe vormgeving komen hinkstapsprongen praktisch niet voor. Iedere nieuwe stap is gebaseerd op de stevige, steungevende bodem van een veilige traditie. Hierbij uit zich de tendens het eenmaal verworvene vast te houden en het liever willen wijzigen en aanpassen dan het prijsgeven met verlies van materiaal. De historicus spreekt hier van traditie, de bioloog van erfelijkheid. Beiden werken in een geheel verschillende tak van wetenschap, maar beiden zouden, indien men de door hen onderzochte processen geheel van elkaar zouden kunnen separeren, tot dezelfde grondformules komen. De mens is nu eenmaal een biologisch ontstaan levend wezen en zijn „denkapparaat”, zijn hersens, volgen dezelfde elementaire wetten, welke aan zijn ontstaan als geheel, als mens ten grondslag liggen.

Vaandel en vaandelromantiek

Keren wij echter nog eenmaal terug naar de ridderlegers. De strijdtactiek was eenvoudig: twee legers botsten frontaal op elkaar en vielen dan uiteen in talloze afzonderlijke gevechten van man tegen man, van ridder tegen ridder.

Was het reeds om sociale en economische redenen niet mogelijk de voor elke oorlog bijeengeroepen en al naar gelang van de verdragssituatie steeds weer anders samengestelde legers volgens één patroon uit te rusten, ook de gevechtstechniek eiste individueel onderscheid van zeer eigendunkelijke strijders met hun geïncarneerde wapentrossen.

Hieruit resulteerde de veelkleurige, zeer gevarieerde tooi van helmen, schilden, wapenrokken en dekleden.

De ons nu nog vertrouwde wapens der adellijke families zijn van latere tijd. Oorspronkelijk droeg iedere ridder zijn eigen individuele herkenning- en onderscheidingstekens, welke hij niet zelden zelfs van vete op vete verwisselde.

Des te belangrijker was het vaandel waaronder men streed. Immers, dit gaf de standplaats van het leger aan. Het verlies van het vaandel betekende, zolang er nog geen legeruniform bestond, algehele verwarring en ontbinding.

Uit deze „oikologische” druk, uit deze determinatie door het gegeven milieu, ontstond later de vaandelromantiek van de 18e en 19e eeuw.

Oorspronkelijk moest het vaandel tot het bittere einde worden verdedigd, omdat het leger zich alleen kon opstellen wanneer het vaandel overeind stond en het van verre afstand was te herkennen.

Was het vaandel eenmaal gevallen, dan wist in het algemene tumult niemand meer waar hij thuis hoorde.

Met de latere uniformering der legers verloren vandaels hun oorspronkelijke functie, doch nu vlocht zich hieromheen een aureool van heldendom, trots en mannenmoed, enigermate te vergelijken met de in wezen overdadige gouden stiksels op de generaalskragen, welke in feite werden geboordurd om knoopsgaten, die iedere werkelijke functie reeds lang hadden verloren.

Epigonen van de ridders:

tamboer-majors en sjerpdragers

Overigens is ons uit de tijd der landsknechten nog een ander, klein restant van de oorspronkelijke functie van het vaandel behouden gebleven. Het „landsknechtenspel” van weleer bestond uit een tamboer en een pijper, die ondergeschikt waren aan de „vaandrig”. Deze zwaaid op kunstige wijze met het vaandel, bevestigd aan een korte stok en wierp deze hoog in de lucht om hierdoor bepaalde bevelen, in optische signalen omgezet, door te geven.

Toen deze functie teloor ging en er met het vaandel niet meer werd gerwaaid, doch dit aan een langere stok werd megedragen, bleef de vaandrig niettemin de aanvoerder van het spel. Toen dit allengs in omvang was toegenomen, werd een commanderende tamboer-majoor gecreëerd. En nog altijd zwaait en werpt hij ook nu zijn stok, weliswaar zonder vaandel maar even kunstig als de landsknechten uit het verleden.

Beschouwt men afbeeldingen van veldslagen uit de Dertigjarige Oorlog, dan kan men naast de verschillende vandaels een ander belangrijk herkenningsteken der oorlogvoerende partijen ontdekken, namelijk de officierssjerp. De Keizerlijke troepen droegen rode, de Protestantse troepen meestal blauwe of gele in navolging van de Zweedse kleuren. Ook deze slechts door officieren gedragen sjerpen

stammen uit de riddertijd. Zij vormen epigonen van de doeken, welke de ridders van hun dame ontvingen en ter ere van haar bij tournooien en ook in de slag o.a. schuin over de schouder gebonden droegen. Met het einde en de omschakeling van het aloude ridderschap moesten de functie en de symbolieke betekenis van de riddersjerp zich wel wijzigen. Eerst verloor deze slechts zijn individuele wapenkleur ten gunste van die van het gehele leger. Later werd de sjerp, uit praktische overwegingen, om het middel gedragen. In de 18e eeuw krijgt de sjerp in Oostenrijk de Keizerlijke rijkskleuren, te weten: zwart/goud, in Pruisen zwart/zilver. Zelfs de Franse revolutie maakt zich van de adellijke traditie meester en voert blauw/wit/rode sjerpen in, welke nog tot op de dag-van-vandaag door iedere Franse burgemeester en ambtenaar van de burgerlijke stand bij feestelijke gelegenheden worden gedragen.

Een verdere simplificatie leidt in Oostenrijk tot de officiers-veldsjerp, later in Duitsland tot de in zwart en wit geweven parade-sjerp voor officieren, welke thans nog bestaat, zij het in vereenvoudigde vorm. Ook de fleurige linten, welke door de studenten van het korps onder de jas worden gedragen, zijn een restant van de oude sjerp.

Modeverrichijnselen veroorzaken levensgevaar bij het leger

De Oostenrijkse zwart/gouden officiers-veldsjerp, waaraan zojuist sprake was, is tevens een voorbeeld van het negatieve effect van wat vroeger een belangrijk herkenningsteken diende te zijn. Dit negatieve effect werd veroorzaakt door een verandering in de gevechtstechniek. Biologisch geformuleerd, kan men zeggen hoe een niet aan de omgeving aangepast herkenningsteken noodlottig kan worden. De prachtige, reeds van verre zichtbare sjerpen van de ridderlijk uitgedoste officieren van het Oostenrijkse leger, maakten het in 1914 de Russische en Servische scherpschutters namelijk mogelijk die officieren er eenvoudig „uit te pikken”, zodat Oostenrijk reeds in de eerste oorlogsweken een groot gedeelte van zijn actief officierenkorps verloor.

Men kan natuurlijk de vraag stellen waarom die sjerpen, bij de geleidelijke invoering van de veldgrijs uniformen, eigenlijk niet werden afgeschaft. Welnu, dit gebeurde nu eenmaal niet, omdat in soortgelijke gevallen nimmer iets uit voorzorg of zonder dwang wordt veranderd. Dit is niet alleen in de biologische stamontwikkeling het geval, maar evenzeer bij de uniformgeschiedenis. Aan de veldsjerp werd, zoals aan zovele andere nutteloos geworden tradities, vastgehouden, zoals biologie eveneens rudimentair geworden organen kent.

Bij al deze wisselvallige ontwikkelingen en veranderingen ontstaat evenwel nimmer iets zonder zin of reden. Het uitgangspunt is altijd een functionele of economische behoefte. Het dragen van lange haren is niet iets nieuws onder de zon. Ook in vroegere tijd bracht deze „mode” vooral bij het leger vele technische moeilijkheden met zich mede. De tot symbool van militair-ambtelijke statheid geworden „haarvlecht” ontstond uit een oogpunt van gevechtstechniek. De invoering van het vuursteengeweer als algemeen infanteriewapen vereiste het omhoogslaan van de oude slappe hoed aan de linkerkant. Alleen op deze wijze was het voor de achterstaande man mogelijk over de schouder van de voorman heen te

vuren zonder „nitsichtsbelemmering”. Omhoogslaan van de hoed aan de rechterkant zou doelloos zijn geweest, omdat immers bij het schieten het hoofd naar rechts, naar de geweerlof wordt gebogen. (De later „en vogue” komende bi- en cicornes vinden overigens hun oorsprong in dit krachtens dienstbevel voorgeschreven opklappen van de linker hoedrand). Brengt men de rechterwang omlaag naar de geweerlof, dan bestaat echter het grootste gevaar dat de lange haren, destijds ook in de mode, door de smeulende lont vuur vatten.

Het einde van de „baarvlechtentijd” ...

Het kon niet uitblijven of bij de zojuist geschetste, voor de soldaat te veldgevaarvolle omstandigheden, moest wel het bevel volgen om in het gevecht het lange haar aan de rechterzijde naar achteren samen te binden. Dit is slechts mogelijk, indien men het lange haar van de andere zijde hiermede bindt. En zo ontstaat de „vlecht”. Oorspronkelijk werden „haarzakjes”, later evenwel vlechten gedragen. Het verschil in „weelderigheid” van haardos bij de soldaten, stoorde de gewenste militaire uniformiteit in hoge mate. Daarom vlocht de officier zich dikwijls vlechten van kunsthaar, de gewone soldaat wikkeld veelal lonsnoeren om zijn natuurlijke haar. Zelfs uit hout gesneden vlechten werden gebruikt. Maar omdat deze slechts moeilijk aan het haar te bevestigen zijn, gaat men deze aan de jaskaag vasthechten. Als de vlechten bij de grote kentering in de krijgstechniek aan het begin van de 19e eeuw volkomen ondoelmatig blijken en derhalve verdwijnen, ten dele geenszins naar de zin van de troep, gebeurt dit het eerst bij de manschappen en pas later bij officieren. In Engeland bestaat heden ten dage nog een regiment, hetwelk als laatste symbolisch restant uit de oude vlechtentijd een klein haarzakje achter de kraag van de ceremoniële tussendragt draagt.

De civiele kledij heeft destijds de vlecht van de militairen overgenomen en is bij deze even lang in zwang gebleven. Het zou een vergissing zijn de vroegere bontheid in de uniformering als louter „speelsheid” af te doen. Alles had oorspronkelijk zijn doel en betekenis. De allereerste, meestal tot de gardes beperkte uniformen tonen veelal de kleuren der regerende vorstenhuizen en demonstrenen derhalve tot welk contingent de troepen behoren.

Verder wordt de keuze meestal bepaald door de billijkheid van de prijs en de gemakkelijke levering van het laken, waarbij steeds de lokale fabricage- en kleurtechniek de doorslag geven.

In het Brandenburgse territorium was de blauw-ververij het meest verbreid, vandaar de benaming „Pruisisch blauw”.

De oorspronkelijke „hechtgraauw” Oostenrijkse tunieken bleken op de duur niet kleurecht, verbleekten waardoor de witte uniformen als vanzelfsprekend het grijs vervingen.

Anders is het gesteld met de vroeger zeer gangbare witte pantakons. Oorspronkelijk droegen vele soldaten licht-gelooide leren broeken, welke echter bij massale aankoop te duur werden. Men zocht naar goedkoper materiaal, maar bleef veelal bij de oude snit en het bekende wit. Nog thans wordt voor de dienst bij vele legers witte keperstof voor werkkleding gebruikt. Ongekleurde stoffen zijn uiteraard altijd het goedkoopste.

Kleuren in opmars

Wit droegen in de 18e eeuw ook vele Franse troepen. De oorsprong er van was de wapenkleur der Bourbons. Na de Slag van Austerlitz werden de witte uniformen afgeschaft, de legende verhaalt dat Napoleon zou zijn getroffen door het grote aantal zwaargewonden. Een dergelijke legende verhaalt dat waarschijnlijk de scharlaken rode jassen van de Engelsen tegen de realiteit van het slagveld zo lang bestand bleven, omdat hierdoor de schokkende uitwerking van bloedvlekken werd gecamoufleerd. (Het geschutsdek op Engelse oorlogsschepen was een tijd lang rood geverfd, teneinde het bloed van gesneuvelden en gewonden te verdoezelen).

Doch ook een humoristische reden heeft eens, namelijk in Pruisen, de doorslag gegeven bij de kleurbevestiging van een uniform. Toen de Saksische Koning August de Sterke zijn kostbaar blauw-wit porselein bij het Berlijnse Hof had ingeruild voor ... dragonders, werden deze in blauw-witte kleuren geuniformeerd. De porseleinkleurig uitgemonteerd dragonders heetten voortaan „porseleindragonders” en het porselein aan het Saksische Hof „dragonders-porselein”.

Verder mag niet worden vergeten, dat witte uniformen ook kunnen dienen ter bescherming tegen de zon en als camouflage in het winterlandschap. Zo wordt het duidelijk dat een uiterst nauwkeurige analyse van de oorzaken noodzakelijk is, teneinde te kunnen nagaan hoe bepaalde kleuren bij de uniformering tot stand kwamen.

Het is in de geschiedenis van uniformen en klederdrachten een zeer algemeen verschijnsel dat de kledij van het overwinnende leger of een om zijn dapperheid bekoord geworden onderdeel van dat leger wordt geïmiteerd door de overwonnenen of geallieerden, die gaarne een gelijkwaardig succes in de krijg hadden willen behalen.

Men zou bijna van een analogie, een overeenkomstig verschijnsel kunnen spreken als bij de mimicry, de nakootsing in het dierenrijk. Zo bootsen vele naburige negerstammen het uiterlijk en de gewoonten van de krijgshaftige Masai na. De Afrikanologen spreken dan ook van „Masai-ape”. Hetzelfde verschijnsel is overal ter wereld te vinden, ook bij ons in Europa. Zo ontstonden de talrijke Turkse mannenklederdrachten onder invloed van deze tendens.

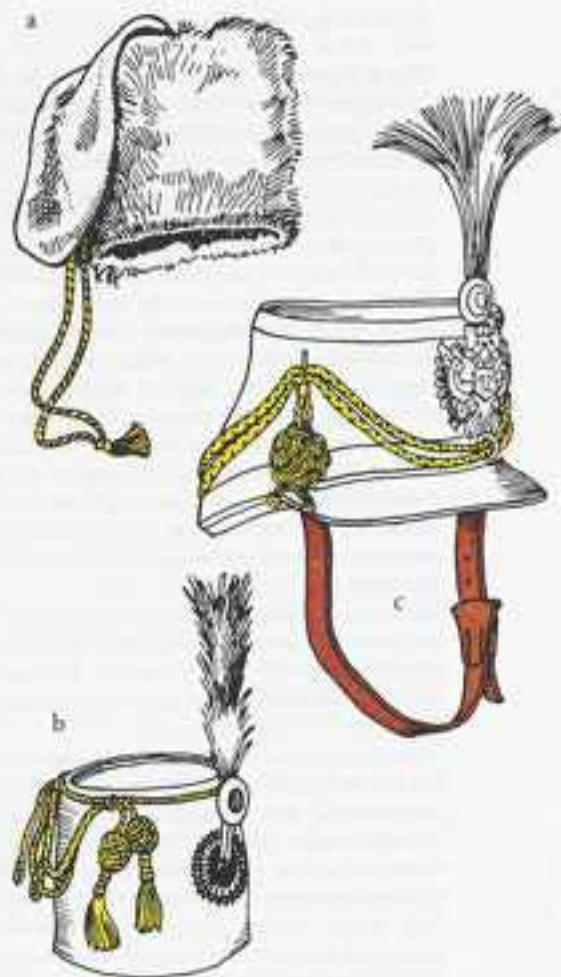
Een ander voorbeeld leverde Oostenrijk in 1866, toen het, na de overwinning door de Pruisen, al spoedig de witte wapenrok in het leger afschafte en voor meerdere onderdelen de Pruisisch-blauwe invoerde. Na de overwinning der Pruisen in de oorlog van 1870-1871 beleefden de Pruisische uniformen en vooral de punthelm een ware zegetocht door diverse kleinere staten. In Zuid-Amerika wordt de Pruisische parade-uniform van vóór 1914 veelal nu nog gedragen. Daar immers ontbeek de corrigerende, selekterende werking van de beide Wereldoorlogen!

Climax in de uniformgeschiedenis

De neiging tot imitatie van de overwinnaar, tegen wie men hoog opzag, is bij mannen veel sterker dan bij vrouwen. Vandaar dat de klederdrachten van mannen en vrouwen binnen één gebied bijna nooit een historische eenheid vormen. Doorgaans zijn de klederdrachten der mannen van jongere datum. Immers, het zijn

Transformatie van het „vangvoer” bij de hoofdtroep van de Hongaarse huzaren.

- a. Kolbak van bont met zogenaamde „huidel” (kolbakzak) en snoer voor het vastbinden van de kolbak.
- b. Mutz van vilt ten tijde van Maria Theresia. Het vangvoer heeft nog wel zijn oorspronkelijke vorm, maar is nu, zonder enige reële functie, louter decoratief om de mutz zelf heen gewonden.
- c. Huzarenbako vóór 1914. Het snoer heeft zijn oorspronkelijke functie volkomen verloren. Om de bako onder de kin te kunnen bevestigen, komt er een volkomen nieuwe kroon, namelijk de stormriem, die het snoer derhalve niet in zijn oorspronkelijke functie herstelt, doch het blijft als ornament gehandhaafd.

de mannen, die bij een invasie van vreemde sterkere bevolkingsgroepen, het eerst de bestaande klederdicht verwisselen voor die van de vreemde indringers. De lokale klederdicht is in Europa, ook bij jonge meisjes, nog veel in zwang. De even oude jongens daarentegen dragen veel de kledij van de overwinnaars uit de laatste oorlog; bluejeans en geruite hemden.

Ook in het dierenrijk is bij nagenoeg alle soorten, waarbij het wijfje het grootste deel van het broedwerk op zich neemt, de trooi van de wijfjes in het ontwikkelingsproces ouder dan die der mannetjes. Bij de „domesticatie”, de aanpassing aan een nieuw milieu, schijnen de mannetjes eerder van uiterlijk te veranderen dan de wijfjes.

Bij het voortkweken van de door Immelmann in Australië in het wild gevangen zebra-vinken, kregen de mannetjes het eerst en pas in een latere generatie ook de wijfjes de witte veren als het eerste domesticatie-kenteken.

De climax in de uniformgeschiedenis met een compleet gamma van rijke kleuren en een veelvoud van vormen blijft — voor velen — ongewijfeld het Napoleonische tijdvak. De legers waren tot een nimmer tevoren gekende omvang uitgegroeid. Voor de veldheer was het daarom onmogelijk geworden om nog langer vanaf de beroemde veldheersheuvel de afzonderlijke regimenten, eskadrons en bataljons op maximale afstand goed te kunnen onderscheiden. Elk bevel, iedere melding kon nog slechts door ordonnansen worden overgebracht, waarbij het voor de beslissende slag essentieel was het overzicht over het geheel nooit kwijt te raken.

De legerleidingen hadden er derhalve het grootste belang bij de afzonderlijke troepenonderdelen precies te kunnen herkennen en van de vijand te kunnen onderscheiden. Het doorbreken van een witte verdedigingslinie door blauwe troepen was, ook op grote afstand, nog ondubbelzinnig vast te stellen en de kleurige vlek van zelfs de kleinste afdeling liet zich in het terrein precies volgen.

De camouflage speelde uit het oogpunt van gevechtstechniek nog geen rol. Veldtelefoon of radioverkeer bestonden niet. Derhalve betekenden overzichtelijkheid en een snel opnemen van de situatie door de generaals de grondslag voor het verloop van de strijd.

De veelkleurige uniformering der troepen was hiertoe „conditio-sine-qua-non”.

Achter alle martialiteit schuilt een doelbewuste functie

In de veldslag bleek de kruiddamp een grote belemmering te zijn voor het uitzicht. De artillerie schoot rechtstreeks op het doel; zij stond bij het begin van de slag veelal vóór of althans op gelijke hoogte met de infanterie, welke bovendien met haar zwart kruit rijkelijk rook ontwikkelde door het gebruikelijke salvovuur. Het door de rook vervaagde beeld van het slagveld probeerde men te nivelleren door zo hoog mogelijke hoofddeksels en door hoogopstekende fel-gekleurde vederbossen. De Franse gardes droegen meestal felrode pluimen, de Pruisen veelal witte en de Oostenrijkers bij diverse onderdelen zwart-gele pluimen. De Oostenrijkse generaals maakten zich kenbaar door groene vederbossen, en Napoleon gaf zijn adjudanten, om hen bij het overbrengen van berichten al van verre te kunnen herkennen, eveneens zeer bonte en hoge hoofdtrooi.

Men is thans, achteraf, gauw geneigd elk hoog hoofddeksel en al die bonte kleuren als „indrukmakerij” te beschouwen. Op dezelfde wijze wordt dan het „opvullen” van de schouders en de borst bij de soldatenjas verklaard. Inderdaad speelt deze faktor mede een rol, maar primair schuilt hierachter, zoals altijd en overal, de oorspronkelijke echte functie. Het opvullen der jassen geschiedde aanvankelijk uit een oogpunt van bescherming tegen slag- en stootwapens en pas later werd dit gesuppleerd met de bedoeling een optisch effect te geven aan de „martiale figuur” van de soldaat. In principe zien wij hier eenzelfde ontwikkeling, als bij het ontstaan van geritualiseerde gedragspatronen, welke immers, zoals Lorenz heeft

bewezen, zich ontwikkelden uit een reël en concreet verloop van bepaalde handelingen.

Een dreigend gebaar, bijvoorbeeld, is meestal de geritualiseerde beweging tot een bepaald doel, in casu een echte aanval. Zonder een strijdlustige of gevechtshouding zou er geen dreiging bestaan.

Een sterk geritualiseerde dreiging kan gemakkelijk evolueren in „indrukmakerij”, zoals bij de huidige imponerende parades, waarbij het nieuwste oorlogsmateriaal „ten tonele” wordt gebracht.

Geen grillen in de uniformgeschiedenis

Spontaan, uit het „niets”, wordt niets geboren, evenmin een middel om ergens uitdrukking aan te geven. Dit geldt zowel bij de biologie als bij de menselijke kleding.

Het zou bijvoorbeeld zinloos zijn, wanneer een man van klein postuur, om groter te schijnen, een hoge hoed zou opzetten. Doorslaggevend voor de subjectief beleefde en objectief gepresenteerde lichaamslengte is namelijk niet de afstand tussen voetzool en schedel, maar ook de hoogte der ogen. Wie tegen zijn gesprekspartner op moet zien, voelt zich klein ook al zou hij nog zo'n hoge shako dragen. Wanneer het op een reël effect van de lichaamslengte aankomt, wordt het liefst van beneden af „opgevijseld”, bijvoorbeeld door hoge hakken, maar niet door verlenging van het hoogst gelegen lichaamsdeel.

Een troepencommandant kan echter, wanneer hij streeft naar effect, een gesloten formatie trachten te vormen door zijn onderdeel uit de monsters met een hoge hoofddeksel.

Uit al onze uiteenzettingen blijkt, dat uniformen geenszins hun oorsprong vinden in spontane grillen van de mens, met andere woorden willekeurige creaties van de mens zouden zijn, doch dat de uniformen, zelfs tot in de kleinste details, de resultaten vormen van het in bepaalde situaties geplaatste menselijke lichaam met de in die situaties ontstane behoeften en voorts van de op een bepaald moment gegeven mogelijkheden binnen het milieu, waarin die mens zich bevindt.

Dit is een konklusie, welke op principieel gelijke wijze ook van toepassing is op het ontstaan van dierlijke gedragspatronen en van lichamelijke karakteristieken. Het enige verschil bestaat, naar het schijnt, hierin dat biologische gedragspatronen en karakteristieken slechts binnen relatief lange perioden zeer langzaam kunnen evolueren, terwijl de mens daarentegen de mogelijkheid bezit, de gang van zaken snel te doorbreken en rationeel effectief in te grijpen.

De ontwikkelingsprocessen welke hier voor het eerst parallel werden getrokken, moeten dientengevolge voorlopig slechts als analoog, als overeenkomstig worden beschouwd, maar nog niet als homoloog, als overeenstemmend.

Deze analogie is evenwel nagenoeg overal aanwezig. Op de beide wegen, enerzijds die van de biologische evolutie en anderzijds die van de uniformgeschiedenis, ontstaan in hun ontwikkeling, hoewel geen gelijke maar wel verregaand in functie harmoniserende totaliteiten.

De „Wet van Dollo” in de praktijk

Een vergelijking tussen verschillende uniformen of klederdrachten kan daarom dan ook nooit globaal worden getrokken, doch het ontstaan van elk detail er van moet onder de loupe worden genomen. Op deze wijze is eveneens slechts een vergelijking mogelijk tussen verschillende levende wezens.

Met andere woorden: wij moeten het historisch verloop van elk element in zijn wording en vormontwikkeling nauwkeurig rekonstrueren, wanneer wij althans de speciale plaats er van in het gekompliceerde geheel willen bepalen en de overeenkomstige of overeenstemmende relatie er van met het vergelijkbare orgaan willen vaststellen. Precies dezelfde werkmethode is echter, merkwaardigerwijze, ook geboden bij de analyse van klederdracht- en uniformonderdelen. Daarbij blijkt in beide ontwikkelingsreeksen, namelijk die in de biologie en in de uniformgeschiedenis, dat zogenaamde „luxe-varianties” alleen daar ontstaan waar een eens noodzakelijk onderdeel zijn oorspronkelijke functie successievelijk verlies en een nieuwe functie er voor in de plaats wordt gesteld, bijvoorbeeld op het gebied van herkenningstekens of op het terrein van de middelen der „indrukmakerij”. Zo zijn ook de meestal als „staart” aangeduide pronkveren van de pauwhaan niet ontstaan uit de voor het vliegen noodzakelijke echte staartveren, maar uit de staartdekveren, welke met het oog op de lengte en de stijfheid er van minder doelmatig waren en functioneel niet zo sterk waren gespecialiseerd.

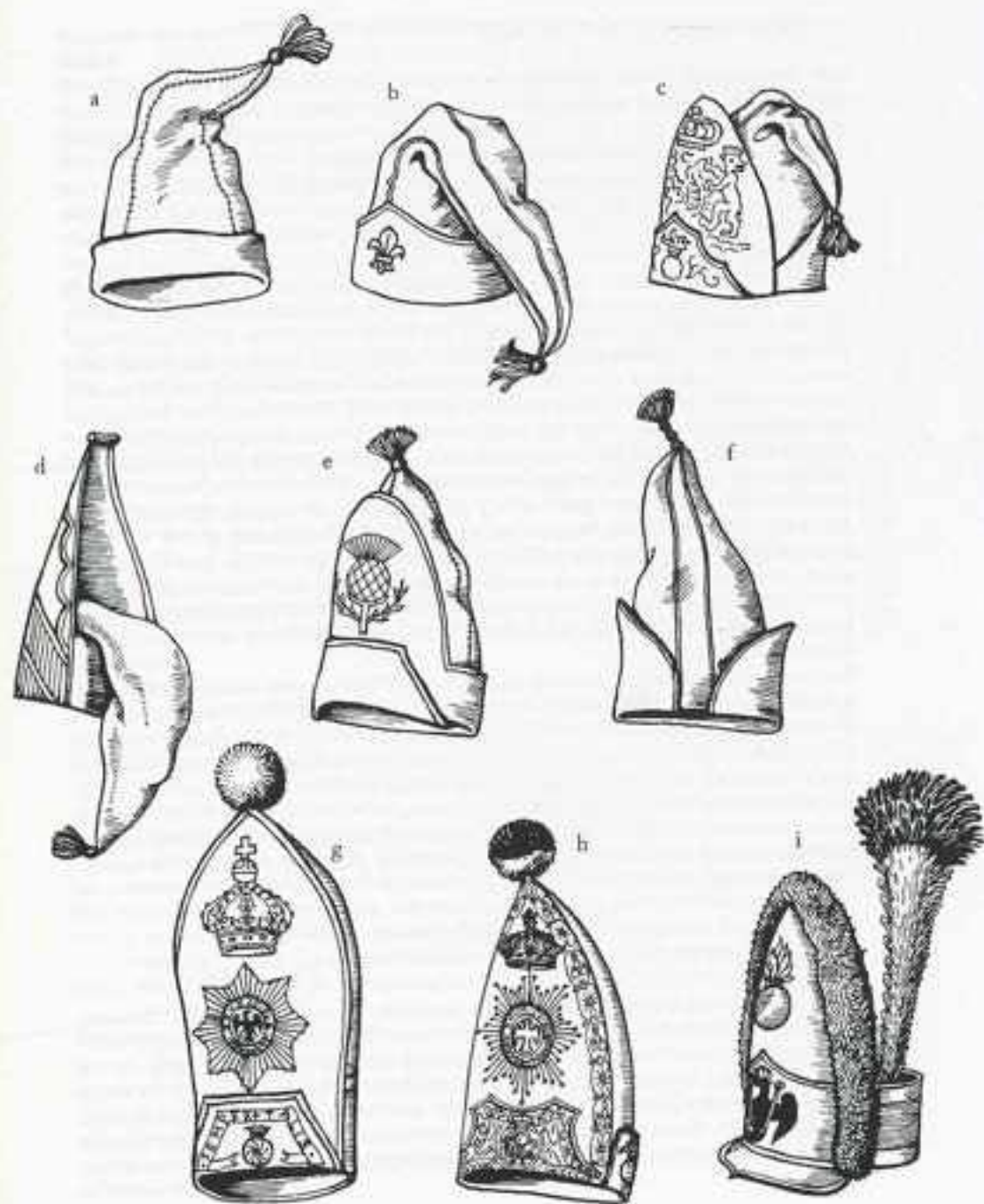
Een terugschakeling van een nieuwe functie van oorspronkelijk zeer gespecialiseerde elementen naar de oude functie komt praktisch niet voor. In de biologie heeft dit thema de naam gekregen van de „Wet van Dollo”, zo genoemd naar de Belgische palaeontoloog, die het voor het eerst expressis verbis, met zoveel woorden formuleerde.

Een voorbeeld: de bonte snoeren aan de vroeg 19e eeuwse shako's, welke oorspronkelijk ook dienden tot het vastbinden van het hoofddeksel, ontstonden uit de vroeger algemeen voorkomende fouragesnoeren, welke nodig waren voor het samenbinden van het hooivoer. De militair wikkeld deze echter simpelweg om hun shako en bonden deze ermee vast. Geleidelijkaan werden ze getransporteerd in de ook door andere troepen gedragen pomponsnoeren.

Toen evenwel de shako's een nieuwe wijze van bevestiging behoeften, werden daarvoor niet de reeds voorhanden zijnde snoeren gebruikt, doch werden nieuwe stormriemen ingevoerd (zie afbeelding 8).

Van viervoeter tot tweervoeter

In de jongste tijd wijzigden de zo juist vermelde, in onbruik rakende stormriemen zich in zilveren en gouden sierkoorden. Aanvankelijk hadden zij nog de vereiste lengte, waren verstelbaar en konden naar omslag worden geslagen. In de loop van de tijd werden zij echter gereduceerd tot functioneloze opschik en kreeg de militair allengs een nieuwe toevoeging in de vorm van een lederen stormriem. Ook hier kwam dus blijkbaar niemand op de voor de hand liggende idee om het immers toch al voorhanden zijnde snoer weer zijn oorspronkelijke functie te geven.

Van muts tot mijter; ontwikkelingsfase, waartuit de grenadiersmijter is ontstaan, welke werd gedragen ten tijde van Frederik de Grote.

- Kampmuts (pantmuts), zoals deze omstreeks 1700 tot de uitrusting der soldaten behoorde. Deze muts is vervaardigd uit vier lapjes stof, welke tot vier gelijke driehoeken worden verknipt en vervolgens aaneen genaaid. Aan de top van de driehoeken groeide als vanzelf een kwastje. De benedenrand van de muts werd omgeslagen om deze steviger op het hoofd te kunnen zetten.
- Kampmuts van 1750. De naden van de vier lapjes stof werden met smalle strookjes afgezet. Deze waren van een kleur, welke contrasteerde met die van de muts zelf. De benedenrand wordt nu als a'zonderlijke randomslag op de muts vastgenaaid en wordt verlaaid met een lelie. Om het effect er van te vergroten, werd de bovennaad van de randomslag opgetrokken.
- Brandenburgse grenadiersmuts van 1700. De oorspronkelijke pantmuts werd aan de voorkant voorzien van een ovalen metalen plaat. Op de plaat is het wapen aangebracht.
- Muts van de Brandenburgse garde-grenadiers omstreeks 1700. De voorplaat, welke was ontstaan uit de oorspronkelijke randomslag van de muts, is nu nog hoger opgetrokken. De punt van de muts gaat nu min of meer schiel achter de plaat, maar blijft gezamenlijk en hangt er als een overvloedig, 'cessorieel' naast.
- Engelse grenadiersmuts van 1710. De punt van de muts is nu opgetrokken en bevestigd aan de plaat. De kwast geeft nu het hoogste punt aan.
- Russische grenadiersmuts, welke werd gedragen bij infanterie-regimenten na 1700. De berkomt uit de oude pantmuts is duidelijk. De randomslag en de opgestikte naden geven een fraaie ornamentale lijn te zien.
- Muts van het 'Potdamisches Koslos Leib-Bataillon Grenadiere Nr. 6', ongeveer omstreeks 1750. Het „schild" aan de voorzijde is evenals de muts zelf van stof vervaardigd. De emblemen op het schild zijn evenwel van metaal. De oorspronkelijke randomslag van de oude muts blijft nog steeds herkenbaar. De kwast van de pantmuts is nu uitgegroeid tot een pompon.
- Pruisische grenadiersmuts met een schild van blik aan de voorzijde. Nog altijd is de oorspronkelijke randomslag ter hoogte van het voorhoofd te onderkennen. Dit type van de grenadiersmuts, welke thans het karakter heeft gekregen van een mijter, werd nog gedragen in de tijd van Frederik de Grote door het Regiment Grenadiers Nr. 6.
- Pruisische grenadiersmuts (mijter) van 1808. Het voorbeeld is behouden gebleven. Nieuwe kreaties zijn de ogenklap en de vederbot. Verdwenen is de punt van de muts met de pompon. In navolging van andere landen is de muts, de mijter, nu gegarneerd met hont.

De onderzoekingen van Konrad Lorenz en zijn school hebben aangetoond dat de bewegingspatronen, hoe zeer deze ook van de organen afhankelijk mogen zijn, in de evolutie een constanter karakter vertonen dan de organen zelf.

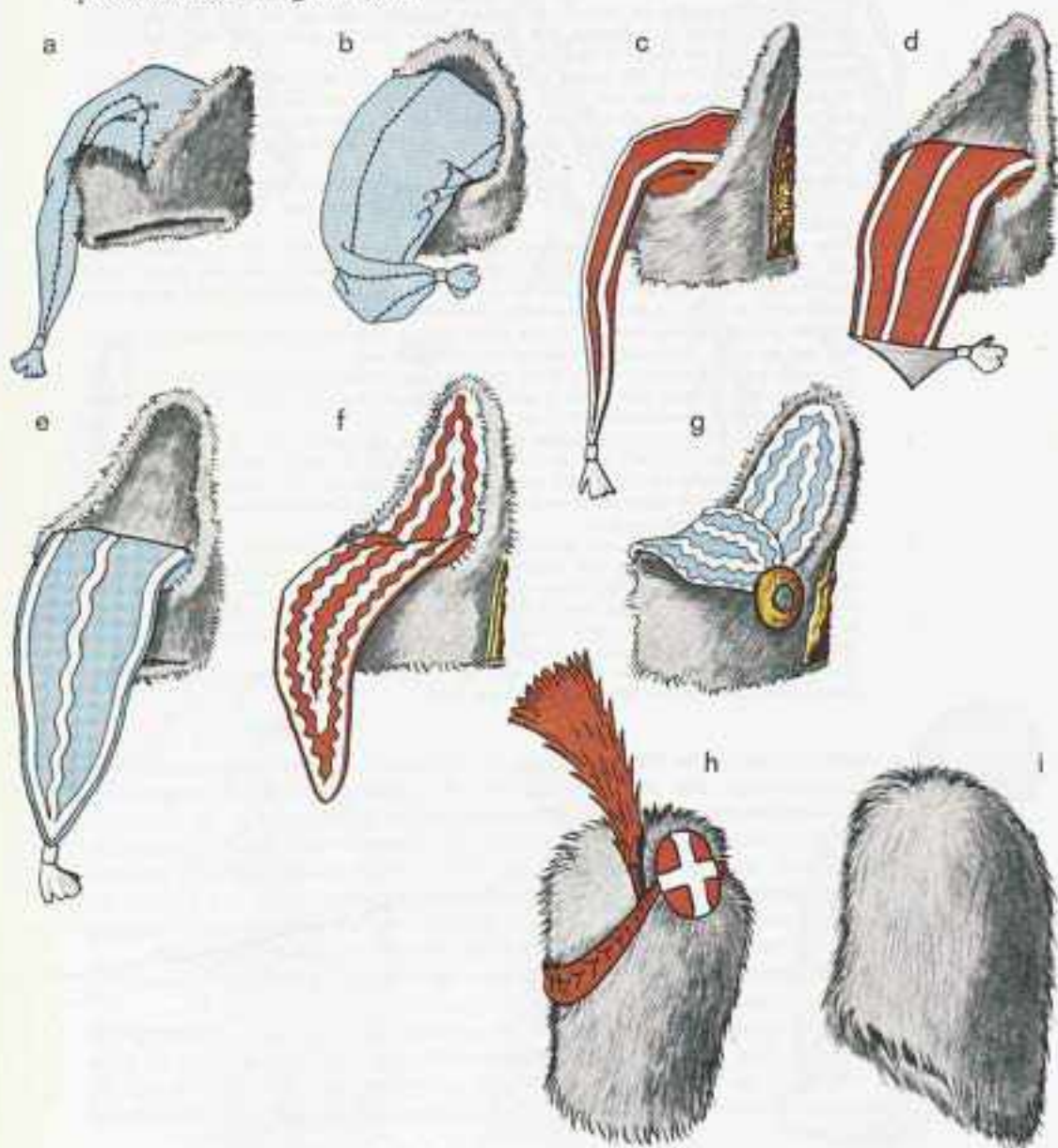
Zo zijn, bijvoorbeeld, het beendergestel en het spierenweefsel van de mens volledig aangepast aan het rechtop-lopen en zijn derhalve in de loop der evolutie dienovereenkomstig van viervoeter tot tweervoeter getransformeerd.

Desondanks echter peddelen onze armen, hoewel voor de normale voortbeweging zonder enige betekenis, nog altijd in het oude ritme van de kruisgang mee.

Analoge verschijnselen doen zich weer voor op het gebied van de uniformering en de bewapening.

De oude handgrepen voor het geweer en de exercitie-oefeningen, oorspronkelijk alleen vereist door het ingewikkelde karakter van het laden, het schieten in pelotonsverband en de gesloten formatie in de toenmalige gevechtstechniek, zijn bij alle technische verbeteringen tot in onze tijd behouden gebleven, zij het dan ook in restanten.

Jazelfs, de zeer oude gevechtdressuur der oorlogspaarden, welke werd bepaald door de eigentijdse bewapening en ruitruijstruiging, werd, hoewel er geen cavalerie meer bestaat, ten dele bij de rijjschool van het voormalige Spaanse Hof, voor pure showdoeleinden gecultiveerd.

Ontwikkelingsfasen van de pantmuts der grenadiers

- a - b. Eenvoudige pantmuts, met hant gearneerd. De tendens is aanwezig van de voorzijde te verhogen. De naden van de „huidel“ hebben nog geen ornamenteel karakter. Dit type van de pantmuts werd gedragen door de Oostenrijkse grenadiers omstreeks 1683. De overeenkomst met Kroatische en Hongaarse mutsen uit die tijd is onmiskenbaar.
- c - d. Oostenrijkse grenadiersmuts omstreeks 1710. Het frontale deel van de muts is nu stiel opgetrokken en is versierd met een slammende handgranaat of een grote plaat van messing. De oorspronkelijke „huidel“ is afgezwakt, waarbij de onderkant werd vervaardigd van goedkoop zaklinnen. De naden op de bovenkant zijn versierd met wit galon.
- e. Eveneens omstreeks 1710 worden reeds mutsen gedragen met een gereduceerde huidel, waarvan de middenlijn een pulvend karakter vertoont. De oorspronkelijke vier lapjes stol, waartoe vier gelijke driehoeken werden gemeden, zijn vervallen, maar worden vervangen door een decoratieve imitatie. De feitelijke functie is tot nu gereduceerd; het ornamentale element prevaleert.
- f. Oostenrijkse grenadiersmuts omstreeks 1740. De naden van de vroegere pantmuts zijn nu gemetamorfoseerd tot een lijnenspel. Alleen de buitenrand is rechtlijnig gebleven. De punt van de muts is kunstmatig geworden; alleen de gestalte er van is behouden gebleven door de muts aan de voorzijde hoger op te trekken. Navenant was de ontwikkeling van de grenadiersmuts bij de Pruisische en Russische grenadiers. De dubbelring van de middenlijn kwam ornamenteel overeen met de nieuwe mit van de grenadiersmuts.
- g. Oostenrijkse grenadiersmuts van 1770. De originele pantmuts is hier vrijwel onherkenbaar geworden. De punt van de muts werd omhoog gelagen en ter bevestiging werd een wollen kokarde aan de rechterzijde van de muts geplaatst. De kokarde komt hier te voorschijn als opvolger van de kwast van vroeger.
- h. Grenadiersmuts van de burgermilitie van Lübeck omstreeks 1840. De hantgarnering van weleer gaat nu de muts als geheel domineren. Van de pantmuts als zodanig is nog slechts een abstract restant overgebleven. Van de vier kleine lapjes van de originele pantmuts restiert een „solikwie“ (zie de witte gekruiste lijnen). Deze laatste herinnering aan de pantmuts werd ook bewaard bij vele andere grenadiersmutsen uit die tijd. De Doenig Garde draagt de grenadiersmuts heden ten dage nog.
- i. Engelse grenadiersmuts uit de contemporaine tijd. Alleen het opgetrokken profiel wekt nog remiscenities op aan de aloude pantmuts. Overigens is er niets, maar dan ook niets meer van overgebleven.

De oorsprong van het „salueren“

Het overal in zwang zijnde militaire salueren zou volgens bepaalde onderzoekingen zijn bestaan te danken hebben aan een reeds lang verdwenen hoofddeksel, namelijk de grenadiersmuts. De opvallende vorm van deze grenadiersmuts vindt zijn verklaring in de speciale strijdwijze van de grenadiers, nl het werpen van handgranaten.

Oorspronkelijk droeg de infanterist, nog tot omstreeks 1700, een hued met brede rand, welke niet alleen tegen regen en zon moest beschermen, maar in de mate van het mogelijke ook tegen sabelhouwen.

Toen echter de handgranaat werd uitgevonden en daarmee de handgranaatwepet, de „grenadier“, in aktie kwam, bleek de breedgerande slappe hoed bijzonder hinderlijk bij de ver uithalende werpbeweging.

Spaanse grenadiers uit de Napoleontische tijd. De oorspronkelijke puntmuts was allengs opgegaan in het horensie, hangende gedeelte van de bontmuts. De middennaad van de eertz nog naar hooven hangende punt van de muts, welke zijn eigenlijke functie had verloren, bleef echter gehandhaafd en kreeg een steeds belangrijker ornamentaal karakter. De dimansiet er van werden steeds meer opgevoerd, totdat deze tenslotte vrijwel de gehele achterkant van de bontmuts bestreken. Men liet uiteindelijk zodanig de vrije hand aan luxueuze impulsen, dat aan de punt van de muts van oortijds een geheel nieuwe functie werd toegevoegd, namelijk die van regimentsaanduiding, vergelijkbaar met een moderne afkiche (blikranger).

Kort en goed, men stond de grenadier tijdens het gevecht toe de hoed af te nemen en het haar bijeen te houden met de van ouds bekende puntmuts, welke bij lichte werkzaamheden en als hoofdbedekking binnen het kamp algemeen werd gedragen. Om echter het mariale voorkomen van de grenadiers te handhaven, bevestigde men bont rond de rand van de muts en men voorzag deze van een blikken plaat met passende emblemten. Veelal werden bont en blik ook gecombineerd. Zo ontstond uit de puntmuts geleidelijk de kolossale grenadiersmuts, zoals wij deze kennen uit de tijd van Napoleon I of van de Engelse „beremutsgarde“ (zie de afbeeldingen 9 en 10).

Aangezien voorheen de soldaat, evenals iedere „burger“, voor zijn superieuren zijn hoed of muts afnam, was de grenadier met zijn zware met riemen vastgebonden beremuts hiertoe niet meer in staat. Dus liet men hem, nog slechts symbolisch, de hand tegen de mutsrand leggen. Later gaf men tenslotte ook bij andere troepen het afnemen van de hoed op en stelde men er de symbolische beweging voor in de plaats.

Op deze manier werd, evenals bij het ontstaan en de evolutie van vele expressiebewegingen, een volledige handeling gereduceerd tot een intentiebeweging, welke tot functie heeft uitdrukking aan iets te geven, zoals bij het salueren beoogd wordt dat degene die de groet brengt slechts vreedzame intenties koestert ten aanzien van degene aan wie de groet wordt gebracht.

Het wonder „MENS“

Het ontstaan en de evolutie van symbolische expressies vinden wij op analoge wijze terug in de biologie.

Het is frappant dat, hoewel er een causaal verband bestaat tussen het salueren en de grenadiersmuts en deze op een niet te scheiden wijze met elkaar waren verbonden, toch, bij het volledig verdwijnen van de grenadiersmuts, het salueren in stand bleef.

Misschien is dit wel een der mooiste voorbeelden, juist omdat het zo aanschouwelijk is, maar toch is het slechts één van de vele voorbeelden en bewijzen voor de bestaande analogieën tussen de culturele en biologische evolutieprocessen.

De mens is bij machte te experimenteren en splendorrijke vormen te creëren, hij is in staat zijn bezit aan kennis te registreren, te distribueren en door te geven aan volgende generaties. Hij kan oeroude, lang-vergeten dingen weer opgraven en nieuw leven inblazen. Hij kan uitvindingen doen en konstrukties samenvoegen, hij zou aan een infanterist een ander aanzien kunnen geven door hem huzaren-tressen of een ulanenschapka te verlenen en aldus onderdelen van uniformen, welke uit geheel verschillende legereenheden voortkomen, met elkander combineren. De mens kan met zijn materiële scheppingen nog aanmerkelijk vrijer omspringen, dan met zijn huisdieren, die hij overigens al genoeg door teelkeuze en door het voeren van bastaarden heeft getransformeerd.

Maar één ding kan hij, ondanks zijn schijnbaar onbeperkte vrijheid van handelen, kennelijk niet: bij al zijn rationele virtuositeit kan hij zich niet onttrekken aan die wetten, welke van den beginne af alle leven gestalte hebben gegeven en waaraan ook hijzelf en zijn hersenen hun ontstaan hebben te danken.

Het Jassenboekje

door H. Ringier

Oorsprong der uniformen

Het Franse 54e Régiment d'Infanterie kan er aanspraak op maken het eerst een uniform te hebben gedragen. Oppericht in 1657 als Royal Mazarin, in 1661 vernoemd tot Royal Catalan, kreeg het in 1667 de naam Royal Roussillon.

Volgens Quarré de Verneuil's „Le Costume Militaire en France et les premiers uniformes" heeft in hetzelfde jaar de kolonel Caramani zich verplicht dit regiment uniform te kleden.

Voordien waren kleine delen van enkele regimenten, zoals lijfwachten en tambour-korpsen, reeds uniform gekleed in de livrei van hun adellijke kolonels, maar in de Franse archieven is nooit een dokument gevonden dat vóór 1667 over een regimentsuniform rept. Overigens blijkt het motief voor de invoering van uniformen uit een door Louvois in 1672 aan koning Lodewijk XIV geschreven brief, waarin deze zin voorkomt: „Pardon, Monseigneur, de la liberté que je prends de vous dire qu'il me semble que les soldats auraient plus de peine à désertir s'ils étaient tous vêtus de la même manière, parce qu'on les reconnaîtrait plus facilement". Op 26 oktober 1674 wist Louvois te bewerkstelligen, dat voortaan op kosten van de koning aan iedere rekrut een „uniforme justaucorps" werd uitgereikt. Sindsdien werden de uniformen van het Franse leger namens de koning vastgesteld, waardoor tot op de huidige dag van geen leger de oude uniformen zo goed bekend zijn als van het Franse.

In Nederland

Het spreekt vanzelf, dat in een Unie van zeven soevereine staten, die elk werden bestuurd door afgevaardigden van steden en/of standen, een centrale regeling van legeruniformen onmogelijk was. Wel hebben de staten van verschillende gewesten rond 1600 bepaald, dat de door hen betaalde troepen gekleed moesten zijn in laken, dat in het gewest was geweest, in 1639 werd door de Raad van State bepaald dat alle regimenten gelijk gekleed moesten zijn.

Maar bij dit besluit werd alleen een opsomming van kledingstukken gegeven en uit allerlei afbeeldingen valt op te maken, dat onder „gelijk gekleed" uitsluitend de snit was begrepen. Bij de oprichting van de nieuwe Garde te Voet op 28 maart 1672 werd door Prins Willem III voor dit regiment een blauwe uniform met rode voering vastgesteld. Maar pas in 1752 werden witte rokken voorgeschreven voor de cavalerie, rode rokken voor de Schotse regimenten, blauwe rokken voor de Garde te Paard en alle dragonder- en infanterieregimenten. Maar de uitmonstering bleef een zaak van de kolonels, zodat wij voor Nederlandse uniformen wel beschrijvingen van ooggetuigen hebben, hetzij in woord of in beeld, maar niet zoals in Frankrijk de regels die voor de fabricage waren vastgesteld.

Bronnen van uniformkunde

Er bestaan natuurlijk talrijke schilderijen en portretten, waarvan bekend is welke uniformen er op zijn afgebeeld, zodat ook van onze oudste uniformen nog be-

Tambour-majoor der Hollandse Garde 1752 in garnizoen te Den Haag (Mollefeld)

*Aquarel C. G. Baas (1969), Legementum.
Uniformkundige en topografische documentatie; Drs. J. G. Kerkhoven.*

*Brunswijks troepen 1e Comp. Detachement Jagers in garnizoen te Maastricht 1788-1794
(Rondeel De Vijf Koppen)*

*Aquarel C. G. Boode (1969), Legermuseum.
Uniformkundige en topografische documentatie: Drs. J. G. Kerkhoven.*

*De regimenten waeruit in 1795-1796 de 4e Halve Brigade werd geformeerd.
(blz. 100 van het Jassenboekje)*

IV^{de}

HALVE BRIGADE

*Orange
Guldbrakke*

2

*Orange
Forsølend*

3

Dunghol

4

Skeppe

5

Rødt

6

Thornet

7

BUYS

1798

1773

1775

1779

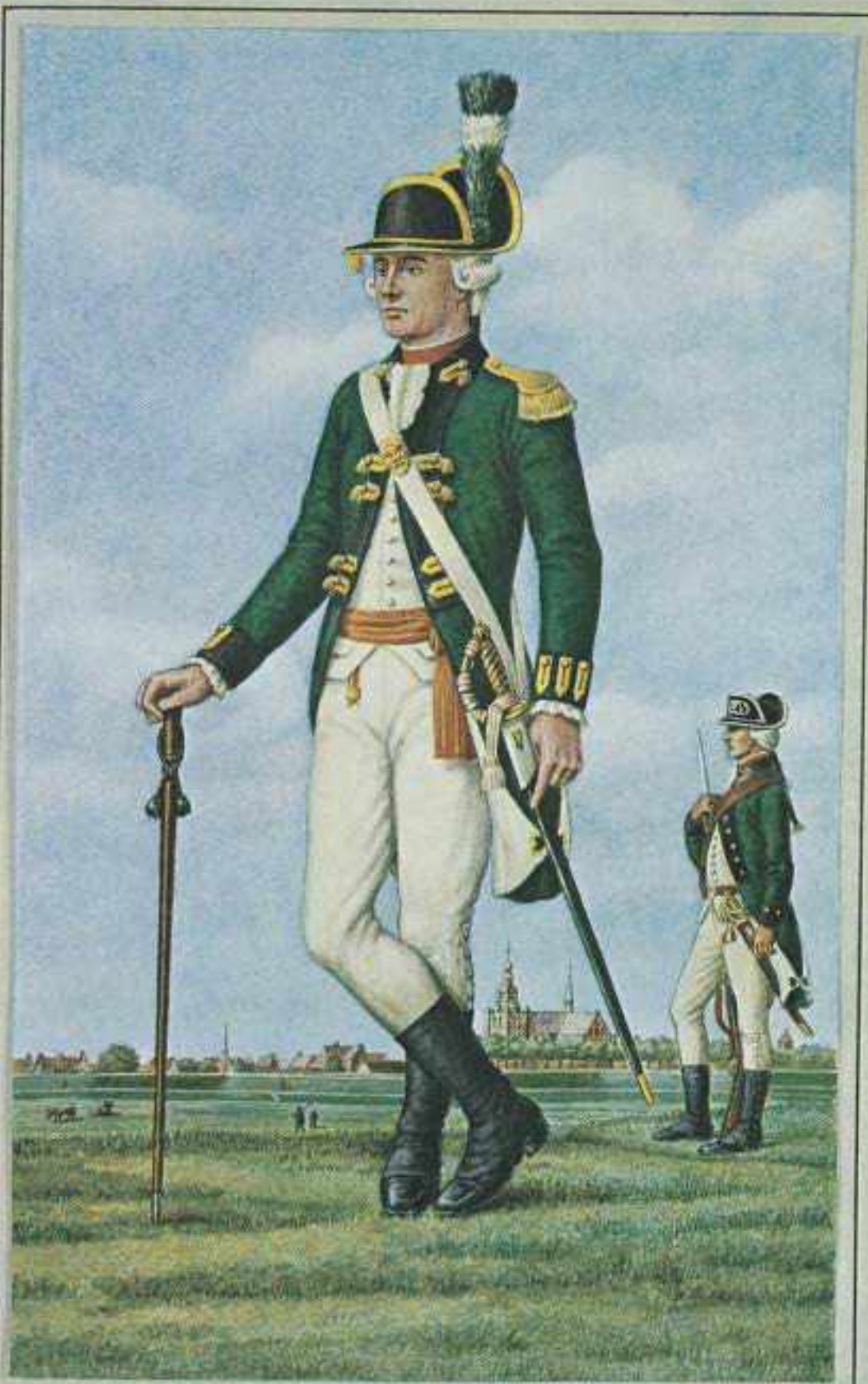
1783

1793

*Regimenten Ruitersij 1748-1791
(blz. 7 van het fasienboekje)
(witte uniformen)*

Officier der Fuseliers van het Legioen van de Rijngraaf van Salm 2de bataillon, in garnizoen te Bergen op Zoom 1785

*Aquarel C. G. Bonde (1969), Legersmuseum.
Uniformkundige en topografische documentatie: Drs. J. G. Kerckhoven.*

Officier der Gardes Suisse 1786 in garnizoen te Den Haag (Binnenbat)

Aquarel C. G. Boode (1969), Legermuseum.

Uniformkundige en topografische documentatie: Drs. J. G. Kerckhoven.

trekkelijk veel bekend is. Maar daar alle soldaten iedere twee jaar een nieuwe rok moesten ontvangen, maakten de kolonels zo dikwijls gebruik van hun recht tot verandering der uitmonsteringen, dat een volledig overzicht der Nederlandse uniformen vóór 1765 wel altijd een vrome wens zal blijven.

Dank zij de liefhebberij van enige 18e eeuwse officieren en de zorg van enkele 20e eeuwse collega's beschikken we echter over een volledig overzicht van Nederlandse uniformen sinds laatst genoemd jaar.

Het „Jassenboekje“

Voor de eerste wereldoorlog schonk de kolonel der huzaren Baron Snouckaert van Schauburg aan het toenmalige Krijsgeschiedkundige Archief een merkwaardige verzameling die meer dan 150 jaar in het bezit van zijn geslacht was geweest. Hieronder bevond zich een vijftigtal aquarellen met afbeeldingen van Nederlandse militairen uit de 18e eeuw, merendeels zeer kunstzinnig uitgevoerd, doch aangevuld met afbeeldingen van veel mindere kwaliteit.

Op losse vellen was de afstamming van de betreffende regimenten sinds 1752 aangegeven, waarbij dikwijls werd verwezen naar het „Jassenboekje“. Dit boekje bevat meer dan honderd bladzijden, waarop van elk regiment de uniformen zijn afgebeeld, die tussen 1760 en 1795 werden gedragen. In het laatste deel is de reorganisatie van het Staatse Leger in het Bataafse Leger aangegeven.

Bovenaan elk blad staan de uniformen van de Staatse regimenten in 1795, daaronder de uniformen van de Halve-Brigades van het Bataafse Leger, waarin zij werden opgenomen.

Alle tekeningen zijn bijzonder fijn uitgevoerd en geven ieder detail duidelijk weer.

Samensteller van het boekje

In een inventaris van de collectie Schouckaert van Schauburg, die zich in de bibliotheek van het Legermuseum bevindt, worden de losse afbeeldingen en het boekje toegeschreven aan een Luitenant-Kolonel Macalester Laloup.

Waarschijnlijk was dit Robert Macalester Laloup, die in het Schotse regiment van Houston heeft gediend en zeker in 1787 reeds solliciteur-militair te 's-Gravenhage was.

Een solliciteur-militair was een soort bankier, die de vorderingen die commandanten van regimenten op de Staten hadden, overnam en bij de Thesaurie incasseerde. Het veelvuldig contact dat Macalester hierdoor met regimenten had, kan dan verklaren hoe hij in staat was de inderdaad zeer veelvuldige uniformwijzigingen bij te houden.

Het kan moeilijk worden vastgesteld of hij de collecties voor zichzelf aanlegde of in opdracht van één van de talrijke heren Snouckaert van Schauburg, die in de 18e eeuw als officier in ons leger dienden.

Geschiedenis van het boekje

Zeer terecht heeft het Krijgsgeschiedkundig Archief de collectie Snouckaert van Schauburg als een zeer waardevol bezit beschouwd. Zeker is dat Professor Knötel voor zijn hoofdstuk over Nederland van zijn „Handbuch der Uniformkunde” het jassenboekje heeft geraadpleegd.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het, met nog enige onvervangbare stukken, bij een bank in bewaring gegeven en alleen naar het archief overgebracht om te worden geraadpleegd.

Toen dit op 4 april 1945 andermaal plaatsvond werd het gebouw van de Hogere Krijgsschool aan de Nieuwe Uitleg te 's-Gravenhage, waar ook het Krijgsgeschiedkundig Archief was ondergebracht, door een bom getroffen, die het hele gebouw met inventaris in enkele minuten deed branden als een fakkel.

De thans hoogbejaarde kolonel der Jagers Willem Baron van Ittersum, die toen directeur van het archief was, had de tegenwoordigheid van geest het boekje en de bundel buiten het gebouw te brengen. De bladen, waarop de losse aquarellen waren geplakt teneinde deze in een ordner te bewaren, vertonen thans nog aan de bovenzijde duidelijke brandsporen. Maar de unieke verzameling, die bovendien een grote artistieke waarde heeft, bleef behouden.

Copieën

Van het jassenboekje zijn twee copieën vervaardigd. De eerste door niemand minder dan Van Hoyneck van Papendrecht, die het naliet aan Dr. F. G. de Wilde te Naarden, bestuurslid van de stichting „Het Nederlands Leger- Wapenmuseum” en Generaal Hoefer te Leiden, die als student een groot bewonderaar van Van Hoyneck was en thans nog een van de grootste kenners van zijn werk.

De tweede copie werd vervaardigd door generaal-majoor T. J. G. ten Raa, de schrijver van de eerste zeven delen van „Het Staatse Leger” en het door Van Hoyneck geïllustreerde „De Uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht”. Dit exemplaar werd door de generaal aan het museum nagelaten. Begrijpelijkwijze mist laatstgenoemde copie de artistieke waarde van het origineel.

Betrouwbaarheid

Het bestaan van drie exemplaren in verschillende handen heeft een onverwacht bewijs voor de betrouwbaarheid van het werk van Macalester opgeleverd. De drie bezitters hebben het namelijk meermalen gebruikt om militaire portretten te identificeren. Hierbij werd (en wordt) in het boekje de uniform uitgezocht en daarna aan de hand van het officiersboekje nagegaan, welke officieren deze uniform hebben gedragen. Meestal bevindt zich hieronder één die in het voorgeslacht van de eigenaar voorkomt.

Vanzelfsprekend wordt dit voorlopig resultaat later vergeleken met de documentatie van het Iconografisch Bureau, dat ook meermalen door vergelijking met het jassenboekje van portretten van met name bekende personen heeft doen nagaan

bij welk regiment de betrokkene diende. Bij al deze onderzoeken is nooit een onbekend uniform ontdekt, zodat mag worden aangenomen dat Macalester Laloup goed heeft weergegeven wat hij gezien heeft of wat hem door ooggetuigen is beschreven.

Waarde van het boekje

De heer C. G. Boode van het Nederlandse Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hoefer” te Leiden, heeft aan de hand van het origineel, dat daartoe door de Sectie Krijgsgeschiedenis was geleend, en de copie van het vorengenoemde museum, een aantal tekeningen van militairen uit de tweede helft der 18e eeuw vervaardigd, waarvan er vier als illustratie zijn opgenomen.

De twee andere illustraties zijn bladzijden uit het originele jassenboekje, namelijk de uniformen van het Regiment Cavallery Willem Lodewijk, Prins van Hessen Philipsthal (1752) en van de regimenten waaruit in 1795 de IVde Halve Brigade werd gevormd.

Samenvattend stellen wij, dat het „jassenboekje” kan worden gerekend tot een van de meest waardevolle historische documenten, waarover de hulpwetenschap der Nederlandse Uniformkunde de beschikking heeft.

Introductie

Onder degenen, die hun activiteiten als verzamelaar hebben gericht op een der vele gebieden, direct, dan wel indirect verband houdende met een der vele factoren welke tezamen zouden kunnen worden aangeduid als „militaria”, nemen de collectionneurs van eretekenen een steeds voornamere plaats in.

Afgaande op de vragen, die het museum met een steeds toenemende frequentie bereiken, kan met een redelijk grote mate van zekerheid worden gesteld dat de interesse voornamelijk uitgaat naar de draagtekens der Europese landen.

De eretekenen der overige landen vormen door hun veelal onbekende schrifttekens, de daarin tot uitdrukking komende symbolen en de gebezigde kleuren een beduidend minder bekend gebied, waarin slechts de meer gespecialiseerde verzamelaar — veelal ten koste van niet onbeduidende offers aan tijd en geld — weet door te dringen.

De op dit gebied verschenen literatuur, betrekking hebbende op de niet Europese gebieden, is schaars, veelal kostbaar, terwijl de voorwerpen zelf slechts zelden worden aangeboden.

Wij achten het derhalve een bijzonder voorrecht in deze aflevering van „Armenaria” een kleurenplaat te kunnen opnemen van een twaalfal japanse onderscheidingen, welke tezamen met een groot aantal onderscheidingen van Europese origine door de heer Mr. Dr. G. Herman in bruikleen aan het Nederlands Legation Wapenmuseum werd afgestaan.

De heer Herman heeft de op de plaat afgebeelde onderscheidingen gedetermineerd en de door hem geschreven toelichtingen — daar waar zulks nodig was — van een nadere uiteenzetting voorzien.

Voor zijn belangrijke medewerking moge hem op deze plaats dank worden gebracht.

Wij vertrouwen met deze interessante kleurenplaat en de daarbij behorende toelichtingen ook de meer gespecialiseerde verzamelaar een dienst te hebben bewezen.

A. C. P.

1. *Orde van de Gouden Waas*
2. *Orde van de Rijzende Zon*
3. *Orde van de Heilige Sibot*
4. *Medaille Chinese-Japanse Oorlog 1894-1895*
5. *Medaille Boxer-Opstand 1900*
6. *Medaille Russisch-Japanse Oorlog 1904-1905*
7. *Medaille inlijping van Korea 1910*
8. *Medaille 1e Wereldoorlog en Siberië 1914-1920*
9. *Medaille 1e Wereldoorlog (inter-geallieerde onderscheiding) 1914-1918*
10. *Medaille Mantsjoerij incident 1911-1933*
11. *Medaille grensincident Mantsjoerije en Siberië, zonder jaartal (1938)*
12. *Medaille Chinese „incident” 1937-1945*

Japanse decoraties

door Mr. Dr. G. Herman

1. Japan bezit zes ridderorden (kunshō).

- a. Kikka-shō, de orde van de Chrysantheem, gesticht 1876, één klasse, voor vorstelijke personen en andere vorstelijke personen van zeer hoge rang, lint: donkerrood met brede donkerblauwe boorden.

De chrysantheem (zestienbladig) is het keizerlijk wapen, gebruikt wanneer de keizer er direct bij is betrokken, b.v. de keizerlijke standaard (gouden kikka op donkerrood veld, op het portier en de radiator van de door de keizer persoonlijk gebruikte auto, versiering van de tent of estrade zilveren of witte kikka op paarse achtergrond) wanneer het keizerlijk echtpaar persoonlijk aanwezig is, gouden chrysantheem op de cadeaux die de keizer met verjaardag of nieuwjaarsrecepties pleegt te geven.

- b. Tōka-shō, de orde van de Paulownia, 1876, één klasse, voor vorstelijke personen van iets lagere rang en voor niet-vorstelijke bekleeders van zeer hoge rang, lint: donkerrood met brede witte boorden.

De bloem — en het blad — van de Paulownia Imperialis — een kastanjeachtige bloem — wordt gebruikt, b.v. op uitnodigingskaarten, door een ambassadeur verzonden en op bepaalde uniformknopen; dit embleem neemt soms min of meer de plaats in van het vignet of embleem van de kroon bij andere monarchieën, b.v. geplaatst boven het versiersel van een decoratie; de sakura, kersbloesem is meer de volksbloem, deze treft men b.v. aan op paalde andere uniformknopen, als embleem op allerlei reclamemateriaal b.v. in gestyleerde vorm als embleem voor de tentoonstelling in Osaka.

- c. Kyokujitsu-shō, de orde van de Rijzende Zon, 1875, acht klassen, voor militaire en civiele verdiensten, lint: wit met smalle rode boorden.

Met deze orde zijn verscheidene Nederlanders gedecoreerd.

- d. Zuihō-shō, de orde van de Heilige Schat, 1888, acht klassen, voor civiele en militaire verdiensten, lint: lichtblauw met twee gele banden dicht bij de randen.

Met deze orde zijn verscheidene Nederlanders gedecoreerd.

- e. Hōkan-shō, de orde van de Kroon, 1888, acht klassen, alleen voor dames, lint: geel met twee dicht bij de rand geplaatste rode banen.

H. M. de Koningin Juliana bezat deze orde reeds vóór de tweede Wereldoorlog.

- f. Kinshi-shō, de orde van de Gouden Wouw, 1890, acht klassen, voor uitzonderlijke militaire dapperheid, lint: groen met twee witte banen bij de randen.

De wouw of kiekendief is een roofvogel, deze vogel dekt ook het versiersel van de orde; deze orde is te vergelijken met de Militaire Willemsorde en er is een pensioen aan verbonden.

2. Voorts werden militaire oorlogsherinneringsmedailles verleend.

3. De militaire medailles voeren op een aan de medaille verbonden gesp een tekst bestaande uit vier karakters, Jūgun-kishō, „oorlogsdecoratie”. Engels „bar”, clasp is de gesp op het lint.

4. De datum op de medailles is gerekend naar het jaar van de regeringsperiode, waarin het feit voorviel.

Het jaar wordt echter gerekend volgens de christelijke jaartelling, derhalve van 1 januari tot en met 31 december.

Er zijn thans na de opening van Japan voor het Westen en de inwendige omwentelingen, de Grote Restauratie van 1868, drie regeringsperiodes te onderscheiden, t.w.:

MEIJI (verlichte regering) 1868-1912;

keizer Mutsuhito, keizerin Haruko.

TAISHŌ (grote rechtvaardigheid) 1912-1926;

keizer Yoshihito, keizerin Sadako, sedert het overlijden verandert de naamsaanduiding, keizerin Sadako — overleden in 1951 — b.v. wordt thans aangeduid als keizerin Teimei.

SHŌWA, (manifeste harmonie) sedert 1926.

keizer Hirohito, keizerin Nagako.

5. De oorlogsmedailles zijn de navolgende:

1. orde van de Gouden Wouw (Kinshi-shō)
2. orde van de Rijzende Zon (Kyokujitsu-shō); dit ereteken is gedekt door de Paulownia Imperialis
3. orde van de Heilige Schar (Zuishi-shō)
4. chinees-japanse oorlog, Meiji 27-28, (1894-1895). Met telt bij de regeringsperiode het eerste jaar mee, 1909 is dan ook Shōwa 44.
5. boxeropstand, Meiji 33, (1900)
„Chinees incident” onder de Tsjing-dynastie.
6. russisch-japanse oorlog, Meiji 37-38, (1904-1905)
7. inlijving Korea, Meiji 43, (1910)
Korea: koreaans Han-guk, japans Chōsen; deze medaille is niet direct een oorlogsmedaille.
8. eerste Wereldoorlog en Siberië, Taishō 3-9, (1914-1920)
9. eerste Wereldoorlog, intergeallieerde medaille, Taishō 3-7 (1914-1918)
10. mantsoerij incident, Shōwa 6-7, (1931, '32, '33)
11. grensincident Mantsjoerije en Siberië, zonder jaar, 1938.
12. chinees incident, zonder jaar, 1937-1945, de karakters geven hier aan dat het hier een „ander” china betreft dan dat bedoeld onder 5.

(de tekst is gecontroleerd door Prof. Dr. F. Vos, hoogleraar japans/koreaans te Leiden).

Het Stormgeweer

door K. B. C. Görlitz

Een mijlpaal in de wapentechniek

In 1943 is de wereld getuige van een ommekeer van de strijdkansen ten gunste van de geallieerden, die in feite reeds door de Duitse échec's bij El Alamein en Stalingrad waren ingeleid. De aanvankelijke veroveraars zagen zich spoedig gesteld voor de bijkans onuitvoerbare taak het door hen bezette gebied, waarvan de enorme uitgestrektheid reeds eerder tot uiterst riskante, zo niet fatale spreiding van strijdkrachten had gedwongen, te consolideren, beveiligen en verdedigen.

Het nadeel van een snel toenemend verlies van „voorwaarts gericht initiatief”, waardoor de slagkracht van de geallieerden proportioneel vër uitging boven hun snel groeiende numerieke en materiële superioriteit, droeg in hoge mate tot dit krijgbeeld bij. De verschrikkelijke, heen en weer golvende worsteling aan het Oostelijk front die in omvang, materiële inzet, mankracht en razernij zonder weerga, zich afspeelde tegen een achtergrond van een onvoorstelbaar ruige topografie onder de meest averse weersomstandigheden, drong de Duitsers verder in het defensief. De snel naderende dreiging van een tweede en eventueel derde front, aangekondigd door de in frekwentie en hevigheid toenemende luchtbombardementen van het thuisfront, vormden omstandigheden van superlatieve nood, waarin vertwijfeld werd gezocht naar middel of wapen om deze toestand tenminste te doorbreken.

De „mobilisatie” van het maximale vermogen aan nationale energie en organisatorische, administratieve en technische inventiviteit, gekoppeld aan de al even moeilijke snelle prioriteitsbepaling uit een veelheid van gepresenteerde „wapenconcepties” vormen een hoofdstuk op zichzelf.

Een aantal van deze ideeën kwamen nog tot verwezenlijking en inzet. Men denke slechts aan de V-wapens, bestuurbare en doelzoekende vliegtuigraketten, straaljagers, de magnetische/akoestische mijnen, vol-automatisch boordgeschut van zeer groot kaliber, „denkende” torpedo's, de infrarood-apparaten enz. Gelukkig voor de geallieerden kwamen de Duitsers te laat met te weinig van deze revolutionaire en in die tijd soms onwezenlijk aandoende technische creaties. Ieder afzonderlijk bezaten deze de potentie, de krijgskansen te doen keren of tenminste de wereldoorlog te prolongeren. De morele en materiële gevolgen hiervan zijn te gruwzaam om te overpeinzen.

Het in 1944 tot daadwerkelijke tactische inzet gekomen Duitse stormgeweer, behoort geheel in vorenbedoelde categorie thans. Dit wapen, waarvan de militaire en technische eisen reeds in 1939 schijnen te zijn geformuleerd, werd aanvankelijk uitgebracht onder de experimentele designatie Maschinen-Karabiner 42 (MK 42 (HS) en na enkele tussenfasen, waaronder „Maschinenpistole 43” (MP 43), uiteindelijk „Sturmgewehr 44” (StG 44) genoemd.

Het wapen ontleent deze naam aan zijn vermogen, gedurende de korte, uiterst kritieke momenten van de stormaanval, vernietigend automatisch vuur uit te brengen op de middelgrote gevechtsafstanden.

Het is een semi- en vol-automatische gasdrukklader met gasaftrap in het kaliber 7,9 mm. De maximale vuursnelheid is ± 800 schoten per minuut. Het gewicht en de effectieve dracht respectievelijk 4,8 kg en ± 500 m (vizierinstelling van 100-800 m).

In vormgeving, konstruktie en aard zo sterk afwijkend van het bestaande gestandaardiseerde oorlogsmateriaal, baarden de eerste stormgeweren bij alle belligerenten groot opzien. Militaire en civiele technici reageerden op dit revolutionaire geweeftype in termen, die uitdrukking gaven aan gevoelens van zorg of overhoken lof. De enkele „expert”, die in de vaak ruwe, dunwandige staalblikkonstrukties de „bewijzen” meende te moeten zien van inferioriteit wegens materiaal-schaarste of anderszins, verschaftte zichzelf het brevet van incompetentie en kortzichtigheid.

De voor dit stormgeweer ontworpen ammunitie was al even nieuw en merkwaardig. Officieel gedesigneerd als „Kurzpatrone 7,9 mm”, is deze een verkorte versie van de in twee wereldoorlogen beproefde flesvormige standaardpatroon van precies hetzelfde kaliber.

Evenals alle andere „geslaagde” patroontypen was ook de „Kurzpatrone”, sterk opvallend door zijn gedrongen vorm, het produkt van jarenlange intensieve research. Ballistisch duidelijk de mindere van meergenoemde standaardpatroon, doch ver superieur aan de in machinepistolen gebruikte munitie, bood de combinatie stormgeweer — korte patroon een bijna ideale en goed hanteerbare tussenvorm, die weer een grote stap betekent naar een „eenheidswapen” van hoge vuurkracht „bij de man”. De behoefte aan deze tussenvorm was overigens reeds jaren lang door militaire tactici onder woorden gebracht, doch nimmer technisch of konstruktief omlind.

Het voorgaande beeld is niet volledig zonder opgave van in dezelfde periode en onder identieke omstandigheden gebouwde „Fallschirmjärgewehr 42” (FG 42) en het „Volkssturmgewehr 43”. Ook deze wapentypen, evenals het StG 44 hun tijd ver vooruit en in zeer beperkte aantallen gefabriceerd, trokken sterk de aandacht.

Terwijl de FG 42 in zijn gewichtsklasse van ± 5 kg nog andere typische stormgeweer-karakteristieken bezit, verschiet hij de lange gestandaardiseerde infanteriepatroon M 98.

Ballistisch zou dit wapen dus eigenlijk thuishoren bij de lichte mitrailleurs.

De VG 43 daarentegen, ingericht voor de Kurzpatrone en in eerste aanleg bedoeld als stormgeweer, blijkt volkomen afwijkend van conceptie.

Aangepast aan een eenvoudige en goedkope niet noodzakelijk tijdsparende fabricagemethoden in eventueel geheime, summier geoutilleerde werkplaatsen of ateliers, wijst hij de weg naar de mogelijkheid van illegale aanmaak. Onwillekeurig dringt zich hierbij het beeld op van de befaamde, zo men wil beruchte, Sten-gun, die eveneens aan dezelfde prerogatieven zijn speciale verdiensten ontleent. Tussen vorengenoemde drie categorieën bewegen zich alle nakomende stormgeweren, die tot op heden in een gestadige stroom van de lopende band van de internationale wapenfabrieken komen, zowel vóór als achter het IJzeren Gordijn. Ook Nederland spreekt hier een woordje mee. Na het AR-10 (Armalite) projekt van de Amerikaanse Fairchild Corp., in produktie gebracht door de Artillerie Inrichtingen „Hembrug”, doch niet van de grond gekomen, is nu de uiterst moderne wapenserie van het type Stoner 63 A in produktie. Ook dit is een wapensysteem van Amerikaanse origine, die in Nederland zal worden aangemaakt.

Fallschirmjäger-Gewehr (FG 42).

Boven: verspronkelijk model.

Onder: verbeterd model.

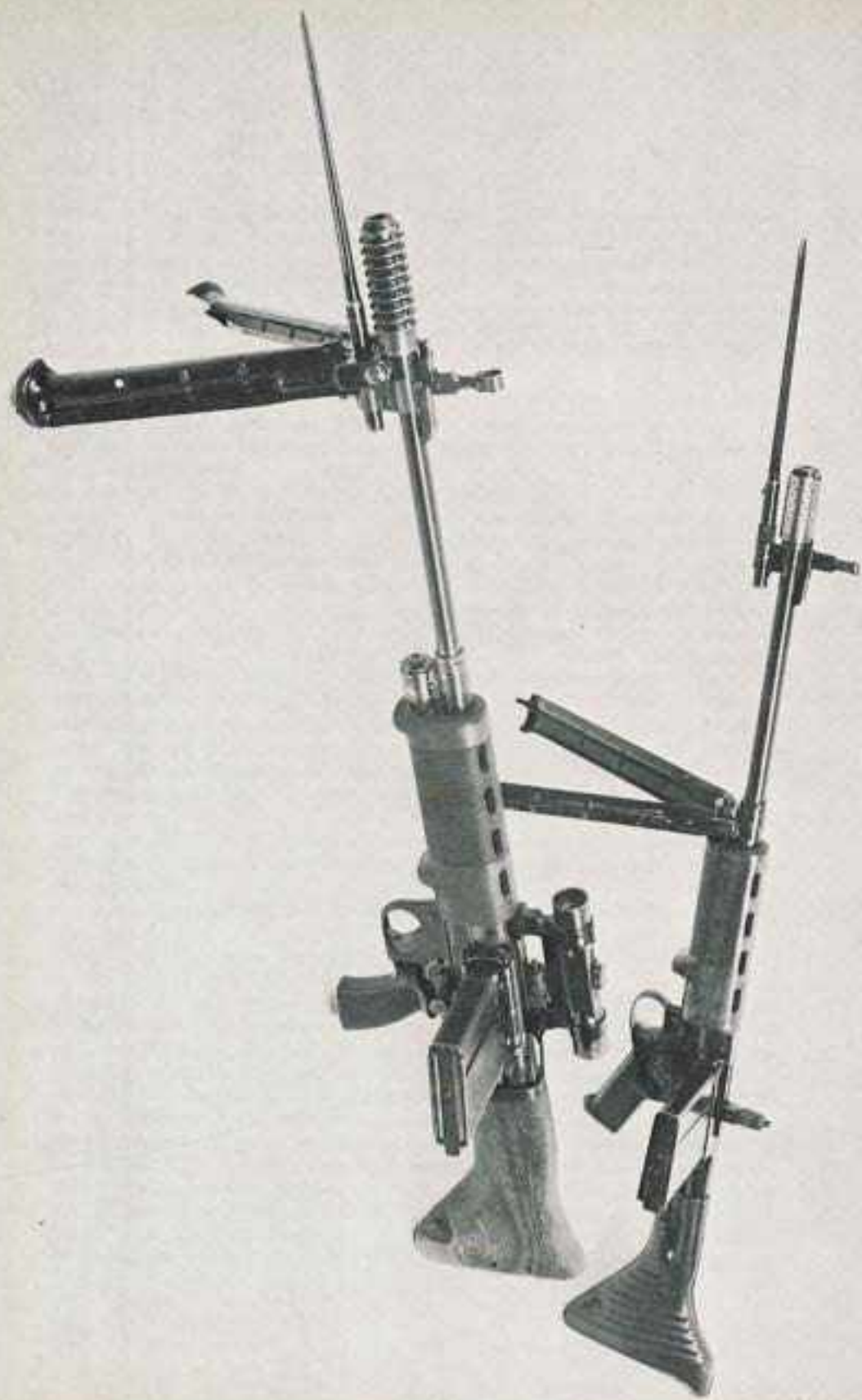
Systeem: Gasdruklader, kaliber 7,9 x 37 mm.

Vol- en halfautomatisch.

Gewicht: 4,6 kg.

Vuursnelheid 650—700 schoten/minuut.

Ontwerp en productie: Stange & Krieghoff.

*Fallschirmjäger Gewehr 1942 (FG 42)
Kaliber 7,9 mm standaard, in onderdelen, maximaal aangepast aan moderne automatische
fabrikagemethoden.
Dit wapen behoort in feite thuis in de klasse van de lichte mitrailleurs.*

Boven:

Stormgewehr (St G 44), kaliber 7,9 mm

Met dit revolutionaire wapen werd een nieuwe generatie van infanterie-hoofdwapen geïntroduceerd.

Opgeschilderd samengesteld uit goedkoop stemp- en gietwerk, is dit concept het resultaat van zeer competente en omvangrijke studie en onderzoek.

Zijn rol in het huidige „atoom-tijdperk“ schijnt nog bij lange na niet onderkend.

Onder:

Volksterngewehr (VG 43), kaliber 7,9 mm

Even in tegenstelling tot alle andere stormgeweren onvergankelijk wapen, voorzien van een hoogst originele gasdrukregeling. Ontworpen voor nood-fabrikage met eenvoudig gereedschap.

Ook van dit ontwerp zijn de technische en tactische mogelijkheden nog niet volledig doorzien.

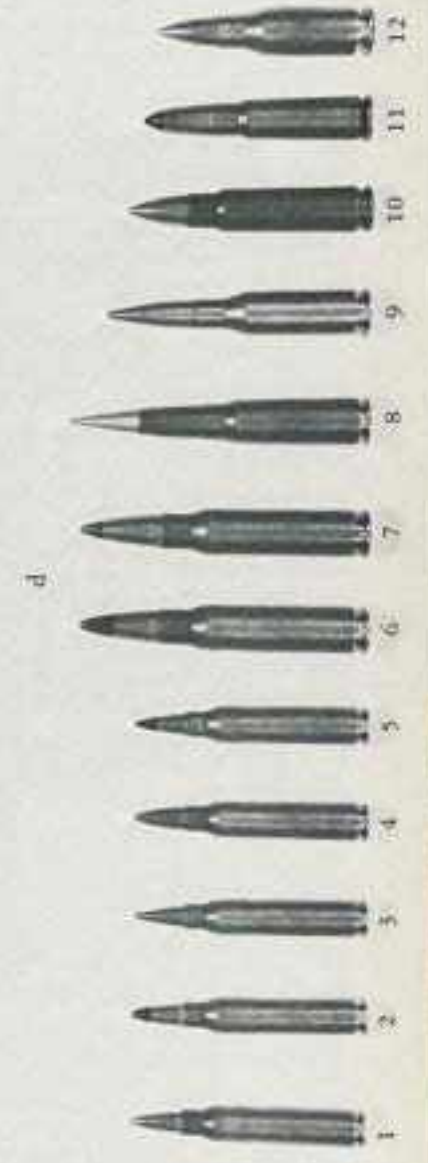
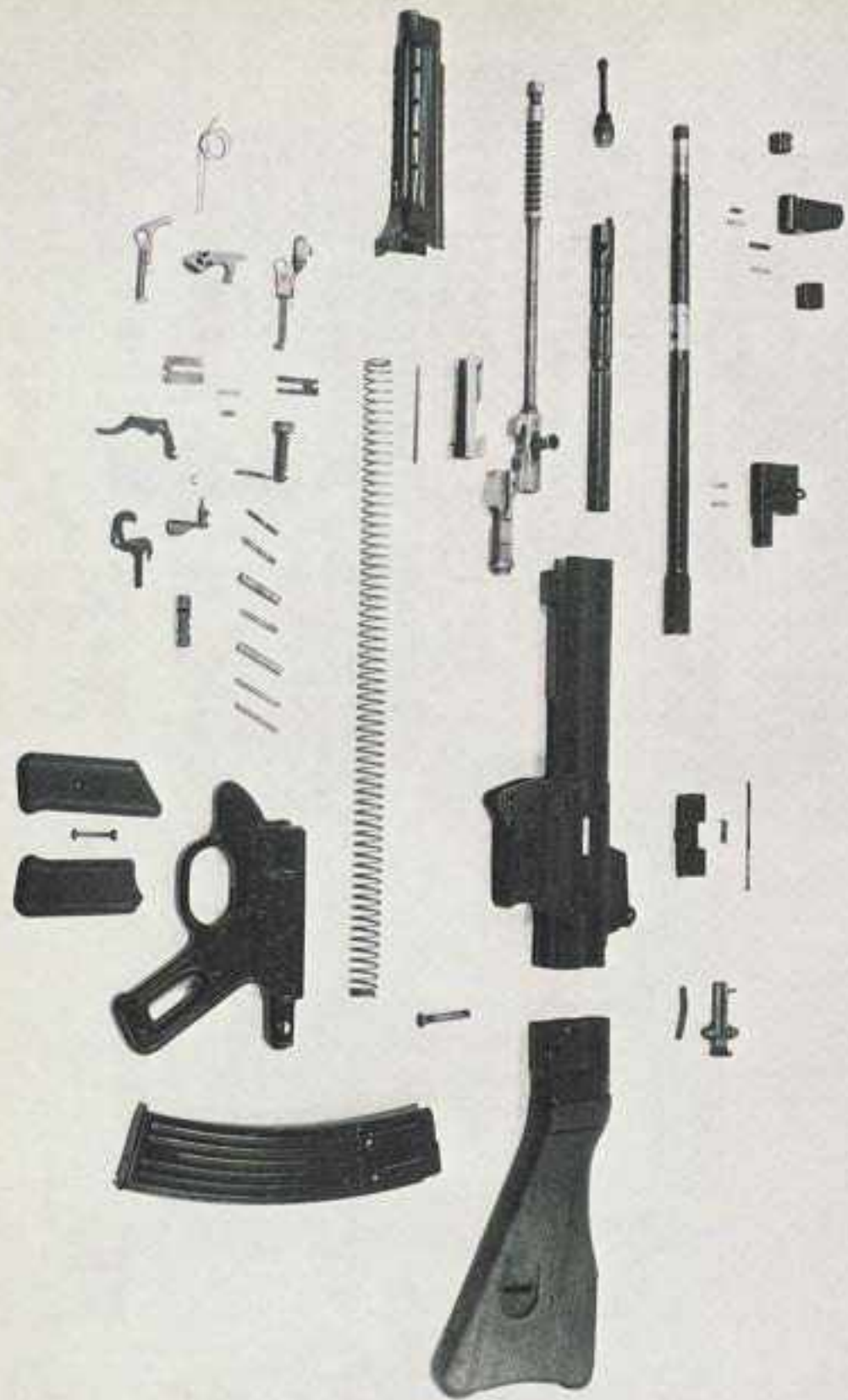

Sturmgewehr 1944 (StG 44)

Kaliber 7,9 mm kort, in onderdelen.

Ieder component is in vorm, materiaal samenstelling en functie aangepast aan het tot op heden naartig gevolgde streefdoel om moderne wapens met hoog rendement te fabriceren in een fractie van tijd en tegen een fractie van de kosten van het „oudere“ materiaal, zo mogelijk door ongevoerde krachten. De laatste werkgang als fabriekseindfase is teruggebracht tot een eenvoudige montagehandeling.

De omschakeling naar dit wapentype is wereldwijd nog in volle gang, de intense vredesverlangens van miljoenen mensen van goede wil ten spijt.

De moderne stormgeweerpatroon als compromis tussen de oorspronkelijke standaard patroon voor geweer en pistool ($\pm \frac{1}{2}$ x ware grootte).

a. Duitsland

1. Patroon van 7,92 mm (bulilengte 37 mm) voor geweren, karabijnen en mitrailleurs.
2. Patroon van 7,92 mm (bulilengte 33 mm) voor stormgeweer (z.g. Kurzpatroon).
3. Patroon van 9 mm (bulilengte 19 mm) voor pistool en machinepistool.

b. U.S.A.

1. Patroon van 7,62 mm (cal. 30 M2)
2. Patroon van 7,62 mm (cal. 30 Nato) voor stormgeweer.
3. Patroon van 11,2 mm (cal. 45 ACP)

c. Rusland

1. Patroon van 7,62 mm (bulilengte 34 mm)
2. Patroon van 7,62 mm (bulilengte 39 mm) voor stormgeweer SKS en AK.
3. Patroon van 7,62 mm voor pistool en machine pistool.

d. Ammunitie voor stormgeweren

- 1) en 5. Patroon cal. 223 AR 15 en Stoner (USA)
- 6 en 7. Patroon 30 NATO.
8. Patroon van 7,92 mm CETME (Spanje) experimenteel.
9. Patroon cal. 280 EM2 (Engeland).
10. Patroon 7,62 mm SII Mod. 1950 (Tjecho-Slowakije).
11. Patroon van 7,62 mm SKS en AK (Rusland).
12. Patroon van 7,65 mm (Zwitserland) voor stormgeweer.

3 moderne stormgeweren die internationaal de aandacht gaande houden.

Boven:

Stormgeweer AM 57 van de Schweizerischen Industrie-Gesellschaft, Neuchâten am Rheinfall, produkt van traditionele zuiverste precisie en perfectie. Besparing op staalprijs is hierbij secundair gesteld.

Midden:

Stormgeweer FAL (Fusil Automatique Léger) ontworpen door de FN-Fabrieken in België. Een vrijwel identiek model werd in 1962 door Nederland in bezetting genomen in kaliber 7,62 mm Nato.

Onder:

Russisch stormgeweer kalashnikov (AK 54), kaliber 7,62 mm kort, geïnspireerd op het Duitse stormgeweer St G-44 en verder ontwikkeld uit de AK-47. Massaal gefabriceerd door vrijwel alle Oostblok-staten en andere communistische Staten (o.m. de Volksrepubliek China), heeft dit wapen in bijna universele standaardisatie het grootste spreidingsgebied.

Stormgeweren CETME Mod. 58, kaliber 7.62 mm NATO

Variant: Infanterie model.

Onder: Parachutisten model.

Ontwikkeld bij de Centro de Estudios Técnicos de Materiales

Especiales (Madrid) in fabricage-licentie o.m. verleend aan de Nederlandse Wapen- en Munitiefabriek N.V. „De Kruitboorn” te 's-Hertogenbosch.

Het wapen werkt volgens het principe van de korte terugstoot in combinatie met een half-staats vergrendeling en vaste loop. De modernste fabricage-methoden zijn in het ontwerp verwerkt.

Technische data:

Gewicht zonder magazijn en voorstuur: 3,8 kg.

Magazijn-inhoud: 20 patronen

Loop-lengte: 43 cm

Totale lengte: 102 cm

Max. vuursnelheid: 650 schoten/min.

*Stormgeweer Armatite AR-10, kaliber 7.62 mm NATO.
In twee uitvoeringen. Een geschikt voor z.g. veld-demontage.
Ontworpen en ontwikkeld door de Fairchild Engine and Airplane Corp., Los Angeles, U.S.A.,
en in licentie aangebouwd door de Artillerie Inrichtingen N.V. Homburg te Zaandam.
Het geringe gewicht van dit wapen ($\approx 3,3$ kg) werd verkregen door een gederfd en veel-
zijdig gebruik van aluminium en plastic materiaal.*

Vervaardigd in het kaliber 5.56 mm, bestaat dit wapensysteem uit een serie van 6 verschillende modellen, op eenvoudige wijze te assembleren uit een basisgroep van identieke onderdelen en een klein aantal sub-componenten. Hiermede is het streefdoel van een „eenheidswapen” weer een stap dichterbij de verwerkelijking gekomen.

En thans bevindt de wereld zich in de onrustbarende situatie van universele adoptie van het stormgeweer en het zich in snel tempo voltrekken van een wereldwijde „Ontwapening” tot dit wapentype. Aard en wezen hiervan stellen ook de kleine en kleinste volken en volksgroepen in staat hun „inbreng” te leveren in de verschrikkelijke potentie van dit wapen in dienst van defensie of ... agressie.

Weinig geruststellend is hier het feit, dat de Sovjets, de zin der eerste buitgemaakte stormgeweren onderkendend, hun keuze vrijwel op slag bepaalden en geen tijd verloren hebben laten gaan, dit wapentype zelf tot ontwikkeling te brengen.

Het Russische stormgeweer Avtomat Kalashnikov 1947 (AK 47) kaliber 7.62 was hiervan het resultaat. Invoering en fabricage zetten nog ditzelfde jaar in.

De vrije wereld is tot op heden nog bezig met een verwarrende veelheid van systemen en kalibers.

Een vooral door de Infanterie gevoeld hiaar in vuurkracht van het Infanteriehoofdwapen, lange tijd gediskrimineerd ten gunste van ondersteuningswapens als mortier, raketwerper en machinegeweer, is hiermede immers weer gevuld. Bevestigingen in de militaire literatuur geven bepaald niet de indruk, dat van de tactische implicaties van meerbedoelde wapenkategorie een duidelijk beeld is verkregen.

Onwillekeurig rijst daarbij de vraag of deze standaardisatievoetsprong van de Sovjets en andere Warschau-pact Staten met de toepassing van nieuwe getigende veldtaktieken nog verder is uitgebouwd.

Voor de door Mao Tse Tung gestelde militaire doctrine komt dit wapensysteem als het ware geroepen.

Aan de drie ontastbare componenten (intangibles) er van: ruimte, tijd en wil plus één van de drie tastbare factoren (tangibles), t.w. mankracht ontleende China aanvankelijk zijn ontzaglijke, nog door niemand gepeilde, oorlogspotentieel. Hiermede kon in het verleden zijn zwakte in bewapening en logistiek — de overige tastbare componenten — ogenschijnlijk met succes worden geneutraliseerd.

Met de invoering van de aanvankelijk door Rusland geleverde en thans door de Chinezen zelf maassaal vervaardigde stormgeweren, werd een grote, mogelijk grootse stap gedaan voor het herstel van het individuele- en groepsrendement van de Chinese Infanterie. De verdere afronding van dit component, waarschijnlijk met de nadruk op raketten en nucleaire projectielen, is in volle gang.

Het logistieke element van de Maoistische militaire doctrine onttrekt zich grotendeels aan ieders waarneming. Het gebeuren in Vietnam verschaft de professionele strategen en tactici de nodige, vaak uiterst moeilijk te plaatsen problemen.

De Vietoong, evenals de vroegere Vietminh geleid door het duo Ho Chi Minh-Giap uit de school van Mao, schijnt de derde en laatste fase, nl. die van het voorbereidende offensief, te zijn ingegaan.

De oorspronkelijk ongeorganiseerd en weinig samenhangend lijkende guerillabenden zijn thans uitgegroeid tot goed gecoördineerde, uiterst mobiele kleine

eenheden, uitgerust met moderne stormgeweren van Oost-Europees, Russisch en Chinees fabrikaat, agerend zonder aanwijsbare frontlinies of flanken, optredend in elk bewoond of onbewoond terreintype of ieder moment van de dag of — bij voorkeur — de nacht.

De afloop en gevolgen van deze bloedige worsteling vallen in dit stadium bezwaarlijk te voorzien. Het is wel een verschil met de situatie in 1917, toen in het bijzonder in de Verenigde Staten deze militaire „commitment” veelal werd beschouwd als een „walkover”. De snelle ontwikkeling en perfektionering van het stormgeweer kan in militair en wapenkundig opzicht worden beschouwd als een waarlijk revolutionair gebeuren.

De ontwikkeling van de Nederlandse gevechtswagens en tanks tot ± 1940

door J. C. Hoppetus Buma, *Majoor der Cavalerie*.

Reeds kort na de verschijning van de automobiel in het laatste decennium van de vorige eeuw, groeide in Oostenrijk, Frankrijk en Engeland de militaire belangstelling, dit nieuwe transportmiddel taktisch dienstbaar te maken aan de behoeften der toenmalige krijgsmachten.

Hoewel de Generale Staven de ongekende mogelijkheden als vervoermiddel onderkenden, besepte een aantal vooruitstrevende officieren eveneens een mogelijke rol, die de auto als taktisch voertuig in een toekomstige strijd zou kunnen gaan vervullen. Aanvankelijk worstelde men met het probleem dat de eerste auto's — die niets anders waren dan motorisch voortbewogen voertuigen — van een te lichte konstruktie waren. Wilde men deze voertuigen geschikt maken voor taktisch gebruik te velde, dan zou het aanbrengen van de bewapening en bepantsering noodzakelijk zijn.

In tegenstelling tot het bepantseringsprobleem, bood het reeds ver ontwikkelde Maxim-machinegeweer ongekende mogelijkheden voor een doeltreffende bewapening.

De motorfiets

Van de vele pogingen tot ontwikkeling van een dergelijk voertuig moge de Dion-Bouton vierwielige motorfiets, waarop door F. R. Simms een Maxim-mitrailleur was gemonteerd, voorzien van een lichte front-pantserplaat, worden gemenoreerd.

De eerste demonstratie van dit ons nu vreemd aandoende gevechtvoertuig vond plaats in juni 1899, te Richmond, in het Graafschap Surrey.

Enige maanden later toonde Major R. P. Davidson van het Amerikaanse leger, een gelijksoortige bewapende motorfiets.

De Automobieltentoonstelling te Parijs in 1902

Door de snelle ontwikkeling welke de automobiel doormaakte, kon men op de Automobieltentoonstelling te Parijs, in 1902 reeds een gedeeltelijk gepantserde auto, voorzien van toren en machinegeweer, aanschouwen. Dit was een vinding van de Société Charron, Girardot en Voigt.

Reeds in 1906 werd door genoemde firma een geheel gepantserde auto eveneens voorzien van toren met machinegeweer op de markt gebracht. In hetzelfde jaar konstrueerde men in Oostenrijk bereids de volledig gepantserde Austro-Daimler. Al deze experimenten en ontwikkelingen hadden tot gevolg, dat bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog — in augustus 1914 — de strijdende partijen, zelfs de Belgen, reeds over inzetbare pantserwagens beschikten.

Pantserauto's in Wereldoorlog I

Het Belgische leger heeft o.a. haar pantserauto's, de z.g. „auto-mitrailleuses”, in 1914 met succes ingezet tegen de oprukkende Duitse troepen rond Leuven.

In het verdere verloop van Wereldoorlog I hebben Duitse pantserwagens (auto's) in samenwerking met o.a. de cavalerie hun doelmatige inzetbaarheid bewezen tijdens de opmars in Roemenië onder Veldmaarschalk von Mackensen.

Pantserwagens voor revolutionaire en contra-revolutionaire doeleinden

Een ander historisch gebeuren met een pantserauto, dat ik de lezer niet wil onthouden, is wel de beroemde rede die Lenin in 1917 vanaf een dergelijk voertuig hield, vrijwel direkt na zijn terugkeer in Petersburg na het uitbreken van de Russische Revolutie. Dit historisch gebeuren werd op een aantal schilderijen en zelfs door een beeld voor het nageslacht vastgehouden. In de op de eerste Wereldoorlog volgende revoluties bleek de pantserwagen zeer doelmatig te zijn als ondersteuningswapen van politietroepen ter bestrijding van opstandige bewegingen in de grote steden.

Mogelijkheden en taken van de pantserwagen

De ervaringen in de eerste Wereldoorlog hadden geleerd, dat de pantserwagen zeer geschikt was voor het escorteren van konvooien en het doen van verkenningen, alsmede het uitvoeren van verrassingsacties in dorpen, waarin zich rustende eenheden bevonden etc.

De pantserauto had in grote lijnen de taak van de huzaar, derhalve die van de lichte cavalerie, overgenomen.

Een bezwaar bleef, dat het voertuig gebonden was aan de wegen en vrijwel niet terreinvaardig. De konstruktie liet niet toe het voertuig te bewapenen met kanons van een zwaarder kaliber dan 60 mm. Hierdoor was een massale inzet in samenwerking met grotere infanterie-eenheden vrijwel onmogelijk.

Ter effektivisering van dit doel was een ander gevechtsvoertuig op de gevechtsvelden van Frankrijk verschenen, nl. de tank, waarop nader zal worden teruggekomen.

Pantserwagens in Nederland

Ondanks het vele geëxperimenteer en het niet altijd op de juiste wijze inzetten van gepantserde eenheden, waren na Wereldoorlog I de gepantserde gevechtsvoertuigen van het moderne gevechtsveld niet meer weg te denken. Welke invloed heeft dit gepantserde en gemechaniseerde materiaal op de Nederlandse militaire autoriteiten rond 1920 gehad?

De zich manifesterende conservatieve gedachtegang, ten aanzien van de moderne oorlogvoering — welke een gevolg was van het neutraal blijven gedurende de eerste Wereldoorlog — en de daaropvolgende vergaande bezuinigingen hebben er toe geleid, dat de invoering van gepantserd materiaal in het Nederlandse leger verre ten achter is gebleven.

De „potkachel”

Kort na het einde van Wereldoorlog I, werd door de Nederlandse krijgsmacht een Duitse Ehrhardt pantserwagen aangekocht.

Omstreeks 1920 werd dit voertuig door de Siderius-fabriek ten behoeve van de Koninklijke Landmacht van een nieuwe toevenbouw voorzien. De opbouw was naar de huidige maatstaven zeer hoog en het voertuig werd dan ook in de soldatenmond de „potkachel” genoemd.

Het moet als bewapening een 60 mm kanon hebben gehad, dat uit de achterzijde van het voertuig stak. In de draaibare toren kon een mitrailleur worden gemonteerd. De thans nog in Vught wonende heer S. de Haan, in het begin van de twintiger jaren verbonden als hoofdmonteur aan de Artillerie-Inrichtingen „de Hembrug”, kan zich nog herinneren dat deze pantserwagen voor onderhoudsbeurten naar de „Hembrug” werd gebracht. De motor van deze „Ehrhardt” kon slechts worden gestart met behulp van een zware slinger. Slechts een drietal personen in de krijgsmacht, waaronder de heer de Haan, waren in staat het voertuig te besturen. Het voertuig werd dan ook vrijwel niet gebruikt. De bemanning bestond uit 3 à 4 personen. Het gewicht bedroeg hoogstwaarschijnlijk rond de 8 ton en de maximumsnelheid was ± 50 km per uur hebben bedragen.

Renault-tanks

Tussen 1925 en 1936 werden voor de Landmacht twee lichte Franse tanks aangeschaft, beide van hetzelfde merk, nl. Renault, maar elk van verschillend type, nl. van 1917 en van 1935. Het eerste type woog bijna 7 ton, haalde een snelheid van 8 tot 12 km en was voorzien van een 37 mm halfautomatisch kanon. Het tweede type had een gewicht van 12 ton, haalde 18 km per uur en voerde een 47 mm halfautomatisch kanon.

Met beide tanks werd druk gedemonstreerd en geëxperimenteerd. Helaas werd al te nadrukkelijk gewezen op wat die tank niet kon, al waren er officieren die toen reeds het grote belang van de tank ook in Nederlands terrein inzagen.

Uit rapporten en ingewonnen informatie, is mij allengs duidelijk geworden, dat de hogere legerleiding uit de twintiger en dertiger jaren er van overtuigd was dat hier te lande de tank — op een enkel hoger gebied na — volledig ongeschikt was voor het inzetten in het Nederlandse gevechtsterrein.

Het tankvraagstuk tussen 1916 en 1940 is echter een hoofdstuk apart in de militaire geschiedenis, zowel in Europa, Amerika, Azië, alsook in Nederland.

Hierop zal uitvoeriger worden teruggekomen in een der volgende nummers van „Armsamentaria”.

Pantserwagen van de tekentafel

Gelet op het reeds toenmaals in vergelijking met de andere West-Europese landen uitgebreide Nederlandse wegnnet, is men echter wel overgegaan tot het aanschaffen van pantserwagens.

Omstreeks 1933 heeft de Siderius-fabriek een pantserwagen voor de Koninklijke Landmacht ontworpen; dit ontwerp dat zou worden geplaatst op een 6 x 4 Austro-Daimler chassis, is echter niet gerealiseerd en kwam derhalve niet verder dan de tekenafel.

„Koekblikjes”

Omstreeks dezelfde jaren, vervaardigde de „Hembrug” onder leiding van de oud-officier der Artillerie J. Wijnman, een soort pantserwagen. Deze bestond uit een carrosserie van staalplaten, gemonteerd op een 6-wielig onderstel van Morris. In het totaal werden drie van deze pantserwagens, welke een koepel hadden, aange- maakt. Zij droegen de namen van Buffel, Bison en Wisent. De bewapening bestond uit een of meer mitrailleurs. Het geheel zag er uit als een ietwat taps toel- opend koekjesblik. Bij de onlusten te Amsterdam, in de zomer van 1934, werden deze pantserwagens ingezet en bleken voor dit doel deugdelijk te zijn, vooral in de nauwere straten, waar de bereden politie gevaarlijk hinder ondervond van omlaag geworpen stenen, huisraad en ander materiaal.

Deze „Wijnman”-pantserwagens hebben tot 1940 dienst gedaan en zijn na de capitulatie vernield of in Duitse handen gevallen.

Echte pantserwagens

Eind 1934 werd besloten over te gaan tot de aanschaf van een eskadron (echte) pantserwagens, bestaande uit twaalf voertuigen. Deze pantserwagens werden vervaardigd bij de „Gammale Lansverk”-fabrieken te Karlskrona in Zweden. De koepel en het kanon werden betrokken van de firma Bofors, eveneens in Zweden. Het chassis en de motor werden geleverd door de Mercedes-Benz fabrieken te Mariënfelde. De reeds eerdergenoemde S. de Haan, werd o.a. voor een aantal maanden gedetacheerd te Mariënfelde en Karlskrona.

In samenwerking met enkele Zweedse deskundigen werd de gehele pantseropbouw tot de kleinste onderdelen toe uiteengenomen en gefotografeerd. Op deze wijze konden op korte termijn de zo noodzakelijke detaillijsten worden vervaardigd. Het zelfde geschiedde met de onderhoudsgereedschappen. De luitenant Jelgersma werd gedetacheerd bij Bofors om studies te maken van het geschut. Deze serie pantserwagens werd in de Koninklijke Landmacht opgenomen als de Paw. 36. Het gewicht bedroeg 6 ton en de bemanning bestond uit drie koppen. De Ritmeester H. Wilbrennink werd belast met het commando over dit eerste eskadron. Om zich te bekwaamen voor dit toenmaals in Nederland onbekende onderdeel, werd hij voor enige tijd gedetacheerd bij een opleidingsseenheid van de z.g. „Schnelle Truppen” te Munster in Westfalen.

Pantser-eskadrons

Het eerste eskadron pantserwagens werd opgenomen in de organisatie van het wa- pen der cavalerie. Van de bestaande huzaren-regimenten werd beroepspersoneel

aangetrokken, dat werd omgeschoold bij het korps motordienst in de Ripperda- kazerne te Haarlem. 1 April 1936 gold als officiële oprichtingsdatum van het eskadron en op die dag marcheerde, of liever gezegd reed, het eskadron van de „Hembrug” naar 's Hertogenbosch waar het in garnizoen kwam te liggen.

In de zomer van 1938 werd overgegaan tot het oprichten van een tweede eska- dron pantserwagens. Deze pantserwagens hadden geen Mercedes-Benz chassis, maar werden voorzien van een „Büssing”-onderstel.

Dit pantservoertuig werd in de krijgsmacht opgenomen als pantserwagen type M 38. Het front-aanzicht van deze pantserwagen week sterk af van de Paw. 36. Ook was het gewicht groter; dit bedroeg rond de 8 ton. Dit tweede eskadron kwam in garnizoen te Amersfoort en werd gelegerd in de huidige Bernhard-ka- zerne, die speciaal voor dit onderdeel was gebouwd. Het commando werd ge- voerd door de toenmalige Ritmeester ... Bruinier.

Zowel de Paw. 36 als de M. 38 hadden als nadeel dat zij niet beschikten over een stalen bodem. Derhalve waren zij aan de onderzijde zeer kwetsbaar.

Ook stonden deze pantserwagens vrij laag bij de grond en waren naar verhouding te lang, hetgeen de terreinvaardigheid niet ten goede kwam.

Beide Paw-modellen hadden een bemanning van vijf koppen en wel:

- een commandant
- een richter
- een hoofd-chauffeur
- een schutter
- een chauffeur-schutter

Het voertuig had een hoofd-chauffeur, aangezien in bijzondere omstandigheden de achter-schutter (chauffeur-schutter) de besturing van het voertuig kon overnemen. Het voertuig reed even gemakkelijk voor- als achteruit. De achter-schutter (chauf- feur-schutter) bediende uitsluitend het stuur, koppeling en rem.

Een aantal oud-huzaren, behoord hebbend tot deze pantserwagen-eskadrons wis- ten mij nog te vertellen, dat de konstruktie van het stuurwiel gedurende het rij- den dusdanig was, dat het onderhands moest worden vastgehouden. De eerste dag was dit enigszins moeilijk, doch men wende vrij snel.

Rond het uitbreken van de mobilisatie in 1939, werd aangevangen met de op- richting van een derde eskadron, dat helaas door het uitbreken van de oorlog op 10 mei 1940 niet op sterkte is gekomen.

Nederlands fabrikaat

Dit eskadron werd uitgerust met een voor die tijd revolutionair type pantserwa- gen, welke was vervaardigd door de Daf-fabrieken te Eindhoven. Het voertuig was opgebouwd uit een chassisloze konstruktie en de toegepaste wijze van plaat- sing van de motor en de transmissie-organen, maakten een doelmatiger indeling van het interieur mogelijk dan die van de Paw. 36 en 38.

Door het ontbreken van een chassis konden zowel gewicht als lengte belangrijk worden verminderd. De motor was achterin geplaatst, naast de plaats van be- stuurder. De voor-bestuurder en de mitrailleur-schutter naast hem, behoefden dus niet over een lange motorkap heen te kijken en hadden een vrijer uitzicht over

het terrein. De motor was van binnenuit toegankelijk, zodat kleine storingen konden worden verholpen, zonder dat de bemanning zich aan vijandelijk vuur behoefde bloot te stellen.

Deze Paw's werden bemand door vier à vijf personen. Een klein aantal van deze pantserauto's, die hun tijd verre vooruit waren, werd als type Paw, 39 bij de krijgsmacht ingedeeld.

De „Carden Loyd Carriers”

De beschikbare plaatsruimte, welke in deze publicatie ter beschikking is gesteld, staat niet toe dieper op de organisatie en de inzet gedurende de mobilisatie 1939-1940 en de daaropvolgende oorlogshandelingen in te gaan. Wel wil ik nog een ander gepantserd voertuig memoreren, waarvan de Nederlandse krijgsmacht in 1935 een vijftal aankocht en wel de Engelse „Carden Loyd Carriers”.

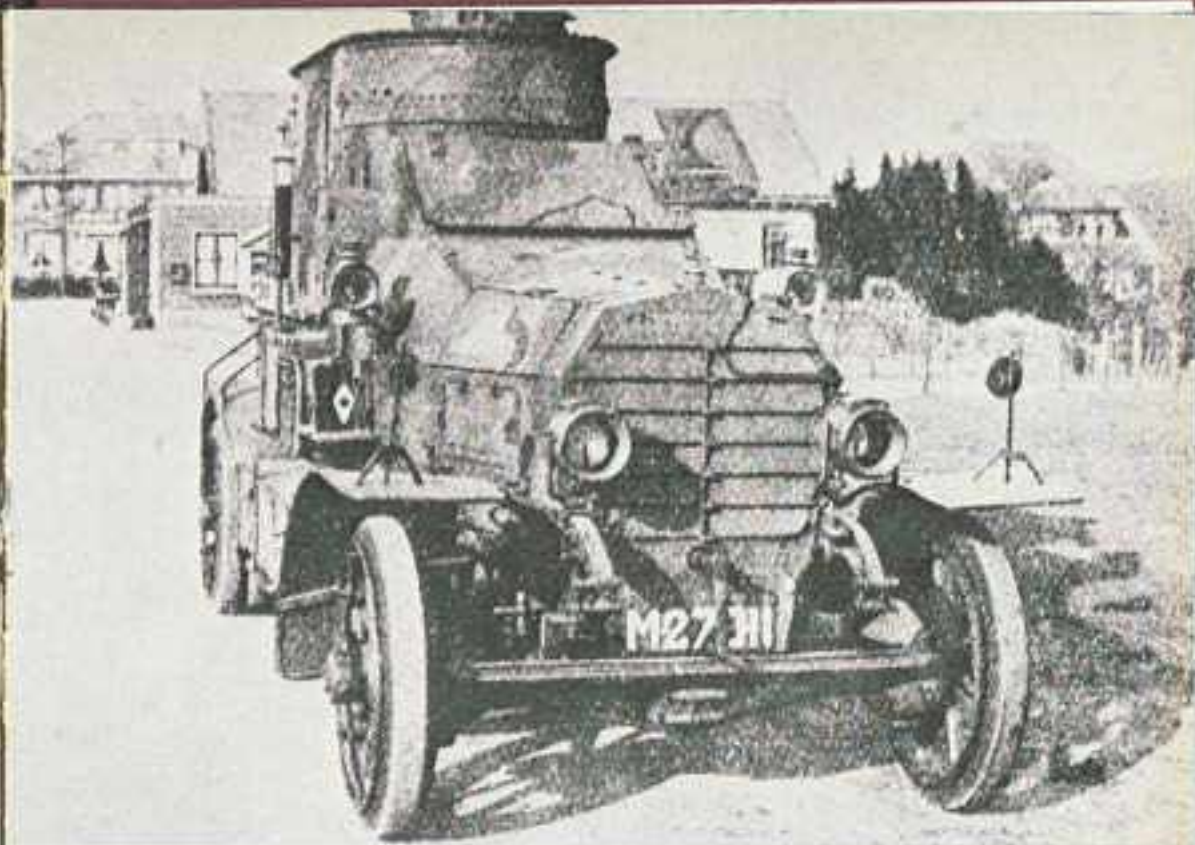
Dit type was de voorloper van de Universal carrier, d.w.z. van de roemruchte „brencarrier” uit de Tweede Wereldoorlog. De „Carden Loyd Carrier” was in tegenstelling tot de „brencarrier” van boven niet open. Zij was voorzien van twee pantserdeksels. Deze vijf „Carden Loyd Carriers” waren als peloton ingedeeld bij het Korps Rijdende Artillerie te Arnhem. Zij droegen de namen van Jaguar, Panter, Poema en Lynx. De Lynx was het commandovoertuig en werd door de troep aangeduid met de bijnaam „Lijn 10”.

De voor-oorlogse „Carden Loyd Carrier” was een produkt van de Vickers' Armstrong-fabrieken in Engeland. Een van de oogmerken waarvoor het was ontworpen betrefte de aanvoer van munitie van de eigen Artillerie door ruw terrein, hetwelk onder vijandelijk vuur lag. Achter de „Carrier” kon nl. een gepantserd bakwagentje, eveneens van rupsbanden voorzien, worden aangehaakt.

Door de bewapening (een zware mitrailleur) en de bepantsering, kon het voertuig ook offensief worden ingezet tegen lichte weerstanden. Het gewicht van de „Carden Loyd Carrier” bedroeg slechts $\pm 1\frac{1}{2}$ ton. Voorzover niet vernietigd, viel na de kapitulatie al het pantsermateriaal in Duitse handen. De Duitsers waren zeer gebrand op de Paw. 39.

Volgens mededelingen van oud-gedienden zouden de Duitsers kort na de inval een tweetal dezer voertuigen bij Scheveningen uit het water hebben gehaald en daarna hebben meegenomen.

De Paw. 36 en de Paw. 38 zijn door eenheden van de Duitse militaire politie nog gebruikt tegen partizanen in de Oekraïne rond de jaren 1942-1943.

Boven:
Ehrhardt pantserwagen (1920) met gewijzigde (nederlands) bovenbouw. Uitrusting met 80 pk motor, vierwiel-aandrijving en dubbele besturing.

Onder:
Auxiliaire pantserwagen van de „Busfel“-klasse, roepnaam „Loekblik“. Stalen casco op Morris onderstel. Doed o.m. dienst als hulpwagen van de opruimpolitie. Uitrusting: 4 mitralieus (4 schietgaten) en dubbele besturing.

Bezon:

Corden Lloyd Carrier. Licht rupsband-waartwag (1½ ton), ontworpen en gefabriceerd door de Vickers-Armstrong fabriek in Engeland. In feite lichte artillerie-trekker en munitie-carrier. Licht gepantserd (2 pantserschichten). Bewapend met 1 mitrailleur.

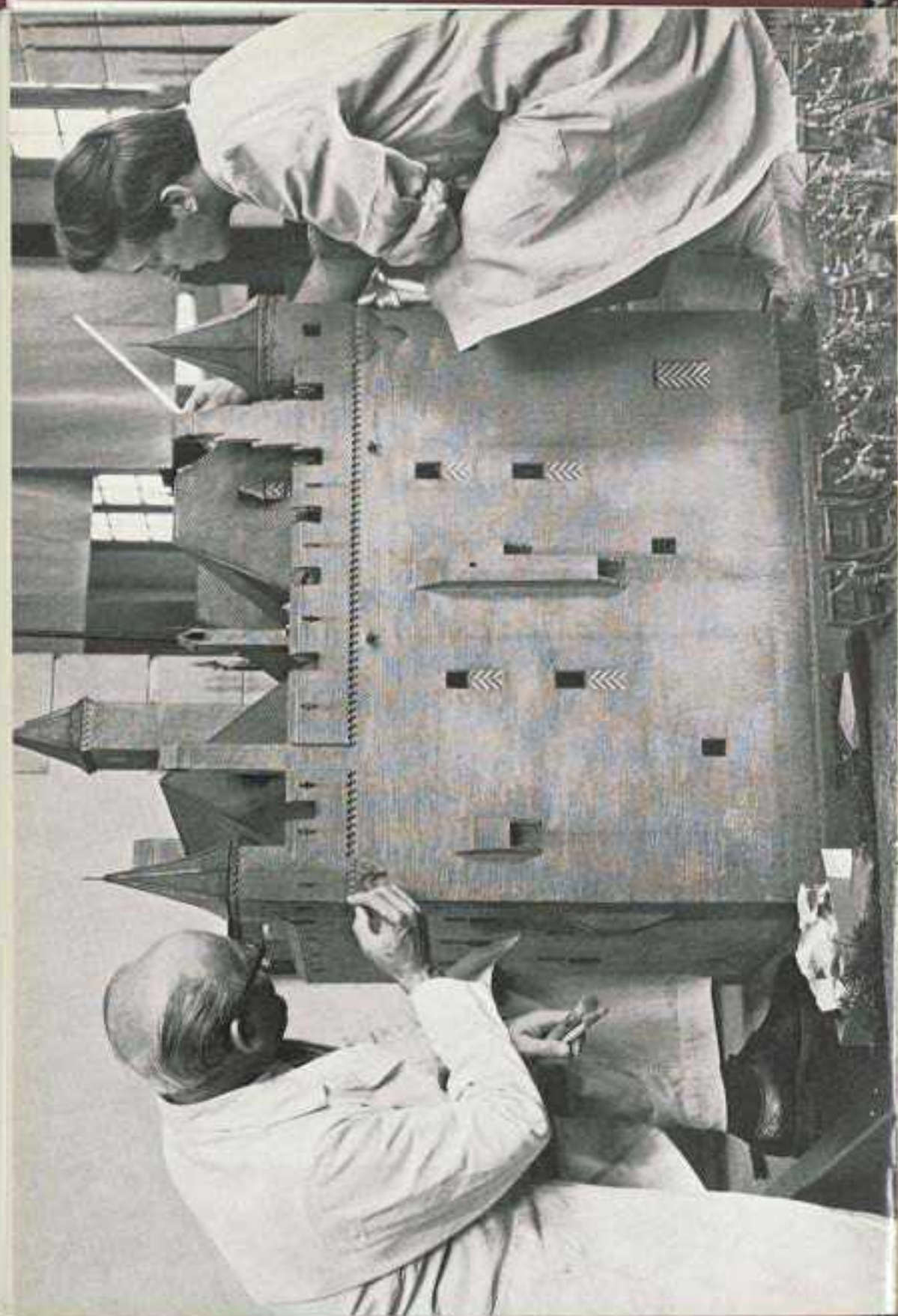
Onder:

Middelbare pantserwagen, door de zwerdse fabriek uitgebracht als „Landveer 181“ en bij de nederlandse landmacht ingedeeld als „Paw M 36“. Bemanning 4-5 personen. Bewapening: 1 kanon van 4 cm Paw, 3 mitrailleur M 20 Paw nr 2 (7,9 mm). De brandstof was toereikend voor 200 km op verharde weg. Motor 6 cyl. met inhoud van 3,69 l en max. vermogen van 78 pk bij 2700 toeren. Snelheid 60 km per uur. Mogelijkheid tot montage van „halftraps“ voor terrain-tractie.

Pantserwagen M 39 (fabr. DAF - Eindhoven). Deze wagen, in 1939 in dienst gesteld, maakte deel uit van het 3e Escadron pantserwagens, met standplaats 's Gravenhage. Bewapening en toren zijn identiek met de Landveer 181 (M 36). Het vrijdragende (chassisloze) casco was een originele DAF-constructie.

Afwerking van de maquette van kasteel „De-Doornenburg” door de modelleers van het Legionsmuseum, de heren J. Bos en C. Braat.

Modernisering Legermuseum

door A. C. Paardekooper

In het zakelijk verslag betreffende de in het voorgaande jaar verrichte technische werkzaamheden werd bereids uiteengezet waarom de modernisering der expositie te Leiden niet die omvang kon hebben zoals in de voorgaande afleveringen van Armamentaria kon worden vermeld.

Desondanks vonden toch verbeteringen plaats die waard zijn te worden gememoreerd.

Gebouw 1658

De zeer fraaie hall met de monumentale opgang naar de Regentenkamer kon geheel worden overgeschilderd; al het houtwerk — met uitzondering van de eikenhouten trap en lambrizing — in een fraaie tint groen, de muren in gebroken wit.

Ook in deze hall werden de moer- en kinderbalken door zware omkokerde verticale balken gestut, die ongeschilderd storend werkten.

De met zorg uitgevoerde beschildering heeft dit bezwaar vrijwel kunnen wegnemen, zelfs zo, dat zij, die deze hall niet kennen, van mening zijn dat de constructie steeds zo is geweest.

Het hoofd van de Technische Dienst, de Heer Vermond, heeft voor deze ruimte passend meubilair ontworpen — geheel gebaseerd op de bekende 17de eeuwse modellen — dat door de Heer van Gent op een even voortreffelijke wijze werd geconstrueerd; het meubilair omvat een grote tafel met een bladmaat van 100 x 200 cm, een daarbij passende bank van eveneens 200 cm, benevens een viertal kleinere banken. De uitvoering vond plaats in zeer zwaar eikenhout, hetgeen er mede toe heeft bijgedragen het bijzondere cachet dezer hall te accentueren.

In het midden van de hall werd een stijlzuivere koperen kaarsenkroon geplaatst met 18 armen; tegen de scheidingswand van zaal VII — boven de kleine ramen — een drietal grote portretten, geschilderd door van Ravesteyn, voorstellende officieren van Prins Maurits, welke portretten links en rechts worden geflankeerd door rekken met blanke wapens (cavalerie, ± 1830).

Achter de grote eiken tafel werd een recent verworven schilderij van Hoyneck van Papendrecht geplaatst, „Nederlandse linie-infanterie op manoeuvre” (1885).

Een vloertapijt, van gelijke kleur als die op de trap naar de Regentenkamer — een niet te zware tint rood — verfraait de herinrichting dezer imponerende hall.

Boven de deur naar zaal X werd een bord geplaatst met de navolgende versregels:

T EYGE ERF BLYF ICK GHETROU
EN SAL MYN HUYS EN KINT EN VROU
MET AL MYN KRAGT BEHOEDEN:
IN HOOGE LOGT 'T ROOT WIT BLAU
DER VAAD'REN GRONT BLYF ICK GHETROU:
BEHOED GY HEER 'T GOEDE!

Evenals het bijzonder geslaagde meubilair werd ook dit bord in eigen beheer vervaardigd; 17de eeuwse tinnen schenkkannen, borden en kroezen, benevens een zware koperen altaarkandelaar dragen er toe bij de hall een geheel eigen sfeer te geven, die, nog versterkt door het zachte kaarslicht, de vervlogen eeuwen bijna tastbaar doen zijn.

Doorgang naar binnenplaats oude gebouw

Deze, een weinig stiefmoederlijk bedeelde doorgang, uitkomend op de oude binnenplaats met de Renaissance-kolonnade werd eveneens in eigen beheer geheel geschilderd in de reeds in de hall toegepaste kleuren.

Zaal III. (Gebouw 1658)

Hoewel nog geen feitelijke herinrichting kon plaatsvinden werden wel een tweemaal belangrijke objecten bijgeplaatst, die in hoge mate de belangstelling van zeer velen hebben weten te trekken, t.w. een groot tableau met de fraai geëncadreerde reconstructietekeningen der zich thans in het museum bevindende gerestaureerde 18de eeuwse Franse compagnievlagen — trofeeën uit de spaanse successie-oorlog — benevens een bijzonder fraai gekleurd exemplaar van de vermaarde „vaandelplaat” van Anna Beek, gegraveerd in 1708.

De toelichtende teksten zijn van de hand van Drs. J. G. Kerkhoven, die eveneens de omvangrijke documentatie verzorgde, de Heer C. Boode vervaardigde de prachtige aquarellen, die ten dele in „Armamentaria II” konden worden gepubliceerd.

Mej. O. Gravemeyer aquarelleerde in maandenlange uiterst minutieuze arbeid, na grondige voorstudie van de Heer Kerkhoven, de grote vaandelkaart van 1708.

Het tweede spectaculaire object is een magnifiek schaalmodel van het kasteel „de Doornenburg”, gelegen aan de Linge nabij Nijmegen.

Dit zeer grote model werd in 1964 na zo accuraat mogelijke opmetingen vervaardigd door de Heer J. Ipey, verbonden aan de Rijksoudheidkundige Dienst te Amersfoort.

Het uit de 13de eeuw daterende kasteel werd tot 1847 bewoond, waarna het, prijsgegeven aan de weersinvloeden, vrij snel tot een ruïne verviel.

8 september 1936 werd de „Stichting tot behoud van de Doornenburg” opgericht en reeds een jaar later kon met de restauratie, die tot het najaar van 1941 heeft geduurd, worden begonnen.

Deze restauratie kon als buitengewoon geslaagd worden beschouwd en groot was de ontsietenis toen slechts enkele jaren later, in maart 1945, het prachtige complex — zonder de geringste noodzaak — door de terugtrekkende duits Wehrmacht zinneloos werd opgeblazen.

Nauwelijks een jaar na beëindiging van de oorlog werd besloten het indrukwekkende kasteel te herbouwen; als een ware Phoenix is de Doornenburg uit de puinhopen herrezen. Een groots werk, waaraan de naam van de oprichter van de Stichting tot behoud van de Doornenburg, Dr. J. H. van Heek, tot in lengte van dagen zal blijven verbonden.

De verleiding is groot verder uit te wijden over de zo interessante bouwgeschiedenis, het verloop van de 2 herbouwperiodes, de inrichting van het kasteel, etc., hetgeen echter ver buiten het kader van dit beperkte verslag zou vallen.

Volstaan moge worden met te vermelden dat, dank zij bemiddeling van de Heer

drs. R. B. F. v. d. Sloot, conservator van het Nederlands Legermuseum en hoofd van de afdeling II (oude wapens), het model in bruikleen kon worden verworven.

Het model werd op een verhoging van 85 cm geplaatst, het omringende „terrein” werd verbreed, zodat de totale afmetingen thans 600 x 450 cm bedragen.

Gedurende enige maanden heeft de Heer J. Bos, modelleur van het museum, hierbij terzijde gestaan door zijn assistent, gearbeid aan een even verantwoorde als weldoordachte „finishing touch”; het hout van muren en daken verdween en veranderde in „steen” en „tinnen”, een veel geduld en vakbekwaamheid vereisende taak. Het resultaat — vide de afbeeldingen — kan als zeer geslaagd worden beschouwd.

Voor zover bekend werd „de Doornenburg” nimmer belegerd. Ten einde de vele bezoekende scholen enigermate een indruk te kunnen geven hoe een aanval en een verdediging in de 13de en 14de eeuw plaats vonden werd een groot aantal figuren in- en om het model geplaatst, waardoor een sterk instructief en aansprekend beeld werd verkregen.

Het behoeft dan ook geen verwondering te baten dat van dit „aanschouwelijk geschiedenisonderricht” in een verheugende en toenemende mate gebruik wordt gemaakt.

Addendum

Bij het ter perse gaan van deze vierde aflevering van „ARMAMENTARIA” (1969) kon met voldoening worden geconstateerd dat de participatie van het Legermuseum in „Musement” (een gezamenlijke presentatie van een 150-tal nederlandse musea in de Irene-hal van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht in de periode van 19 juni tot en met 13 juli 1969) alleszins een succes is gebleken. Het aantal bezoekers van „Musement” bedroeg ruim 70.000.

Gemeend werd aan deze participatie, waarvoor reeds medio 1968 de voorbereidende werkzaamheden een aanvang namen, prioriteit te moeten verlenen boven een intensivering van de modernisering van het Legermuseum omdat de deelname aan „Musement” een unieke gelegenheid bood het Legermuseum niet alleen een landelijke bekendheid te geven, mede door toedoen van de publiciteitsmedia, maar ook om een bepaalde mate van tegenzin bij bepaalde groeperingen der bevolking ten aanzien van het leger en gevolgelijk van het Legermuseum te neutraliseren.

Kinderen . . in 't geweer

samenstelling: J. van der Meij
redactie: Drs. J. W. A. van Eijk

Een der jongste wetenschappen is de polemologie, de leer, de wetenschap van de oorlog (grieks: polemos = oorlog, logos = leer). De polemologie tracht o.m. het phenomeen, het verschijnsel „oorlog” te verklaren. Is de oorlog iets als een natuurramp, welke periodiek schijnt terug te keren, of iets als een onontkoombaar kwaad, dat de mensheid overvalt en haar decimeert?

Even duister als het phenomeen „oorlog” (nog) is, even duister is ook de ethymologische herkomst, de oer-betekenis van het woord „oorlog”. Een plausible veronderstelling is dat het woord is afgeleid van het oud-hoogduitse „urliugi”, hetgeen betekent „de situatie welke ontstaat bij het schenden van een verdrag”.

De nog jonge wetenschap als de polemologie zal ook de evolutie moeten ontvouwen van het „gevecht-van-man-tegen-man” naar de „totale oorlog”, welke de laatste wereldoorlog, W.O. II, zo bijzonder kenmerkte en waaraan ook de vrouwen en kinderen zulk een uitzonderlijk hoge tol moesten betalen.

Het „krijgsbedrijf” is niet langer een „mannen-aangelegenheid” een exclusieve bezigheid van martiale figuren. Ook in voorgaande eeuwen was zulks al niet meer het geval. Ook, zelfs het kind, evenzeer in ons land als in het voormalig Nederlands Oost-Indië, werd bij het krijgsumoer betrokken.

Uiteraard mag daarbij het maatschappelijk patroon van de corresponderende tijd niet uit het oog worden verloren.

Het Haagse Binnenhof als kinder-legerplaats

In Nederland wordt de jeugd nauw bij het krijgsgeschiedenis betrokken ten tijde van Koning Lodewijk Napoleon (1806-1810).

De Franse Keizer, broer van Koning Lodewijk, had een voortdurende behoefte aan verse manschappen. Zo werden in ons land de toekomstige soldaten gerekruteerd uit de wees- en armenhuizen en geformeerd tot korpsen „Koninklijke Kweekelingen”.

De allerjongsten, die nog geen (echte) wapens konden hanteren, werden met een houten sabel „uitgerust” en kregen de naam „pupillen”. Hun „uniform” bestond uit een grijs busje, een grijze Iskens broek en slobkousen.

De groteren, „véliten” genaamd, waren wel bewapend en droegen de witte uitmonstering van de infanterie.

Al deze aspiranten-soldaten werden gekazerneerd in . . . het Haagse Binnenhof. De dagindeling van deze „kweekelingen” zal de jeugd-van-nu ongeloofwaardig voorkomen.

De reveille vond in de zomer om 4 en in de winter om 6 uur plaats. Degenen die waren aangewezen om „piepers te jassen” of wortelen te schrappen, werden zelfs twee uur vroeger uit hun droom geholpen. Na de reveille gingen de jongens gezamenlijk naar de kelders, welke als wasgelegenheid waren ingericht. Hadden zij zich, zo goed en kwaad als het kon gewassen, dan moesten zij zich melden bij de korporaal van hun escouade, die hen opwachte met vier handdoeken en vier kammen.

Het déjeuner bestond uit havergort en werd genuttigd in een van de kweekelingen-zalen, waar eerst één der jongens het gebed-voor-het-eten opdreunde. Als allen zijn gebed met „amen” hadden beantwoord en de onderadjutant „smakelijk

Koninklijke Kweekeling ten tijde van het Koninkrijk Holland (1806-1810); reproductie naar een tekening in het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage bevindende aquarel.

eten, kinderen" had gewenst, vlogen alle lepels tegelijk in de bak met havergrout om een sliert van het meer massieve vel op de pap te bemachtigen.

Het (middag)diner bestond „afwisselend" uit aardappelen met groente en vlees of uit snert met spek.

En 's avonds schafte de pot... karnemelkse pap.

De eerlijkheid gebiedt ons te zeggen dat aan het ontbijt nog één snede was toegevoegd. Maar hieraan ging wel een ceremonie vooraf. Het ancedje brood werd tegelijk met de voor de pap benodigde lepel reeds 's morgens vroeg na de eerste inspectie uitgereikt, maar van het brood mocht niet eerder worden gegeten, voordat men aan tafel was. Om de zekerheid hiervan te garanderen, werd daarom vóór het ontbijt eerst nog gecommandeerd: „brood omhoog". Wee degene die zich niet had kunnen beheersen. De sanctie was niet mis: allereerst was er de plak of het touwtje en 's nachts wachtte de booswicht een pikdonker kamertje.

Er moest echter voor het dagelijks brood ook worden gewerkt. De ochtenduren werden doorgaans besteed aan exercitie op de Maliebaan. De ouderen liepen met de Grenadiers mee, de jongsten wisselden het marcheren en hardlopen af met slootje springen en haasje-over. Na het middageten mocht er twee uren lang op het Binnenhof naar eigen goeddunken worden gespeeld, maar nooit buiten de poorten. Dat mocht alleen op de eerste zondag van de maand, wanneer permissie werd gegeven de stad in te gaan.

Elke avond om negen uur werden de lichten gedooft en was het radikaal uit met de pret. Dat mocht dan ook wel, want enkele uren later begon het feest opnieuw. Dat niet alle jongens dit feest konden appreciëren, bleek wel uit de vele gevallen van desertie. Meer dan eens zagen de Hageenaars hoe een aantal jongens met touwen aan elkaar gebonden naar het Binnenhof werden teruggeleid. Deserteerde een jongen voor de eerste maal, dan kreeg hij provoostraf.

Was hij recidivist, dan werd hij successievelijk voor één, twee of drie maanden aan de kruiwagen gesloten en vond hij 's nachts zijn onderkomen in een der torens van de loterijzaal.

Rest ons nog te vertellen, dat het de grote Keizer alleen om soldaten te doen was. Het leren lezen en schrijven werd voor de „Koninklijke Kweekelingen" als overbodige luxe beschouwd. Het hanteren van wapens was het enige verplichte leervak.

Er werden geen tranen geplengd, toen op 17 juni 1809 de korpsen „Koninklijke Kweekelingen" werden opgeheven en de „oudjes" onder de jongens bij de Garde-Grenadiers werden ingedeeld.

„Het heeft den Koning behaagd..."

Na de Napoleontische tijd was het Koning Willem II die de status schiep van „regimentskinderen". In onze oren heeft deze benaming een min of meer pejoratieve klank. In 1841 evenwel vormden deze regimentskinderen een jeugdige elite in het leger.

Zij werden ingeluid bij een Koninklijk Besluit van 7 augustus 1841: „Het heeft den Koning behaagd bij besluit van den 1sten dezer, no. 56, te bepalen dat voortaan bij de korpsen van het leger in eene aan dat besluit gehechte tabelle aange-

duid, in de verzorging zal worden voorzien van eenige kinderen van militairen beneden de rang van officier, die den naam van regimentskinderen zullen voeren". Als regimentskinderen konden in aanmerking komen, wettige kinderen van in werkelijke dienst zijnde militairen beneden de rang van officier. De leeftijds-grenzen waren gesteld van 10 tot 16 jaar en bij voorkeur werden kinderen aangenomen van militairen die zich hadden onderscheiden door een goed en zedelijk gedrag, ijver en dienstbetrachting. Kinderen van verdienstelijke soldaten hadden prioriteit; daarna kwamen die van verdienstelijke korporaals en tenslotte die van verdienstelijke onderofficieren in aanmerking.

De regimentskinderen bleven bij hun ouders. Voor de dienst vormde dit geen bezwaar, omdat de meeste gehuwde militairen binnen de kazerne woonden. Als de ouders van een regimentskind mochten komen te overlijden, dan werd hij ondergebracht bij „brave" gehuwde soldaten, korporaals of onderofficieren.

Op hun zestiende verjaardag werden de kinderen bij het leger ingedeeld als soldaat, tamboer, hoornblazer of trompetter.

Behalve aan hun lichamelijke opvoeding werd ook gedacht aan hun geestelijke vorming. Zij ontvingen onderricht in schrijven, lezen en rekenen. Aan elk regimentskind werd dagelijks toegekend 25 cents, waarvan werd besteed:

5 cent voor brood,

12 cent voor verdere voeding en

8 cent voor het repareren en vernieuwen van schoeisel en linnengoed, alsmede voor de aankoop van schrijfbehoeften, zoals leien en griffels.

Tenslotte mag niet onvermeld blijven, dat bij het verstrekken van „campagne-vivres" (rantsoenen te velde) aan de regimentskinderen geen jenever mocht worden uitgereikt!

Pupillen in het (voormalig) Nederlands Oost-Indië

Bij het toenmalige NIL (Nederlands-Indische Leger) was het de Europese soldaat geoorloofd zich ter zijde te laten staan door een inlandse huishoudster. Begrijpelijkwijze bracht dit consequenties met zich mede. In het kampement vormde zich een grote kinderschaar. Het was met deze kinderen en hun toekomst diep treurig gesteld.

Uit sociale beweging nam de luitenant-kolonel Von Lutzow, die in 1845 het bevel voerde over het geheel uit Europeanen bestaande 4e Bataljon (seder 1836 gelegerd in het kampement Gedong-Kebo) het initiatief tot de oprichting van een Korps „Pupillen" te Gombong. Dit initiatief vond weerklank bij de officieren van het garnizoen, die vrijwillig één dag van hun maandelijke traktement voor de pupillen afstonden. Het pleit voor het hoogstaande karakter van deze heren in een tijd, nu 125 jaar geleden, waarin sociale voorzieningen nog „terra incognita" waren.

Voor de opleiding en opvoeding van de kinderen boven de vijf jaar werd een gedeelte van de kazerne gereserveerd. Eén sergeant-majoor werd met het toezicht en het onderwijs belast dat bestond uit schrijven, lezen en rekenen. Ook aan de

militaire opleiding der kinderen werd niet minder zorg besteed. Men liet de kinderen met kleine houten geweren exerceren en gaf hun zelfs scherm-onderricht.

Net als „echte" soldaten ontvingen zij hun voeding uit de gemeenschappelijke menage. Hun kleding werd vervaardigd uit afgeschreven uniformkledij.

Het unieke experiment, waartoe Von Lutzow het initiatief had genomen, ontving allerwege goedkeuring en instemming en trok tenslotte de aandacht van hogere autoriteiten, in het bijzonder van generaal-majoor Baron van Gageren die aan de Regering het voorstel deed aan het experiment een officiële status te geven.

Na veelvuldige correspondentie tussen het Departement van Oorlog, de Gouverneur-Generaal Rochussen en het Opperbestuur, werd bij Koninklijk Besluit van 28 oktober 1847, nr. 110, de oprichting bevolen van een korps „Pupillen". Alleen kinderen van Europese afkomst in de leeftijd van 7 tot 10 jaar werden aangenomen. Zij verbleven tot hun 18e jaar bij het korps om daarna met een tienjarige verbintenis over te gaan naar het Nederlands-Indische Leger.

Over ontspanning hadden de pupillen niet te klagen. In de avond-uren, bij het licht van sierlijke kroonlampen, konden zij zich vermaken met een toverlantaarn, er was een poppenkast en er waren diverse gezelschapsspellen ter beschikking.

In de bibliotheek stond een draaiorgel dat tussen de lessen door mocht worden „gehanteerd". In de bibliotheek waren ook de knickers en de tollens opgeborgen, welke zij ontvingen bij goed gedrag.

De pupillen hadden een lange dagtaak. 's Morgens om half vijf was het reeds opstaan geblazen en de welverdiende nachtrust begon 's avonds om half negen.

Daartegenover stond een uitstekende voeding. Om zes uur 's morgens kregen de kinderen hun ontbijt dat bestond uit brood, boter en koffie met een toespijs.

Om elf uur volgde een tweede ontbijt, bestaande uit rijstbroodjes en een kop runderbouillon. Het middagmaal van één uur was zeer appetijtelijk en bestond uit rijst, vlees, sator of kerrie en vruchten.

Het avondderen kregen de jongens om zes uur, eveneens een rijstmaaltijd, welke werd afgewisseld met vlees en eierspijzen.

Het oorspronkelijk initiatief van de luitenant-kolonel Von Lutzow en het paedagogische werk van het kader van het Korps „Pupillen" werden beloond met het feit, dat uit dit korps niet alleen vele uitstekende onderofficieren maar zelfs officieren werden gerekruteerd.

Koning Willem III:

Beschermer van de Pupillen-school in Nederland

De gunstige resultaten van het militaire sociale experiment in het voormalige Nederlands Oost-Indië, werkte blijkbaar inspirerend op het moederland. Immers, ook in Nederland zelf werd in 1877 een Pupillen-Korps opgericht voor jongens, die voorbestemd waren voor de krijgsmacht. De school voor deze pupillen, de Pupillen-School was te Nieuwersluis gevestigd.

Deze school was hoofdzakelijk bestemd voor jongens van behoeftige ouders, die niet in staat waren hun kinderen een behoorlijke opvoeding te geven.

Het maximum aantal leerlingen van de school was vastgesteld op 250. De leeftijdsgrens lag tussen de 12 en 14 jaar. De jongens kregen een goed onderricht, dat bestond uit lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.

De militaire opleiding omvatte kennis van de militaire reglementen, exercitie, schermen, gymnastiek, zwemmen en (typisch Nederlands) ... schaatsenrijden!

De pupillen verlieten de school vóór hun zestiende jaar en gingen dan over naar het Instructie-Bataljon of de Artillerie-Instructie-Compagnie dan wel als tamboer of hoornblazer naar een der korpsen.

De soldij van de pupillen bedroeg f 0,30 per dag.

Koning Willem III gaf blijk van bijzondere belangstelling voor deze Pupillen-School. Op 8 februari 1877 nam hij het beschermheerschap van de school op zich. In zijn tijd voorzag de school in een werkelijke behoefte, ontstaan door de sociale structuur in de tweede helft van de 19e eeuw. Bij het expiteren van deze behoefte, werd bij Koninklijk Besluit van 11 november 1895, Nr. 23, de Pupillen-School opgeheven.

Afdeling I

„Oude Wapens” (vroege middeleeuwen tot 1840)

Aankoop:

Bajonet voor dubbelloops jachtgeweer, eind 18e begin 19e eeuw.
100 plastic figuren, bestemd voor maquette van het Kasteel Doornenburg.
Bronzen zwaard, Lusitan, ca. 1000 v. Chr.
2 Vuursteen legergeweren, Engeland, begin 19e eeuw.

Schenking:

Kris, Oost Java.
Kris met ivoeren greep, Madocra.
12 Bronzen pijlpunten (Mesopothanië & Lusitan) (ca. 1000-600 v. Chr.)

Bruikleen:

Maquette van het Kasteel „De Doornenburg” (Schaal I - 25)

Aanmaak:

Copie naar een landskosche tweehands zwaard ca. 1520.
Grifaafgietsel van een bronzen zwaard. Middeleeuwig type uit de Maas, ca. 800 v. Chr.
idem als boven gevonden te Bergik.
idem als boven, Hallstatt type uit de Maas tussen Velden en Arcen, ca. 800 v. Chr.
idem van een bronzen Griffingel zwaard gevonden in N. Brabant, ca. 800 v. Chr.
idem als voren gevonden bij Venlo.
Copie naar een Romeins-zwaard, 1e of 2e eeuw.
Copie naar een schede van een Romeins zwaard.
Copie naar een lang Sax.
Model van een zilveren halskraag uit 1706.
Speer der Vikingen, copie naar 11e eeuw.
Oorbant van schede Hallstatt-zwaard, copie naar ca. 600/500 v. Chr.

Afdeling II

Nieuwe wapens (1840-1940)

Schenking:

Jeep ¼ ton, Willy Overland, Reg. nr. K.P. 84-76.
Wandlabel, model 1912 met schede.
Koppel percussie duelleer-pistolen, Belg. fabr. ± 1850.
Karabijn nr. 741608, Schmidt-Rubin, + bajonet met schede.
Linnen zakje met onderhoudsmiddelen.
Revolver Smith & Wesson, Cal. 9.
Sabel met schede Schutterij Nederland, model 1852.

Statiedegen met schede Nederland.
Jagenbus, Duits.
Hartsvanger met schede.
Onderoff. bajonet met schede, Duits.

Ruiling:

1 bajonet voor Amerikaans Johnson-geweer cal. 30. compl. met schede.
Revolver Smith & Wesson cal. 22, ± 1865.
Japanse sabel met schede.
Percussie revolver, replica Colt Walker, cal 44.

Afdeling III

Uniformen, vaandels, vlaggen, onderscheidingen, distinctieven, uitrustingstukken en prentencollectie

Aankoop:

Schilderijen, tekeningen enz.
Schilderij, olieverf, Huzarenpatrouille.
Schilderij, olieverf, Defilé Regt. Rode Huzaren met standaard.
Tekening Kapitein in overjas & cape.

Tekening Infanterie Regiment Oranje Nassau 1815.
Tekening Vaandel 7e Regt. Infie met citadelmedaille v. Chasse.
Tekening Kanonnier K.R.A. in staltensou.
Tekening Groep bereden Off. w.o. K.R.A., op heuveltop 1850-1860.

Tekening Terugtocht uit Rusland 1812, Napoleon met 7 Off. te paard.
Tekening Kanonnier te kl. Rijdende artie, te paard 1830.
Tekening Rijdende artie, Oefening met de stukken.
Tekening Rijdende artie in heuvellandschap.
Tekening Rijdende artie op het strand.
Voortradie „De Rijdende artie bij Waterloo 1815.

Uniformen en uitrustingsstukken.

1 paar. Laaxen Duits model met hoornen asol.
Uniform Schutterij.
Hoed, Australisch.
Patroentas tot Beaumont, geweer 1890.
Piusierschop, Duits, met Webbing foudraal.

Brakleen:

Uniform en uitrustingsstukken.

Uniform Vice-Admiraal Kon. Marine, compleet.
Uniform, Luitenant-Generaal Kon. Landmacht, compleet.
Uniform Luitenant-generaal KNIL.
Shako Leidsche Jagers met schommel in snoer.
Shako Officier Nationale Militie.
Pantalon, donkerbruin met rode bies.
Shakoplaas, Groningse Jagers.
Shakoplaas, Mariniers.
Shako's Jagers van Kookmaker (Belg. opstand).

Onderscheidingsteken.

2 Borstkruizen Johanniter Orde.
5 Halskruizen Rechtsridder Johanniter Orde.
Croix du Feu, 1914-1918, België.
Croix de Guerre, 1914-1918 België.
Medaille de la Victoire, 1914-1918 België.
Medaille Commémorative de la Guerre, 1940-1945 België.
Medaille 1870-1871, Frankrijk.
Croix du Combattant, 1914-1918 Frankrijk.
Kruis van Verdienste 1940-1943, Italië.
Monte Cassino Kruis, 1943-1944, Polen.
Overwinningmedaille Abessinie 1936, Italië.
Victory Medal te wereldoorlog, U.S.A.
Borstondersch. teken Generale Staf.

Diversen.

Diverse Uniformtafelen „Heere der Vergangenheit“
3 Planches van L. Rousselot.

Schilderijen, tekeningen enz.

Olieverfschilderij, Bivak te Veldre tijdens Belgische Opstand.
Olieverfschilderij voorstellende Kolonel Nic. Smeltinc.
Olieverfschilderij, Artillerie in terrein.

Diversen.

Vaandal Korps Barisan van Sumatrap.
3 zgn. Aïda-crompeten.
Collectie onderscheidingen.
Wings, paar, groen met geel en groene franje.
Patroentas, groot, Jagers, Belgische Opstand.
Patroentas, klein, Jagers, Belgische Opstand.

Schenking:

Uniformen en uitrustingsstukken Kon. Landmacht.

Uniformjas 2e luitenant artillerie.
Uniform Luitenant-kolonel Infanterie.
Kepi Officieren Infanterie.
Uniform Kolonel Generale Staf.
Pet Hoofdofficier (zwart)
Kolbak compleet met toebehoren in foudraal.
1 paar Bottines met halsporen en spanners.
Officiersstokjes.
Paar halsporen.
Sabeltas Officier Generale Staf.
Sjerp en Fouragère Kolonel Infanterie.
Uniform Luitenant-kolonel Jur. dienst compleet.
Diverse Kepi's en bareten.
Pluim afhængende witte haneveren.
Uniform, Khaki, Kolonel der Genie.
Kokarde veldmuts.
Uniform, veldgrijs, Officieren Wieldrijders 1940.
Pet Opperofficier, Khaki.
Jas Ceremoniële tenue Johanniter Orde 1940, met koppel.
Officierskist.
Uniform Adj. O.O. artie, veldgrijs, compleet.
Gasmasker compleet.
Overjas, grove stof, veldgrijs 1e luitenant.
3 rijbroeken, veldgrijs met rode bies.

Diverse Uniformtafelen en planches.
2 Tunieken Luitenant-kolonel der artie.
1 Rijbroek.
Uniform Rijnrester Rode Huzaren (zwart).
Overjas Rijnrester Rode Huzaren (blauw).
Giberne Officieren veldmuts (kleine tenue).
Uniform 1e luitenant infanterie, veldgrijs.
Uniform Kapitein artie.
Overjas, Khaki, grove stof, (Kolonel).
Map met uniformtekening KNIL in kleur en zwart wit.
Grote foto in lijst, Detachement te Vlissingen, Okt.-Nov. 1914.
5 ingelijste prenten naar Teupken.
Overjas MILVA, 1e uitvoering.
Gasmasker met bus L. 702.
Drinkbeker ¼ liter.
Bomboekje aankoop P.S.U. goederen.
Kwartierman = 1825-1840.
Shako artillerie = 1840-1855.
Uniform Kapitein artie (zwart) compleet.
Kepi, groen Officier der Jagers.
Uniform, khaki, Kolonel Garde Jagers.
Uniform, gladde stof, Khaki.
Overjas veldgrijs, Luitenant-kolonel.
Uniform, dagelijkse tenue, Garde Jagers.
Uniform Majoor Tandarts compleet.
Fouragère 2e luitenant, gouddraad.
Fouragère 1e luitenant, gouddraad.
Pluim van witte haneveren.
Sjerp, Officieren, bereden.
Uniform, grove stof khaki) Kolonel Militaire Adm.
Overjas D.T. Officieren, Khaki, Kolonel Militaire Adm.
Dagelijkse tenue khaki, Ko'onel Militaire Adm.
Petten Officieren Khaki.
Uniform D.T. Majoor Technische dienst.
Kolbak Officier der Huzaren, compleet.
Fouragère Luitenant-kolonel.
Nesrel Adjudant in h.d. H. M. de Koningin.
Uniform (zwart) Luitenant-kolonel artie.
Giberne, Off. artie, met sabeltas, grote tenue, in trommel.
Sabeltas met giberne (grote tenue) in trommel.
Drinkfles in lederen erui.
Kolbak, compleet in bliken foudraal.
1 sjerp officieren, gevlochten.
Diverse kleine uniform en uitrustingsstukken.

Uniformen en uitrustingsstukken KNIL.

Jas, Majoor Topografische dienst (zwart) KNIL.
Pet, Khaki, Officier KNIL.
Fouragère Majoor KNIL.

Veldmuts, groen Off. Topogr. inst. KNIL.
Fouragère Luitenant-kolonel KNIL.
Fouragère Kolonel KNIL.
Pet Officier KNIL.
Uniform Luitenant-kolonel KNIL.
Uniform Generaal-majoor KNIL.
Uniform Luitenant-kolonel KNIL.
Fouragère Luitenant-kolonel KNIL.
Uniformjas Luitenant-kolonel KNIL.
Pluim met afhængende witte haneveren.
Parij kraagspiegels etc. KNIL.
Pet, wit, tot tenue TRIS.
2 Tropentenues.
Diverse kleine kleding- en uitrustingsstukken.

Uniformen en uitrustingsstukken Koninklijke Marine.

Veldmuts, grijs, off. Marine.
Overjas Kon. Marine met capuchon.
Korte jas Mariniers.
Jaquet Sergeant Adelborst Kon. Marine.
Uniform Kap. Luit. ter Zee Kon. Marine.
Pet Hoofdofficier Kon. Marine.
2 Steken Kon. Marine.
1 pr. Epauletten Hoofdoff. Kon. Marine.
Steek subaltern Off. Kon. Marine.

Uniformen buitenland.

Overall uit Engeland gedropte agensen.
Hoofddeksel tot Overall.
Valscherm gebruikt doot agensen.
Uniform, Zwitsers militair, compleet.
Patroentas, Noorse Leger = 1925.
Baret met embleem, parachutist, Brits.
Veldmuts, khaki, Canada.
Veldmuts met A.T.S. embleem, Brits.
Veldmuts, The King's Own Scottish Borderers, Brits.
Patroentas, leder, Duits.
Plastic sheet met 4 biljetten à Fr. francs 100 (2e W.O. 1935-1938).
Helm met helmnet, Brits.
Jungle-uniform, Australisch 1943.
Gasmasker compleet, Amerikaans.
3 gasmaskers (Britse Civil Defence).

Onderscheidingen.

Bronzen medaille voor trouwe dienst.
Kruis voor Krijgsverrichtingen met gesp „Arjeh 1873-1896“
Kruis der Johanniter Ridlers (miniatuur)
Gesp tot Kruis v. Krijgsverrichtingen „Arjeh 1873-1896“
Aansterkspeld 6 mm. (Johanniterkruis).
Aansterkspeld 7 mm. (idem.)

Zilveren Kruis v. d. Orde van de Verlosser (Grieks).

Schilderijen, tekeningen en reproducties.

Prent *Après le Combat (le Soir)*.
Prent *Retour d'une Reconnaissance*.
Prent *Charge de dragons à Gravelotte*.
Prent *Salut aux blessés*.
Prent *Le barbier du Bataillon*.
Prent *Le dernier retranchement*.
Schilderij, Nederlandse troepen in de Heide.
Plaat in lijst achter glas, *Overtocht Rijn door Blucher 1814*.
Portret van A. F. C. List, visite formaat.
Portret van A. F. C. List, medaillon.
Portret echtgenote F. C. List, medaillon.
Genealogie van F. C. List, 1784.
Diverse brieven en 2 tekeningen graf zoon van List.
Prent in lijst, Nederlandse landmacht 1880.
Gekleurde instructieprent, *Formation Signa*.
12 Originele aquarellen Carl Henckel.
Prent nr. 4 uit *Troupes Françaises 1816*, Regt. Gren Garde Royale.
Prent nr. 29 uit *Troupen*, Wachtmeester te paard.
Prent nr. 30 uit *Troupen*, Soldaat en trompetter te voet.
12 foto's (K.M.A., Oldebroek 1912) en uit N.O. Indië.
Map met 12 gekleurde uniformplaten, Amerikaanse Marine.
Prent, *Nederland Bevrijd*, in lijst.
Aquarel, *Materiaalwagens met bespanning en bestuurders*.
Aquarel, *Tentenkamp met onderkopen*.
Aquarel, *Landweerpattrouille in de duinen*.
Aquarel, 5 *Koloniale Reservisten Nijmegen*.
Belgische militairen in hun kwartier.
Belgische Guide naast zijn paard staande.
Schilderij, *Gevecht tussen Belgische Guides en Duitse Dragonders 1914*.
Schilderij, *Trompetters der Cavalerie op gelid*.
Schilderij *Pattrouille in bos*.
Schilderij *Bivakkerende Belgen 1914*.
Afbakening *lancier Cader List (potloodtekening)*.

Diversen

Partij tinnen modelfiguren \approx 1840.
Partij diverse kleinere uniform en uitrustingsstukken.
Wandbord met beeldenaar van Frederik III, Keizer v. Duitsland in 1888.
15 stuks mouwemblemen.
1 Mouwshield.

Plastic vliegtuigmodel (Britse Handley-Page).
Sterilisator, geallieerden, met 2 flacons.
Diverse rangondersch. tekenen, emblemen, gedichten etc.
Veldzaklaarzen met batterijhouder, Engels.
Tas, hout, gebruikt door Medische dienst.
Landkaart op zijde gedrukt t.b.v. vliegers, Zuid Frankrijk.
4 muziekinstrumenten.
Banjionsvlag.

Rolling

Uniformen en uitrustingsstukken

Lederen rijbroek.
Officiersjas Artillerie \pm 1900.
Shako manschappen 1840-1850.
Hoge bruine schoenen, paar.
Partij webbing uitrusting.
Jas korporaal der Jagers 1894.
Camouflagesjas.
Diverse uitrustingsstukken.
Diverse galons en batons.
Kapotjas Jagers, 1843-1890.
Mouwvest Jagers 1884.
Tuniek Majoor der Jagers 1916.
Mouwvest Genie 1891.
Tuniek Kapelmeester Artie of Inf.
Tuniek Ouderofficier Schutterij 1890.
Atilla Opl. Ned. Indië.
Pantalon 1904.
Veldmuts, grijs, off., Marns.
Veldmuts, Duits, rond.
4 Duitse hoofddeksels.
Pantalon K.R.A. 1903.
Tuniek *Marchaussee 1912*.
Uniform S.M.I. Kon. Luchtmacht.
Uniformjas Genie.
Kepi, wit, KNIL.
Pet, Civiel \pm 1900.
Partij Nestels, diversen.
Uniform Luchtm. Bewakingskorps met helm etc.
Jas, blauw art. 1915.
Overjas, blauw, Jagers 1896.
Drager set Wapenspek I.B.K.

Diversen

Pikhorswiel, groom, met schop (Brits 2e W.O.).
2 Plietenschopjes met kunst steel.
Combinatie schop-pikhorswiel met steel en foudraal, Ned. 1944.
Zweeds uniform Infanterie.
Britse jersey.
Duitse jas „Flakbeller“

Aankoop boeken in 1968.

Adreslijst (voor diverse scholen en onderwijsersopl. in Nederland).
Akehurst, R., *Sporting Guns*.
Algemeen Burgerlijke Pensioenwet.
Altenburg, J. E., *Trompetter und Pankerkunst*.
Archibald, E. H. H., *The wooden fighting ship*.
Aries, Ch., *Armes blanches militaires Françaises* (4 delen).
Armour in profile, (3 delen, nrs. 1 t/m 24).
Badges and Emblems of the British Forces.
Beckwith, E. G. A., *Military expressions in English, French and German*.
Belasting Almanak 1968.
Blackmore, H. L., *Royal Sporting Guns at Windsor*.
Blair, Claude, *Fishes of the world*.
Boberach, H., *Meldungen aus dem Reich*.
Bruhn Hölfmeyer, A., *Gladius I, II, III. Etudes sur les armes anciennes, l'armement, l'art militaire et la vie culturelle en Orient et Occident*.
Carew, T., *The Royal Norfolk Regiment*.
Crabry, A., *De Belgen in Korea*.
Diesenroth, Fr., 5 ex. historische Blätter (Sammlung Historische Feld- und Armeemusik).
Duffy, A. R., *European Armour in the Tower of London*.
Egerton of Tatton, Lord., *Indian and Oriental Armour*.
De Fabriekers, *De veldtocht van het Belgische leger in 1940*.
Foss, M., *The Royal Fusiliers*.
Funches Prof., *Le costume et les armes des soldats de tous les temps, II deel*.
Galot A. en C. Robert., *Les Uniformes de l'Armée Française Cavalerie* (2 delen).
Grote Winkler Prins Encyclopedie (deel 5, 6 en 7).
Hamlyn, P., *The life and times of Columbus*.
Hamlyn, P., *The life and times of Louis XIV*.
Hamlyn, P., *The life and times of Napoleon*.
Hamlyn, P., *The life and times of Peter de Great*.
Hamlyn, P., *The life and times of Washington*.
Handboek van de Nederlandse Perz, uitgave maart 1968.
Handbook on German Military Forces.
Haswell, J., *The Queen's Royal Regiment*.
Hoek, W. van den., *De Geschiedenis der Rijdende Artillerie*, 2 ex.
Howard, D., *A near run thing*.

Kerrigan, E., *American Badges and Insignia*.
Kauffman, H. J., *Early American Gunsmiths, 1650-1850*.
Kinderen-Besier, der J. H., *Speelvaart der mode*.
Königer, E., *Das kleine Nürnberger Zeughaus*.
Kühlmann, H., *Geschichte der Bayerischen Fahnen und Standarten* (4 delen).
Lachouque, H., „2 décembre 1805“.
Lachouque, H., *Vagabonds de la gloire*.

Lewis, R., *Bommel as military commander*.
Lindsay, M., *One hundred great guns*.
Loos-Haaxman, J. dr., *Verlaet Rapport Indië*.
Meier, H., *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte*.
Müller, V., *Den Danske Arme's Uniformer. Montgomery of Alamein. A history of warfare*.
Montequeil, G., *La Tour d'Auvergne. Na het eindexamen? Studeren? Publikatie van het Min. v. Onderwijs en Wetensch.*
Naam en ranglijst der officieren van de KL en KLu. 1967 en 1968.
Quennvat, J. C., *Les Vrais soldats de Napoleon*.
Rassers, W. H. Pan., *the culture hero*.
Roads, Brian., *The Dominance of Spain*.
Ridgway, B., *The war in Korea*.
Robinson, H. R., *Oriental Armour*.
Seitz, H., *Blankwaffen II, ein waffenhistorisch Handbuch*.
Seche, P., *Keerpunten in de Wereldgeschiedenis*.
Standaard Encyclopedie, deel 6 en 7.
Sommer, G., *Reiterstudien*.
Thomas, D., *Battle of the Java Sea*.
Thorwald, J., *Roemloos einde (Elbe 45) (Oder 45) (Weichsel 45)*.
To-Ken., *An exhibition of Japanese swords and other items representing the martial arts FROM THE 4th to the 20th centuries*.
Tsjoeikov, V. I., *Sjaligrad*.
U.D.C., *tonocopiën*, 26 blz.
Universele Decimale Classificatie, met alfabetisch register.
Viktoria, L., *Herzogin*. Im *Glanz der Krone*.
Wal, S. L. van der, *Herinneringen van Jhr. Mr. B. C. de Jonge*.
Walsh, B., *Bayonets illustrated and identified*, deel I.
Weigley, F. F., *History of the United States Army*.
Weldon, J., *Machine age armies*.
Wood, H. F., *The King's Royal Rifle Corps. Zweiguntzow, L'Armée Russe* (1e deel: 1700-1762).

Schenkingen

Album: herinneringsfeesten 125-jarig bestaan Militaire Willems Orde.
Anefact: 130 jaar Rijksmuseum van Oudheden, 1818-1968.
Baines, A. Catalogue of musical instruments (non-keyboard instruments) dl. II.
Baxter, R. Stand by to surface.
Boolen, J. J. en J. C. v. d. Doet. Nederlands verzet tegen Hitler terreur en Nazi-roof.
Brugmans, H. Geschiedenis van den wereldoorlog 1914-1918.
Brunon, J. Les éclaireurs de la garde impériale. 1813-1814.
Brunon, J. Husards; gouaches du général Baron J. F. Th. Barbier peintres 1789.
Brunon, J. Les mameluks d'Égypte; les mameluks de la garde impériale.
Butcher, H. C., Three years with Eisenhower.
Bijdragen tot de geschiedenis van het zee-wezen, dl. 3.
Camphausen, W., Ein Maler auf dem Kriegsfeld; Illustrirtes Tagebuch.
Deense uniformen; prentbriefkaarten in mapje.
Demaart, J. Belgische militaire uniformen, 32 prentbriefkaarten in kleuren.
Doornmas, P. L. G., Military operations in the Netherlands from 10th-17th May 1940.
Evans, A. W. W. Memoir Thaddeus Kosciuszko; Poland's hero and patriot.
Expédition, L., des volontaires belges au Mexique, 1864-1867.
Foto album van de onzettenschool te Alkmaar 1893-1924.
Gedenkboek gijzelaarskamp Haaten.
Geuzenliedboek 1940-1945.
Guards Regts.: 15 prentbriefkaarten in kleuren in mapje.
Guillaume, A. Mes campagnes; album militaire inédit.
Hefman, A. Gerrit van Veen.
Hoek, W. van den, en J. W. van den Hoek. De geschiedenis der rijdende artillerie.
Honderdvijftig jaar Koninklijk Kabinet van Schilderijen, Koninklijke Bibliotheek, Koninklijk Penningkabinet.
Hoyack van Papendrecht, J. Drie schetsboekjes bevattende graafstellige schetsen uit het militaire leven.
Illustrierte Geschichte des Krieges 1870/71. India and the war.
Japanese equipment 1943 and 1944.
Jubileumboek van het 322 squadron (1945-1968).

Kielland, A., Napoleon en zijn omgeving.
Klavchenko, V., I chose freedom.
Kulle, E. H. ter, Delfse studies.
Lieder, F., Uniformes-Prussiens 1815.
Lion Cachet, F., De worstelstrijd der Transvalers aan het volk van Nederland verhaald.
Lynx, J. J., De pen is machiger.
Mackensen, v. Die Leibhusaren.
Martin, P., Armes et armatures.
Muggeridge, M. Ciano's diary 1939-1945.
Muller, K. und I. Braun. Die Organisation, Bekleidung, Ausrüstung und Bewaffnung der Königlich Bayerischen Armee von 1806 bis 1906.
Musique militaire, Le.
Nazi hel.
Oman, C. English silversmiths' work.
Oms leger; uniform, mapje met prentbriefkaarten in kleuren.
Recueil des pièces officielles et des bulletins de la guerre de Russie en 1812.
Richard, J. En campagne.
Ripart, G., Les héroïques soldats de France.
Rousseau, S., Les chants nationaux de tous les pays.
Roussot, Scènes et épisodes de la guerre 1870-1871.
Rubin, E., The Nuremberg trial.
Russell, R., Catalogue of musical instruments (keyboard instruments) dl. I.
Sauzy, La France en campagne.
Stambolov, T., The corrosion and conservation of metallic antiquities and works of art.
Streinkräfte, Die, der Republik Österreich 1918-1968; Katalog.
Suttner, G., Reitersstudien.
Taschenbuch Britisches Heer 1942; 6. Aufl.
Taschenbuch Britisches Heer 1944; 7. Aufl.
Taschenbuch USA-Heer 1944; 5. Aufl.
Toomaint, M. L'Armée française, tenues de campagne, métropole et colonies.
Vanol, C., „Boeven" die ik gekend heb... en hunne bewakers.
Vassaux, I. De gehele wereld moet hun methoden weten.
Veendendaal, W. van, Tussen hemel en aarde.
Vertraaten, J., „Oranje Hotel".
Vie de Napoléon.
Wallin, N., Pearl Harbor.
Walraven van Hall 10 februari 1906-12 februari 1945.
Wedgwood, C. V., Battlefields in Britain.
Wheeler, F. B., Napoléon.
Yvert, L. Récits de guerre; combats de l'armée du Rhin 1870.

Ruilingen

Potratz, A. H. Laristanbronzen, die einstmalige Sammlung Professor Sarre, Berlin, 1968.
Istanbul, Nederlands Historisch-Archaeologische Instituut in het Nabije Oosten.

Alfabetische naamvermelding van schenkers en bruikleengevers in 1968

Schenkingen werden ontvangen van:

Adriaansen, J., Bergen op Zoom.
Albrecht, H. H., Igls (O).
Aerons Beyeren v. Voshul, Mr. Baron van, Zoetermeer.
Berg-van Loo, Mevr. S. C. v. d., Heemstede.
Berkhoudt, J. J. W., Rottenlam.
Bok, J. W., 's-Gravenhage.
Boch, H. M., Voorburg.
Bouma-de Vries, Mevr. E. G., 's-Gravenhage.
Buisinhuis, A., Leiden.
Bureau Maritieme Historie, 's-Gravenhage.
Centraal Laboratorium voor onderzoek van voorwerpen van Kunst en Wetenschap, Amsterdam.
Cox, P. A., 's-Gravenhage.
Dregmans, P., 's-Gravenhage.
Dudok van Heel-van Leeuwen, Boomkamp, mevr. M. C. L. Naarden.
Eiber, J., 's-Gravenhage.
Engles-Julius, Mevr. M. C., 's-Gravenhage.
Enno v. Gelder, Dr. H., 's-Gravenhage.
Evers, Mr. C. H., Rotterdam.
Flines, A. Q. de, Bussum.
Floor, G. C., Noordwijk.
Gemengde Int. Dep. Cie, 632e, Rucphen.
Görliis, K. B. C., 's-Gravenhage.
Graswinckel, Jhr. Mr. D. P. A., Wassenaar.
Greter, J. J., Ede.
Hauer, J. A., Woerden.
Hoerwgeschichtlichen Museum, Wenen (O).
Heide, J. A. v. d., Badhoevedorp.
Hemert, Jr. W. W. E. von, Wassenaar.
Hemert uit Dingshof, Baron H. v., 's-Gravenhage.
Herstelcompie 569 T.D., Dungen.
Hof, S. P. v. t., 's-Gravenhage.
Intr. wkpl. afl. 637e, Woerden.
Jansen, W. J., Zundert.
Kiliaan, H. G. C., Wassenaar.
Kint-v. d. Sande, Mevr. J., Sassenheim.
Klaver, N., 's-Gravenhage.
Klooster, W. S. W., Bussum.

Koninklijk Museum v. h. Leger en v. d. Krijgsgeschiedenis, Brussel.
Krugt, J. W. v. d., Wassenaar.
Kutters-Snijders, Mevr. C., 's-Gravenhage.
Lagay-Brouwer, Mevr. A. C., Oegstgeest.
Legermuseum, Oslo.
Ligterink, Dr. J. H., Amsterdams.
Martin, P., Straisbourg.
Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, 's-Gravenhage.
Möller, A. J. M., Oosterhout.
Mulder, fr. J. N., Utrecht.
Naval Historical Division, Washington.
Naval Supply Depot, Philadelphia.
Nijhuis, W. E., Tilburg.

Openbare bibliotheek, Groningen.
Otterlo, W. H. van, Ede.
Paardkooper, A. C., 's-Gravenhage.
Palm-Stennekes, Mevr. I. C. v. d., 's-Gravenhage.
Peypers, H. G., 's-Gravenhage.
Pieterse, F. W., Gouda.
Poel-Hidding, Mr. C. v. d., Hengelo (le-gaart).
Pijnaken, M., Leiden.
Ragmund-Breitner, Mevr. M. S., Soesterberg.
Repelaer van Driel, Mevr. W. A. v., Baarn.
Rhode v. d. Kloof, J. F. v., Leiden.
Riep, Mr. G. W. O., Arnhem.
Rüster, R., 's-Gravenhage.
Rijksmuseum v. Oudheden, Leiden.
Savornin Lohman, Jhr. M. de, 's-Gravenhage.
Schuitemaker, L., Leiden.
Schweizerische Landesmuseum, Zurich.
Sectie Krijgsgesch. Kl., 's-Gravenhage.
Sloot, Drs. R. B. F., Zoeterwoude.
Smoeth, Baron, J. A. de, de Steeg.
Son, M. P. van, Aenlnshoet.
Spanjaard, Mr. W. J., Amsterdam.
Staf Insp. Gen. Landm., Hilversum.
Steenbergen, Drs. C. L., 's-Gravenhage.
Steehouwer, E., Rijssen (O).
Stevens, H., Soesterberg.
Stichting Museum Rijdende artie, Soesterbergen.

Suylenkom, B. van, Amsterdam.
Taconis-Kerkhoven, Mevr. A., Leiden.
Tetzner-Cleveringa, Mevr., Amsterdam (le-
gaat W. A. Boswijk).
Tielrooy, F. v., Oss, (N.B.).
Todd, F. P., Cornwall on Hudson (USA).
Uytendaal, J. H., Vliegheuis Ypenburg.
Vestingmuseum, Naarden.
Victoria & Albertmuseum, London.
Vischer, R. L., Apeldoorn.
Vlotman, J. C., Hillegom.
Weide, W. R. v. d., Arnhem.
Wessem, E. W. v., Hilversum.
Wilde, Dr. F. G. de, Naarden.
Witveen Mevr. M. Z. N., 's-Gravenhage.
Zaayer-Wegman, Mevr. G. J. M., Baarn.

Braklonen werden verkregen van:

Dadok v. Heel-v. Leeuwen Boomkamp,
Mevr. M. C. L., Naarden.
Herman, Mr. Dr. G., 's-Gravenhage.
Kon. Harmonie Kapel der Gist- en Spiritus-
fabri en Obelisk. Calvé, Delft.
Koninklijk Huisarchief, 's-Gravenhage.
Nederlandse Kastelen Stichting, Muider-
berg.
Rijksdienst voor Verspreide Kunstvoorwer-
pen, 's-Gravenhage.
Rijksmuseum, Amsterdam.
Rijksmuseum voor Oudheden, Leiden.

Belegering van kasteel „De Doornenburg”, waarvan de maquette (schaal 1 : 25) vervaardigd werd door de tekenaar-preparator Jaap Ypey. (Rijks-Oudheidkundige Dienst te Amstelfoort).

Colofon

Uitgave

Nederlands Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hofer“ te Leiden en Delft, in samenwerking met de Stichting „Vrienden van het Legermuseum“.

Redactie-commissie

A. C. Paardekooper, Voorzitter
Directeur Nederlands Legermuseum
Drs. J. G. Kerkhoven, Secretaris
Conservator Nederlands Legermuseum
Hoofd afdeling III
Mr. C. H. Evers,
Directeur Rotterdamisch Nieuwsblad
W. A. Feitsma
Brigade-Generaal der Artillerie h.d.
J. Raatgever,
Majoor der Infanterie h.d., Referendaris
Ministerie van Defensie
H. Ringoir,
Kapitein der Infanterie, verbonden aan de
Sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf
Dr. F. G. de Wilde,
Bestuurslid Stichting Nederlands Legermuseum

Teksten

Prof. Dr. Otto Koenig
Institut für vergleichende Verhaltensforschung der Oesterreichischen
Akademie der Wissenschaften, 7 Wilhelmminenberg, Wien, Osterreich
Mr. Dr. G. Herman
Secretaris van de Grootmeester van H. M. de Koningin,
J. C. Hopperus Butta
Majoor der Cavalerie, Staf Inspecteur-Generaal.
H. Ringoir
Kapitein der Jagers, Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van
het Hoofdkwartier van de Koninklijke Landmacht.
A. C. Paardekooper
Directeur van het Nederlands Legermuseum.
K. B. C. Görlitz
Conservator, Hoofd Afdeling II van het Nederlands Legermuseum
Drs. J. G. Kerkhoven
Conservator, Hoofd Afdeling III van het Nederlands Legermuseum.
A. W. M. Schaffer
Administratief Assistent van Afdeling III van het Nederlands Leger-
museum.
J. van der Mey
Bibliothecaris van het Nederlands Legermuseum.
Drs. J. W. A. van Eyk
Hoofd Educatieve Dienst van het Nederlands Legermuseum.

Illustraties

C. G. Boode, militair-historisch illustrator van het Nederlands Leger-
museum

Fot's

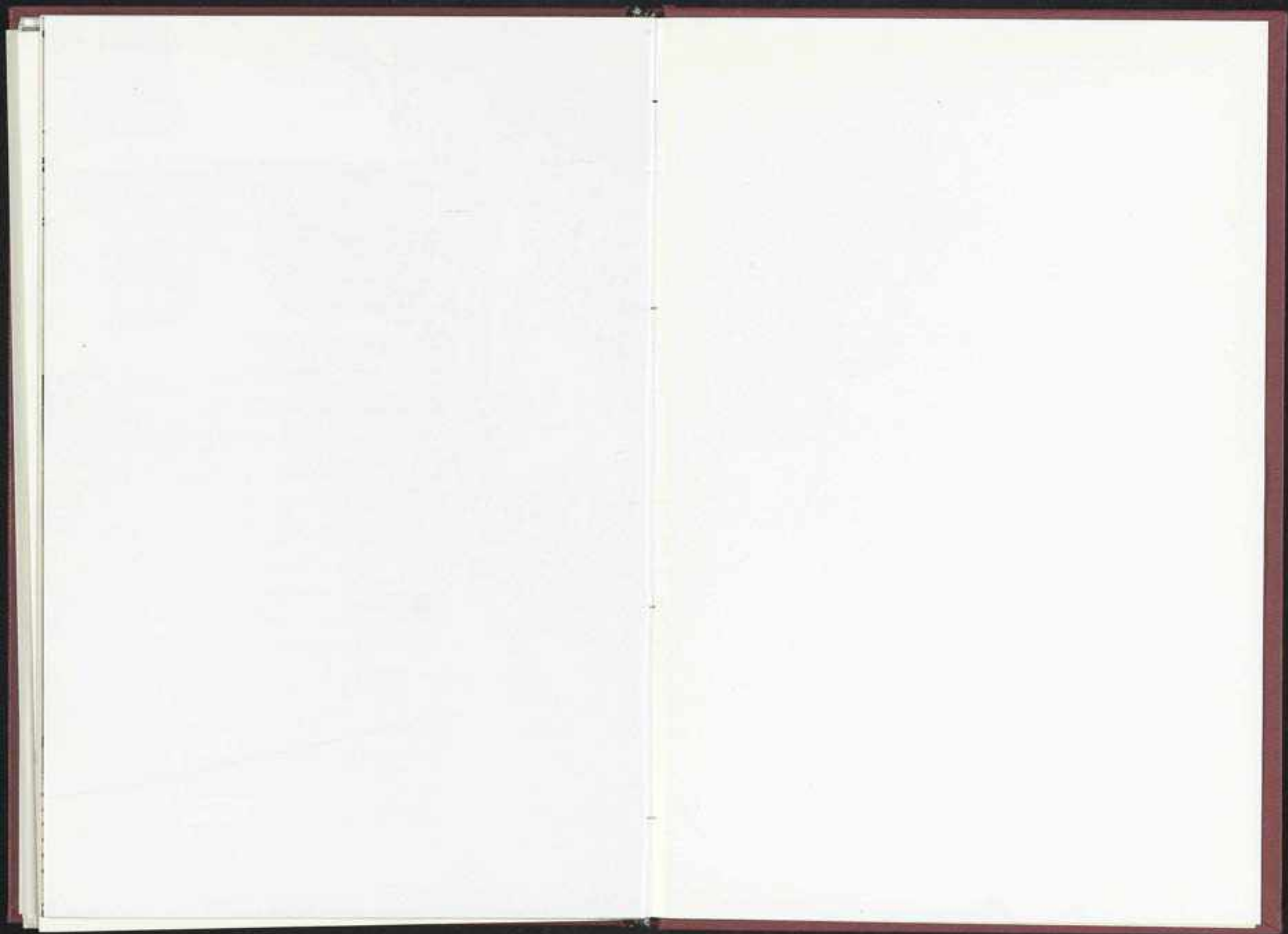
W. P. M. van der Mark
Fotograaf van het Nederlands Legermuseum
Th. H. Acends
Assistent-fotograaf van het Nederlands Legermuseum

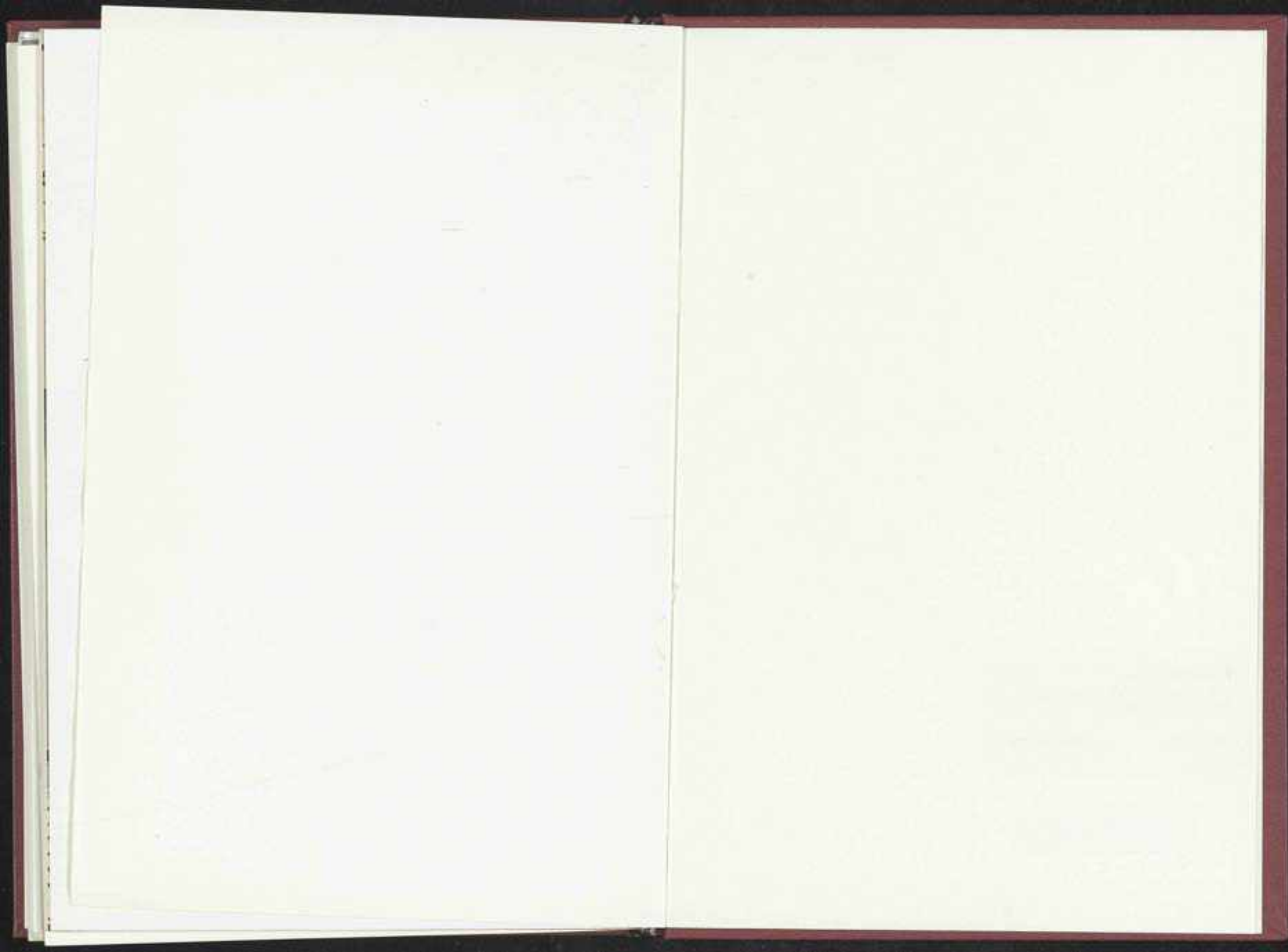
Lay-out

Nederlands Legermuseum
Drukkerij „De Bink“ N.V. te Leiden

Geest en gedrukt

Drukkerij „De Bink“ N.V. te Leiden

Schenking van:
M.M. Koppes-van Kaesveld
2514 GE Den Haag

18/05/94

845/94 KNLM

Legermuseum Delft

* 0 0 0 0 6 8 1 0 *

HBD HB 075-0001

Afl 4

HR 1-75

4 MAG